

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**SURİYE İÇ SAVAŞININ BÖLGE HALKINA ETKİLERİ
VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ (SURİYE'DE ARAP BAHARI)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulhannan İBİŞ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

GAZİANTEP
EYLÜL 2022

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ENSTİTÜ ANABİLİM DALI

SURİYE İÇ SAVAŞININ BÖLGE HALKINA ETKİLERİ VE ÇÖZÜM
ÖNERİLERİ (SURİYE'DE ARAP BAHARI)

Abdulhannan İBİŞ

Tez Savunma Tarihi: 13.09.2022

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI

Enstitü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans tezi olarak aşağıda belirtilen jüriler tarafından kabul edildiğini onaylarım.

Prof. Dr. Yakup BULUT
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzası

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Doç. Dr. ALİ Fuat GÖKÇE

Doç. Dr. Ahmet TUNÇ

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı ve Soyadı: Abdulhanan İBİŞ

Tezin Savunma Tarihi: 13.09.2022

ÖZET

SURİYE İÇ SAVAŞININ BÖLGE HALKINA ETKİLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ (SURİYE'DE ARAP BAHARI)

Abdulhannan İBİŞ

Yüksek Lisans Tezi,

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Eylül 2022, 93 Sayfa

Ortadoğu'nun gidişatını tüm yönleriyle değiştiren bir kriz olarak tanımlanan Arap Baharı, 2011 yılından itibaren Arap ülkelerinde halkın ayaklanmalarına neden olarak ülkedeki birçok liderin ve yönetimin devrilmesine neden olmuştur. Halkın başlatmış olduğu bu ayaklanmalar büyüyerek devam ederek iç isyanlara dönüşmüştür. 7 yıldır bir türlü sonlandırılmayan iç isyanların en kanlı sahneleri ise Suriye'de yaşanmıştır. Ortadoğu'da tüm ezberleri bozan Suriye iç savaşı, bölgedeki terör örgütlerinin durumdan istifade ederek bölgedeki toprakları işgal etmelerine neden olmuştur. 2013 yılından itibaren Suriye iç savaşına dâhil olan terör örgütleri arasında Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ve Ad-Dawlah Al- İslamiyah Fil Irak Wa Ash-Sham (DEAŞ) gibi gruplar yer almaktadır. İŞİD terör örgütü bölgede kısa sürede yükselişe geçerek, jeopolitik olarak öneme sahip olan bölgeleri hâkimiyeti altına almayı başarmıştır. İŞİD terör örgütünün önemli liderlerinden olan Ebu Bekir El Bağdadi, 2014 yılında İslam Devleti'nin kurulduğunu açıklayarak halifeliğini ilan etmiştir. İŞİD'in hâkimiyetinde olan bölgelerde zamanla toplumsal sorunlar yaşanmakta olup, terör örgütünün yapmış olduğu şiddetsel yönetimle sonucunda yaklaşık 14 milyon insan bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır.

Anahtar Sözcükler: İŞİD, Ortadoğu, Suriye, Terörizm, Türkiye

ABSTRACT**EFFECTS OF THE SYRIAN CIVIL WAR ON THE PEOPLE OF THE
REGION AND SOLUTIONS (ARAB SPRING IN SYRIA)**

Abdulhannan İBİŞ

Department Of Political Science and Public Administration

Supervisor: Doç.Dr. Yunus Emre TANSÜ

September 2022, 93 Pages

Defined as a crisis that changed the course of the Middle East in all its aspects, the Arab Spring has led to popular uprisings in Arab countries since 2011, leading to the overthrow of many leaders and administrations in the country. These uprisings started by the people continued to grow and turned into internal rebellions. The bloodiest scenes of the internal revolts, which could not be ended for 7 years, were experienced in Syria. The Syrian civil war, which broke the rules in the Middle East, caused terrorist organizations in the region to take advantage of the situation and occupy the lands in the region. Terrorist organizations that have been involved in the Syrian civil war since 2013 include groups such as the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIS) and Ad-Dawlah Al-Islamiyah Fil Iraq Wa Ash-Sham (DEAS). The ISIS terrorist organization rose in the region in a short time and succeeded in taking the geopolitically important regions under its dominance. Abu Bakr al-Baghdadi, one of the important leaders of the ISIS terrorist organization, declared the establishment of the Islamic State in 2014 and declared his caliphate. Social problems have been experienced in the regions under the domination of ISIS over time, and as a result of the violent management of the terrorist organization, approximately 14 million people have had to migrate from the region.

Keywords: ISID, Middle East, Syria, Terrorism, Turkey

ÖNSÖZ

Suriye’de Arap baharının başladığı 2011 yılından bu yana binlerce insan hayatını kaybederken milyonlarcası da ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ülkede oluşan kargaşa ve iç savaş ülke içinde yeni grup ve tarafların oluşmasına neden olmuştur. Kargaşadan beslenen bu grupların bir kısmı terör örgütleri olmuştur. Bu terör örgütleri ve siyasi oluşumlar ülkedeki çıkmazı daha da derinleştirmiş, çözümsüzlüğün sürmesine katkı sağlamışlardır. Bugün itibariyle Suriye’de birçok bölge oluşmuş bu bölgelerin sınırları kalın çizgilerle belirlenmiştir. Bu durum ülkede sürekli çatışmaların yaşanmasına neden olurken insanlar korku içinde yaşamaya devam etmiş ya da kendilerini ülke dışına atmışlardır. Bu kaçıştan birçok ülke etkilenmiştir. Arap baharı sonucunda oluşan göç dalgaları dünyada mülteci krizinin doğmasına neden olmuştur. Küreselleşen dünyada ekonomik krizler, salgın hastalıklar ve mülteci sorunun birleşmesi yaşanan gelişmelerden bütün dünya ülkelerini etkileyecek sonuçların doğmasına neden olmuştur.

Arap baharından etkilenen ülkelerden biri olarak Suriye’de yaşananların anlaşılması gelecek dönemlere bu alanda doğacak krizlere ışık tutacaktır. Suriye’de yaşananlar bir anda gelişen olaylardan ibaret değildir. Ülkede bu denli kanlı bir iç savaşın ortaya çıkması daha önce bölgede hâkim olan yapıyla doğrudan etkilidir. Gelişen teknoloji ile ülke içerisinde yaşanan gelişmelerin kısa sürede yayılması bugüne kadar uygulanan baskıları ortaya koymuş, bu tür olayların aşikâr olması ülkede yaşayan insanları topluluklar halinde isyan edebilmelerine katkı sağlamıştır. Bu tepkiler her ne kadar insani olsa da rejim bu durumda da baskı ve şiddet uygulamak istemiştir. Bu durum ülke halkı ve rejim arasında dönülmez bir çatışma ile sonuçlanmıştır. İnsanların güvende hissetmek için başvurduğu grupların bir bütün oluşturamaması ise yaşanan kargaşanın devam etmesine neden olmuştur.

Bu çalışmada Suriye coğrafyası, Suriye’nin yakın tarihi ve son yıllara damga vuran Arap baharı olayları hakkında araştırmaya yer verilmiştir. Bu olaylar tarihi seyir içerisinde ele alınmış, yaşanan olaylar hakkında izlenim oluşturulmuştur.

Ayrıca bu olayların çevre ülkelerdeki yansımaları da ele alınarak Suriye’de yaşanan iç savaşa ışık tutulmak istenmiştir.

Bu çalışmanın her aşamasında katkılarını esirgemeyen hem mesleki hem de insanî yönlerini örnek aldığım değerli hocam Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ’ye sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Abdulhannan İBİŞ
Gaziantep 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	2
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
C. Araştırmanın Yöntemi.....	2
D. Konu ile İlgili Bazı Ulusal, Uluslararası Tezler ve Çalışmalar.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM SURIYE COĞRAFYASI

1.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Suriye	6
1.1.1. Osmanlı Devleti Öncesi Suriye.....	6
1.1.2. Osmanlı Devleti Döneminde Suriye	7
1.1.3. Manda Yönetiminden Bağımsızlığa Suriye	8
1.2. Suriye Cumhuriyeti'nin Siyasi Yapısı	10
1.2.1. Bağımsız Suriye ve Askeri Darbeler Dönemi (1946-1970).....	10
1.2.2. Hafız Esed Dönemi (1971-2000).....	14
1.2.3. Beşar Esed Dönemi (2000-...).....	16
1.3. Suriye'nin Ekonomik Yapısı.....	20
1.4. Suriye'nin Dini ve Etnik Yapısı.....	22
1.4.1. Dini Yapısı	22
1.4.2. Etnik Yapısı	25

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI DÖNEMİNDE DİĞER GÜÇLERİN SURIYE İLE İLİŞKİLERİ

2.1. Küresel Güçler	28
2.1.1. ABD ve Suriye İlişkisi	28
2.1.2. Rusya ve Suriye İlişkisi	31
2.1.3. Avrupa Birliği ve Suriye İlişkisi	34
2.1.4. Çin ve Suriye İlişkisi.....	36
2.2. Bölgesel Güçler.....	39
2.2.1. Türkiye ve Suriye İlişkisi.....	39
2.2.2. Mısır ve Suriye İlişkisi.....	42
2.2.3. İran ve Suriye İlişkisi	44
2.2.4. İsrail ve Suriye İlişkileri.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURIYE'DE ARAP BAHARI VE İÇ SAVAŞ

3.1. Arap Baharının Başlaması ve Yayılması	51
3.1.1. Tunus'ta Arap Baharı.....	51
3.1.2. Mısır'da Arap Baharı	52
3.1.3. Libya'da Arap Baharı	54
3.2. Suriye' de Arap Baharı	57
3.2.1. Suriye'de Olayların Başlaması ve Gelişimi.....	57
3.2.2. Suriye'de Adım Adım İç Savaşa.....	60
3.2.3. Suriye'de Kimyasal Silah Kullanımı İddiaları.....	62
3.2.4. Suriye'de İç Savaşı Etkileyen Faktörler	64
3.3. Suriye İç Savaşının Sonlandırılmasına Yönelik Çabalar	69
3.3.1. Annan Planı.....	69
3.3.2. Cenevre Konferansı I	71
3.3.3. Cenevre Konferansı II.....	72
3.3.4. Cenevre Konferansı III	74
3.4. İç Savaşın Suriye'ye Maliyeti	75
3.4.1. Savaş Sonrası Suriye Ekonomisi	75
3.4.2. İç Savaşın İnsani Boyutu	76
3.5. Suriye İç Savaşında Türkiye'nin Rolü.....	80
3.6. Suriye'nin Geleceğine Yönelik Öngörüler	83
SONUÇ	85
KAYNAKLAR	87
EKLER	92

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Arap Ülkelerinde Temel Ekonomik Göstergeler.....	58
Tablo 2. Suriye İnsan Hakları Gözlem Evi Ölüm Raporu.....	77
Tablo 3. Yıllara göre ölüm oranları	78
Tablo 4. Savaşçı Tarafların Ölüm Oranları.....	79
Tablo 5. Yardıma İhtiyaç Duyanların Sayısı	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Suriye'nin Coğrafi Konumu.	10
Şekil 2. Haziran 2018 İtibariyle Suriye'nin Genel Durumu	12
Şekil 3. 2018 Yılı İtibariyle Suriye'deki Güç Dengesi.	14
Şekil 4. Suriye'deki İç Savaşta sahadaki aktörlerin sebep olduğu sivil ölüm oranları (2011-2019).	19
Şekil 5. Suriye Nüfusunun Dini Dağılımı.	25
Şekil 6. Rusya'nın Bölgedeki Dış Politikası.	32
Şekil 7. Avrupa Birliği ve NATO İlişkileri.	34
Şekil 8. Ortadoğu'da Ülkeler Arası Mücadele.	37
Şekil 9. Türkiye ve Suriye'nin Jeopolitik Konumu	40
Şekil 10. Ortadoğu'da Mısır ve Suriye'nin Durumu.	43
Şekil 11. İsrail Uçaklarının Suriye'ye Saldırması.	49
Şekil 12. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da 2011 Yılında Başlayan Halk Ayaklanmalarının Ülkeler Üzerindeki Etkileri	57
Şekil 13. IŞİD'in Suriye ve Irak'ta Ulaşmayı Hedeflediği Topraklar	68
Şekil 14. 2017 Yılında Suriye'de Son Durum	69

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANKASAM	: Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
İŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
M.Ö.	: Milattan Önce
ORSAM	: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TÜRKSAM	: Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi

GİRİŞ

1970 yılına kadar birçok darbenin yaşandığı Suriye’de halk istikrarsız devlet yönetiminin olmasından bir hayli olumsuz etkilenmiştir. 1970 yılında Hafız Esed komutanlığında gerçekleştirilen darbe sonucunda istikrarsız yönetim anlayışı son bulmuştur. İktidarı eline geçiren Hafız Esed, zamanla devlet yönetiminin tamamını da hâkimiyeti altına almıştır. Hafız Esed döneminde ülke her ne kadar baskılarla yönetilse de halk, istikrarlı yönetimin sağlanmasından dolayı memnun olmuştur.

Hafız Esed’in 2000 yılındaki vefatının ardından daha önceki zamanlardan itibaren zemini hazırlanan oğlu Beşar Esed göreve getirilmiştir. İngiltere’de eğitim gören Beşar Esed, ülke yönetiminde seçime gitmesi halk tarafından olumlu şekilde karşılanmıştır. Ülkeye yeni reformlar getirmeyi amaçlayan Beşar Esed, Batılı ülkeleri örnek almayı tercih etmiştir. Bu süreçte Türkiye ile iyi ilişkiler kurarak ilk adımı atmıştır.

Diğer devletlerde başarılı sonuçlar ortaya çıkan Arap Baharı olarak da adlandırılan halk ayaklanmaları Suriye’de ise farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Demokratikleşme konusunda atılan ilk adımlar Suriye’de Arap ülkelerinde meydana gelen ayaklanmalar sonucunda Suriye halkı ayaklanmaların son bulması için halk ayaklanması adı verilen isyanları başlatmıştır. Halk ayaklanmalarını şiddet ve baskılarla bastırmaya çalışan Esed yönetimi, muhalif gruplar tarafından silahlandırılması sonucunda ülke giderek kaos ortamına sürüklenmiş ve iç isyanlar baş göstermiştir.

İç savaşa yönelik Suriye’de birçok çözüm planı hazırlanmasına rağmen planlanan uygulamalar Rusya ve Çin uygulamalarına takılarak uygulanmaz hale gelmiştir. İç savaşa müdahil olan küresel ve bölgesel aktörler, Suriye’deki savaşın uluslararası boyut kazanmasına neden olmuştur. Başka ülkelere milyonlarca insan göç etmek zorunda kalırken ve yüz binlercesi ise hayatını kaybetmiştir.

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Suriye’de Arap baharının bir sonucu olarak başlayan iç savaşın onuncu yılını doldurması ve hala bölgede yaşanan kargaşaya bir çözümün olmaması bölgede yaşayan insanları olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Suriye halkı bu iç savaşta birden fazla grubun olması dolayısıyla taraf olmaktan kaçınmışlardır. Ülke genelinde özgürlüklerin kısıtlanması ve mevcut yönetimin baskıcı tutumu insanları Arap baharının da etkisiyle özgürlük arayışına itmiş, Suriye halkının özgürlük istekleri Suriye rejim yönetimince hoş karşılanmamıştır. Netice olarak Suriye yönetimi kendi halkını tehdit eden bir yapılanmaya bürünmüştür. Rejimin bu tutumu nedeniyle binlerce insanın hayatını kaybetmiş, binlerce hatta milyonlarcası da vatanlarını terk etmek zorunda kalmıştır. İç savaşın uzaması ve bu duruma hala bir çözümün olmaması Suriyelileri oradan oraya sürüklerken Ortadoğu ve Avrupa’da da mülteci krizine neden olmuştur.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada Suriye genelinde yaşanan iç savaşın arka planına değinilirken gelinen noktada Suriyelilerin durumları hakkında da bilgiler verilmiştir. İç savaşın arka planı gelecek dönemlerde ne gibi bir durumla karşılaşılacağı yönünde fikir oluşturmaya yardım ederken, bu konuda yapılabilecek çözüm planları konusunda da aydınlatıcı olabilir.

C. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada belge analizi ve konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Bölge ve konuyla ilgili araştırmalar değerlendirilerek analizlere yer verilmiş, gelecek planlamaları üzerinde durulmuştur.

D. Konu ile İlgili Bazı Ulusal, Uluslararası Tezler ve Çalışmalar

Eryılmaz, S. (2014). Arap Baharı Sürecinde Rusya'nın Suriye Politikası., Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, SBE.

Rusya'nın Çarlık döneminden günümüze kadar Arap coğrafyası üzerinde izlediği politika tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. 2011 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharıyla birlikte Arap ülkeleri iç ve dış karışıklıkların etkisi altında kalmıştır. Arap Baharının en büyük yankılarının izlendiği Suriye ise iç karışıklık yaşayarak büyük bir savaşın ortasında kalmıştır. Rusya, Suriye iç savaşını fırsat bilerek Suriye üzerine yeni politikalar geliştirmiş ve Suriye savaşına kendi lehine çevirecek şekilde müdahalelerde bulunmuştur. Bu çalışmayla Rusya'nın özellikle 2011 yılından itibaren Suriye üzerinde izlediği politika incelenmiştir.

Oğuzlu T. (2011). Arap Baharı ve Yansımaları. ORSAM, Ortadoğu Analiz, III. Cilt, Sayı 36.

Arap Baharı Ortadoğu'yu son zamanlarda en çok etkisi altına alan olayları temsil etmektedir. Arap Baharının Tunus'ta başlayarak neredeyse tüm Arap ülkelerine sıçramasıyla Ortadoğu farklı bir döneme adım atmıştır. Bu çalışmada Arap Baharının Ortadoğu'da yarattığı etkiler üzerinde durulmuştur.

Taşdemir, F. (2016). Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk. 1. Baskı, Nobel Yayınları. Ankara.

Suriye, Çatışma ve Uluslararası Hukuk isimli bu eserde Arap Baharının en çok etkisi altında kalan ülke olan Suriye'deki 2011 yılından beri devam eden iç savaş uluslararası hukuk disiplini açısından incelenmiştir. Bu eserin amacı 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşının uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden ve özellikle Türkiye'nin barış, düzen ve güvenliğini birçok açıdan olumsuz etkileyen olay ve gelişmeleri uluslararası hukuk bağlamında incelemektir.

Ayhan, V. (2012). Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması. Ortadoğu Etütleri. 3(2).

Arap Baharının başladığı ülke olan Tunus Ortadoğu'yu etkisi altına alan bir Arap devrimi hareketinin de temsilcisi olan ülke konumunda yer almıştır. Arap

lkelerinde alışık olunmayan bir devrim hareketinin yaşandığı Tunus'ta halk tahmin edilenden daha kısa sürede demokratik hareketlerin başlamasına vesile olmuştur. Bu çalışmada Tunus'un halk ayaklanması ile birlikte demokratik sürece geçişi ile birlikte Arap Baharını başlatması ve Arap ülkelerini etkisi altına alması anlatılmıştır.

Altınkaş,E. (2012). Tarih Boyunca Suriye-ABD İlişkileri. Ed. Adıbelli, B. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Tarih boyunca ABD'nin birçok ülke üzerinde kendi çıkarları için farklı emelleri olduğu bilinmektedir. Suriye de ABD'nin birçok çıkarına hitap eden bir ülke olması nedeniyle ABD için her daim gündemde olan ülkelerden biri olmuştur. 2011 yılında Arap Baharının etkisiyle başlayan Suriye iç savaşı ABD'nin Suriye'deki amaçlarını gerçekteşirmesi için bir fırsat gözüyle görülmüştür. Bu çalışma ile tarih boyunca Suriye-ABD ilişkileri anlatılmış, en çok 2011 yılından bu yana yaşananlar üzerinde durulmuştur.

Öztürk, B. (2012). Avrupa Birliği'nin İran ve Suriye Politikasının Türkiye'ye Etkisi. Ortadoğu Analiz, Cilt:4.

Türkiye Avrupa Birliğine girmek isteyen ülkelerden biridir. Bu nedenle Avrupa Birliği ile anlaşma sürecindedir. Suriye ve İran için Avrupa birliğinin izlediği politikaları Türkiye yakından takip ederken birçok noktada da Avrupa birliği ile ortak bir görüşe sahip olmuştur. Bu çalışmada Avrupa Birliğinin Suriye ve İran üzerinde izlediği politikaların Türkiye'ye yansımaları incelenmiştir.

Doğan, G. (2012). Durgun, Bülent: Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç Ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15).

Arap Baharı birçok Arap ülkesini demokratikleşme heyecanıyla buluşturmştr. Bu ülkelerden biri de hiç şüphesiz Libya olmuştur. Neredeyse demokratik bir yönetim anlayışıyla hiç karşılaşmamış olan Libya için Arap Baharı bir ışık olmuşt ve gerçekteşirdikleri devrimle demokrasiye tüm dünyanın gözü

önünde yaklaşmışlardır. Bu çalışma ile Libya'nın Arap Baharının etkisiyle demokratikleşme hareketi adına yaşadıkları anlatılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE COĞRAFYASI

1.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Suriye

1.1.1. Osmanlı Devleti Öncesi Suriye

Resmi adı Suriye Arap Cumhuriyeti olan Suriye, Ortadoğu ülkeleri içerisinde yer alan jeopolitik konumu ve doğal zenginlikleri bulunan bir ilke konumundadır. Suriye bölgesinin çevresinde kuzeyde Türkiye, güneyde Ürdün, doğu ve güneydoğuda Irak ve güneybatısında ise İsrail ve Lübnan gibi devletler yer almaktadır. Başkenti Şam olan Suriye'nin günümüzdeki sınırları ise I. Dünya Savaşından sonra çizilmeye başlanmıştır (Büyüm, 1986, s. 409).

Suriye Bölgesi, 20. yüzyıla kadar bulunduğu jeopolitik konum sebebiyle büyük ticaret yollarına ev sahipliği yapmıştır. Ancak bu derece önemli bir bölgede bulunması sebebiyle ise birçok devlet tarafından işgallere maruz kalmıştır. Sümerlilerin M.Ö. 3500 yıllarında Suriye bölgesini ele geçirmesiyle 800 yıl boyunca bölgede hüküm sürmüşlerdir. Ancak Akad Kralı I. Sargon M.Ö. 2300 yıllarında bölgeyi ele geçirmeyi başarmıştır. Sümerliler M.Ö. 2150 yıllarında ise tekrar bölgede hâkimiyet sürmeye başlamışlardır. Fenikeliler ise M.Ö. 14. yüzyılda bölgede hâkimiyet sürmeye başlamışlardır. İlerleyen dönemlerde Anadolu'dan gelen Hititler, M.Ö. 15. yüzyılda bölgedeki hâkimiyeti ele geçirmek için Mısırlılar ile çatışmak zorunda kalmıştır. M.Ö. 13. Yüzyılda ise bölgeye aynı dönemlerde gelen Filistinliler ile İbraniler arasında yaşanan gerilimler sonucunda İbraniler bölgeye hâkim olmayı başarmışlar ve bu süreç sonucunda bölgede iki ayrı şekilde Yahudi ve İsrail Krallıkları kurulmuştur. Asurluların saldırıları sonucunda son bulunan bu iki krallığın yerini M.Ö. 6. yüzyılda Persler almıştır (Büyüm, 1986, s. 411).

M.Ö. 15 yılında Roma hâkimiyetine giren Suriye, Akdeniz kültürüyle de kaynaşarak bir kültür merkezi haline gelmiştir. Ayrıca bu doğrultuda tarım alanında da önemli destekler verilerek geliştirilmiştir. Ayrıca Suriye, ticaret yollarının açılması sonucunda ise Roma'nın en zengin eyaleti haline gelmiştir. M.S. 4.yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun yıkılması sonucunda ise Doğu Roma ve Bizans İmparatorlukları bölgeye hükmetmeye başlamışlardır. Bizanslılar, bu dönemde genel olarak bölgeyi askeri üs olarak kullanmışlardır. Zamanla Sasanilerin saldırılarına uğrayan Bizanslılar, M.S. 224 yılında Sasanilerin hâkimiyetine girmişlerdir 1516 yılında Memluklerin çökmesini fırsat bilen Yavuz Sultan Selim, Suriye'yi fethetmiştir. Yavuz Sultan Selim'in bölgeyi fethetmesinin ardından Suriye bölgesi, 1914 yılında kadar Osmanlı'nın hâkimiyetinde kalmıştır (Büyüm, 1986, s. 411).

1.1.2. Osmanlı Devleti Döneminde Suriye

Suriye, Mercidabık Savaşı'nın ardından 1516 yılında Şam, Halep, Trablus Şam ve Akka olmak üzere dört farklı eyalete ayrılarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. İlk Osmanlı valileri bölgedeki tarım ve ticaret alanındaki çalışmalara büyük önem vermişlerdir. Özellikle tahıl, pamuk ve ipek üretimini geliştirmişlerdir. Osmanlı valileri özellikle Şam ve Halep'teki ticaret yollarını geliştirerek önemli ticaret merkezleri haline getirmişlerdir. Ayrıca Avrupa ile olan ilişkilerde ciddi anlamlarda güçlendirilmiştir. Böylelikle Yahudi ve Hristiyanların içinde bulunduğu tüccar sınıfı oluşturulmuştur (Büyüm, 1986, s. 411).

Osmanlı Devleti, Suriye'yi hâkimiyetine almasıyla birlikte Memluk idaresini olduğu gibi devam ettirmeye çalışmıştır. Eski Memluk emirlerinden Gazali, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1521 yılında kendisini Memluk Sultanı ilan ederek ayaklanma çıkarmıştır. İlerleyen dönemlere ise yakalanarak idam cezasına çarptırılmıştır. Bu olay sonucunda eyaletlere merkezden paşalar gönderilmiştir. Ülkedeki diğer bölgelerin yönetimine ise olduğu gibi devam edilmiştir. Dürzi emri, 1583 yılında Sayda ve Aka'yı alarak bağımsızlığını ilan etmiştir. İbrahim Paşa, 1583 yılında Sayda'nın işgallerden temizlenmesi için asker çıkarmış ancak bu girişiminde başarılı olamamıştır. 1605 yılında İstanbul yönetimi, Celali ayaklanmasının bastırılması karşılığında Canbolatoğlu'na Halep Beylerbeyliğini vermiş ancak bu

girişimden de sonuç alınamamıştır. Adana'ya kadar egemenliğini genişleten Dürzi emri Manoğlu, bu süreçte Osmanlı yönetimine zıtlık olması amacıyla Avrupa ile iyi ilişkiler kurmuştur. Osmanlı yönetimi 1607 yılında Celali Ayaklanmasını büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Suriye'deki Dürzi Ayaklanması böylelikle büyük uğraşlar sonucunda bastırılmış ve bölgedeki düzen yeniden sağlanmıştır.

Mısır'da bulunan İngilizlerin, I. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemlerde ilk hedefi Suriye olmuştur. 1918 yılında İngilizler Suriye'yi ele geçirmişlerdir. Faysal öncülüğünde I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Şam'da askeri yönetim birliği oluşturulmuştur. Beyrut ve çevresi Fransızların yönetimine girerken, Filistin bölgesi ise İngilizlerin yönetime girmiştir. Şam'da 1920 yılında Suriye Kongresi toplanmıştır. Kongrede Filistin bölgesini de içine alan Faysal Krallığında Birleşik Suriye kurulmuştur. Ancak bu krallığın faaliyetleri çok uzun sürememiştir. San Remo Konferansında alınan kararlar sonucunda İtilaf Devletleri, Filistin'in İngiliz yönetimine, Suriye ve Lübnan'ın ise Fransız yönetimine verilmesini kararlaştırmışlardır. Alınan bu kararlar, Ortadoğu tarihinde bir milat olarak değerlendirilmektedir (Büyüm, 1986, s. 412).

1.1.3. Manda Yönetiminden Bağımsızlığa Suriye

Türkler, 900 yıllık dönem içerisinde hem Selçuklu hem de Osmanlı olarak Akdeniz, Ortadoğu Balkanlar, Kafkaslar, Karadeniz ve Orta Avrupa bölgelerini hâkimiyetleri altına almışlardır. Suriye bu süreç boyunca Türklerin hâkimiyetinde kalmış olup, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından ise 1920 yılında Fransızların işgali altında kalmışlardır. 20 Ekim 1921 Ankara İtirafnamesi ve 24 Temmuz 1923'deki Lozan Barış Anlaşması ile Suriye'nin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıkması kabul edilmiştir. Şam valiliğine bağlı olarak kendi denetim merkezlerini kuran Fransızlar, sadece Alevilerin ve Dürzilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelere karşı bir saldırıda bulunmamışlardır. Suriye'de Fransızlar, tarım, eğitim, kentsel planlama gibi alanlarda gerekli adımların atılması için çalışmalarda bulunmuşlardır. Suriye topraklarında bağımsız Büyük Suriye Devleti'nin kurulması için Arap Milliyetçiliği giderek güçlenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Halk Partileri kurulmaya başlanmıştır. Bu partiye bağlı olan milliyetçiler ve Dürziler 1925 yılında

ayaklanma çıkarmışlardır. Kısa süre içerisinde ayaklanma kırsal bölgelere yayılmaya başlanmıştır. Daha da ileriye giden milliyetçiler Şam'a kadar ilerlemişlerdir. Bunun sonucunda ise Fransızların tepkileriyle karşılaşmışlardır. Fransızlar, Şam'ı bombalamaya başlamışlardır. İki yıl boyunca bu ayaklanma devam etmiştir. İki yıl süren bu ayaklanma Fransızlar tarafından 1927 yılında bastırılmıştır. Bu zorlu süreç, Fransızların ilerleyen dönemlerde daha barışçıl bir politika izlemelerine yol açmıştır (Büyüm, 1986, s. 412).

General Dentz tarafından imzalanan teslim anlaşması ile general 32 bin Fransız asker ile birlikte ülkesine dönmüştür. Bu süreç sonucunda Fransa'nın Ortadoğu temsilcisi olan General Catroux, Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Cebel Druz ve Lazkiye hükümetleri 23 Ocak 1942 tarihinde Suriye hükümetine katılmışlardır. 1943 yılında anayasal yaşam yeniden düzenlenerek kurulmuştur. Fransız mandasının kaldırılacağını belirten anlaşma General Catroux tarafından 1 Ocak 1944 tarihinde imzalanmıştır. Ancak Suriye anlaşma yapılmasına rağmen II. Dünya Savaşı'nın bitmesine kadar Fransız ve İngiliz sömürgesinde kalmaya devam etmiştir. Büyük Suriye Krallığı'nın içerisinde Büyük Britanya, Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün gibi devletlerin de olması istenmiş ve krallığın başına da Haşim'i Abdullah'ın getirilmesi amaçlanmıştır. Yönetimin devredilmesiyle birlikte yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Fransızlar bu kriz ile birlikte Şam'ı bombalamışlar, İngilizler ise olaya müdahale etmişlerdir. Kriz ile ilgili Birleşmiş Milletler ile yapılan görüşmeler sonucunda 1946 yılında İngilizler ve Fransızlar bölgeden çekilmek yönünde karar almışlardır (Benk, 1986, s. 10886).

Şekil 1. *Suriye'nin Coğrafi Konumu* (Mehmet Enes Bağlama, “Suriye'nin Stratejik Önemi ve Demografik Yapısı”, Stratejik Ortak, Ekim 2016. <https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriyenin-demografik-yapisi.htm>).

1.2. Suriye Cumhuriyeti'nin Siyasi Yapısı

1.2.1. Bağımsız Suriye ve Askeri Darbeler Dönemi (1946-1970)

Suriye Cumhuriyeti'ne genel olarak bakıldığında II. Dünya Savaşı'nın ardından daima bir istikrar yakalanmaya çalışılmıştır. Suriye, ağır ve zorlu bir savaşın ardından yeni döneme parlamenter demokrasi anlayışı ile girmiştir. Parlamento Sistemi, milliyetçi Suriyelilerin eline geçmiştir. 1943 yılındaki seçimlerde Suriye'nin ilk devlet başkanı Şükrü Kuvvetli seçilmiştir.

Savaş sonrasında ortaya çıkan parti dönemlerine bakıldığında Suriye, 1947 yılında Ulusal Blok bölünmüştür. Bölünme sonucunda iki ayrı siyasi parti oluşturulmuştur. Partilerden ilki Şam merkezli Şükrü Kuvvetli önderliğinde kurulan Ulusal Partidir. Diğer parti ise Halep merkezli kurulan Halk Partisidir. Kırsal kesimde yaşayan halkın desteğini alan Ulusal parti iktidar ağırlıklı iken, buna karşılık

olarak ise Halk Partisi muhalefet sıfatını üstlenmiştir. Kurulan bu iki parti 1949 yılına kadar zamanla popülerliğini kaybetmeye başlamıştır. Bunların yerine ise Suriye Milliyetçi Sosyalist Partisi ve Suriye Komünist Partileri ise etkinliğini arttırmaya başlamıştır. Aynı zamanlarda ise Arap Sosyalist Partisi ise 1950'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Belki de en önemlisi olan Baas Partisi, savaş dönemlerinde bir hareket akımı olan ancak Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından parti olarak ortaya çıkmıştır.

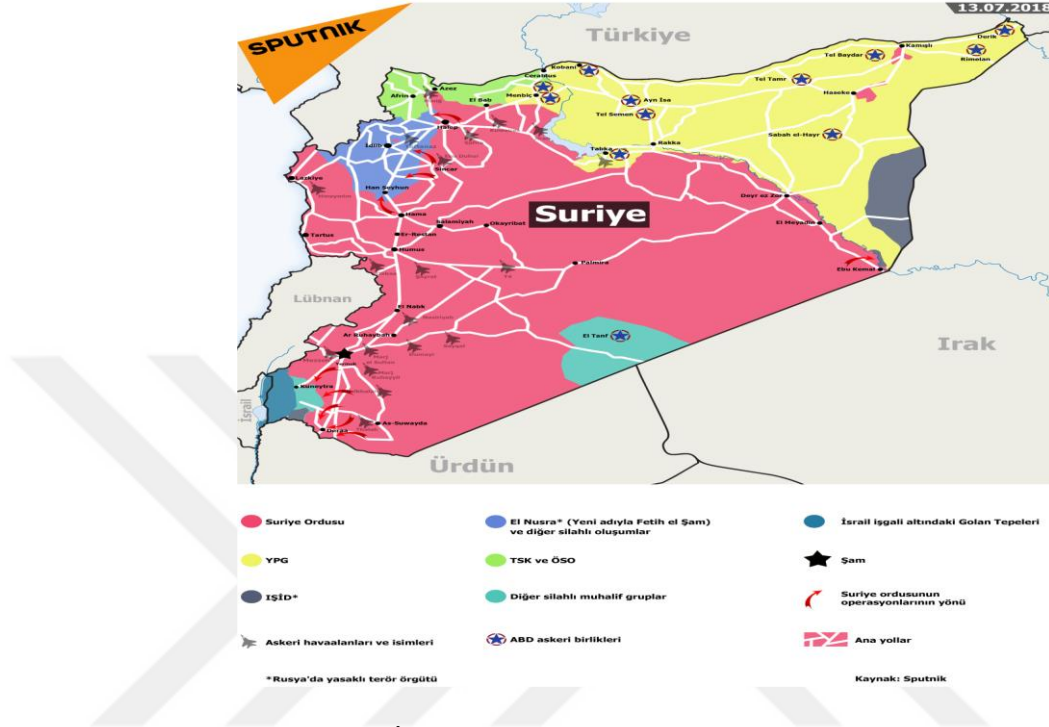
II. Dünya Savaşının sona ermesinin ardından Suriye, 1949 yılına kadar durgun bir dönem geçirmiştir. 1949 yılının ardından ise hareketli bir siyasi hayata giriş yapmıştır. Suriye, bu sürecin ardından ilerleyen dönemlerde klasik bir hal alacak olan askeri darbeler dönemine girmiştir. 1949 yılının Mart ayında Albay Hüsnü Zaim tarafından ilk darbe girişimi gerçekleştirilmiştir. Şükrü Kuvvetli ise yapılan baskılar sonucunda tahttan indirilmek zorunda kalmıştır. Art arda, iki darbe girişimi gerçekleşen ülkede Hüsnü Zaim ise sadece beş ay iktidarda kalabilmiştir. 1949 yılının Ağustos ve Aralık aylarında Albay Sami Hinmavi ve Albay Edip Çiçekli tarafından iki darbe girişiminde bulunulmuştur. Darbe girişiminde bulunanlardan Edip Çiçekli 1954 yılına kadar iktidarda kalmayı başarmıştır (Yılmaz, 2010, s. 110).

Çiçekli iktidarı devrilmiştir. İktidarın devrilmesinin ardından yeniden parlamenter sisteme geri dönmüş ve iktidar mücadeleleri yaşanmaya başlanmıştır. Bu mücadelede Baas Partisi, ordu içerisinde güç elde ederek Toplumsal Milliyetçileri geride bırakmıştır. Nasır'a destek veren Baas Partisi, Arap milliyetçileri Salah Bitar ve Mişel Eflak tarafından kurulmuştur. Suriyeler darbeden sonra yeniden seçime gitmişler ve devlet başkanı olarak yeniden Şükrü Kuvvetli 'yi seçmişlerdir. Yaşananlar doğrultusunda Suriye'de ordunun siyasetin bir parçası olduğu çıkarılmaktadır (Arı, 2012, s. 137).

1954 yılında Şam ve Moskova arasındaki ilişki önemli, ölçüde geliştirilmiştir. 1955 yılında Şam yönetimi gelişen ilişkiler üzerine Çekoslovakya'dan silah alımında bulunmuştur. Ayrıca bu doğrultuda Kahire ile Moskova arasında silah alışverişinde bulunulmuştur. Ayrıca 1957 yılında Suriye, Sovyetlerle girdiği mücadelelerde daha fazla silahlandırmaya gitmiştir. Bölgede Suriye, tekrardan bir tehdit haline gelmiştir. Suriye ve Mısır, 1 Şubat 1958 yılında aralarında yapmış oldukları anlaşma sonucunda Birleşik Arap Cumhuriyetini kurmuşlardır.

1960 yılından itibaren Arap Baas Sosyalist Partisi tam anlamıyla iktidara hâkim olmaya başlamıştır. Partinin amacı Irak, Filistin ve Ürdün'ü bir araya getirerek Büyük Suriye devletini kurmaktır. Hatay sorununa büyük önem veren Baas Partisi, mülkiyetlere bir sınırlama getirmeyi düşünürken yabancı sermayeye ise tamamıyla karşı çıkmıştır. Baas yanlıları, gerçekleşen askeri darbeler sonucunda daha da güçlenmişlerdir. Yapılan bu darbeye ise Baas Darbesi adı verilmiştir. Darbe hareketleri sonucunda ise General Emin Hafız devlet başkanı olarak seçilmiştir. Devlet yönetiminde ise başbakan Salah Bitar olmuştur. Suriye bölgesi kısa zaman içerisinde Baasçıların eline geçmiştir. Emin Hafız, 26 Şubat 1966 yılında yapılan bir darbe girişimi sonucunda iktidardan uzaklaştırılmıştır. Devlet denetimi ise Baasçı yanlısı olan solcuların eline geçmiştir. 1980 yılında Paris'te bir saldırıya uğrayan Salah Bitar yaşamını yitirmiştir. Mişel Eflak ise Paris'te 1989 yılında vefat etmiştir. Suriye'de Nurettin Atassi, 1966 yılında devlet başkanı olmuştur. Hafız Esed ise Hava Kuvvetleri Komutanı olmuştur. 16 Kasım 1972 yılında ise muhalifler yeni bir darbe girişiminde bulunmuşlardır. Yapılan darbe hareketleri sonucunda devlet başkanı ve başbakan görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Görevden uzaklaştırılan başkanlar

yerine ise Ahmet Habib devlet başkanı olmuştur. Başbakanlık ve parti genel sekreterliğine ise Hafız Esed getirilmiştir.

1.2.2. Hafız Esed Dönemi (1971-2000)

Suriye'de Nusayrielerin bulunduğu Lazkiye bölgesinde doğan Hafız Esed, ilk ve ortaokul eğitimini Lazkiye'de tamamlamıştır. Baas hareketlerinde henüz 16 yaşındayken görev almaya başlamıştır. 1951 yılında askeri akademiye başlayan Hafız Esed, bu akademiden hava subayı olarak mezun olmayı başarmıştır. Mezuniyetinin ardından ise Sovyetler Birliğinde pilot eğitimi almıştır. Baas hareketlerinde böyle bir alt yapıyla faaliyet göstermeye başlamıştır. 1970 yılında Salih Cedid ve yandaşlarının tutuklanmalarına da vesile olan Hafız Esed, denetimin tamamını da bu gelişmelerden sonra hâkimiyeti altına almıştır. Bir yıllık sürenin ardından formalite olarak yapılan seçim sonucunda 7 yıllığına devlet başkanı olarak görev almaya başlamıştır. Ülke genelinde uygulamış olduğu politika ile özel sektöre tam anlamıyla karşı çıkmamıştır. 1960 yılında yaşana darbe olayına göre daha barışçıl politikalar izlemiştir. Özel sektörü tamamen kaldırmamış ama faaliyet

alanlarını sınırlandırmıştır. Böyle bir politika izleyerek ekonomiyi liberalleştirmeyi ve Arap komşularla olan ilişkileri de iyileştirmeyi amaçlamıştır (Arı, 2012, s. 139).

Moskova cephesi tarafından Hafız Esed 'in başkanlığa gelmesi olumlu şekilde karşılanmıştır. Hafız Esed, 1-3 Şubat 1971 tarihinde Moskova'yı ziyarette bulunmuştur. Şam vilayetinde ise 16 Şubat 1971 tarihinde geçici olarak hazırlanan anayasayı duyurmuştur. Oluşturulan bu geçici anayasa ile birlikte halk meclisi oluşturulacak ve cumhurbaşkanının yetkilerinin de bu vesileyle genişletilmesi amaçlanmıştır. 173 üyeli mecliste başta Baas Partisi olmak üzere diğer siyasi gruplarda temsil edilmiştir. 1971 yılında Hafız Esed, geçici anayasaya göre cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Habib ise meclis başkanlığına getirilmiştir. Mısır, Suriye ve Libya arasındaki görüşmeler bu dönemde sonuca bağlanmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde Arap Cumhuriyeti Federasyonu Anayasası ve Suriye, Libya ve Mısır'da referandum kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler daha da güçlendirilmiştir. 1972 yılının Şubat ayında İktisadi ve Teknik Yardım Anlaşması Şam'da kabul edilmiştir. 1972 yılının Mayıs ayında ise Askeri İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır (Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, s. 368).

1970 yılında Suriye'de petrol yataklarının desteklenmesinden ötürü geniş çaplı ekonomik büyümeye gidilmiştir. 1973 yılında ise Arap-İsrail savaşının yaşandığı dönemlerde geçmişte kaybettiği toprakları geri almayı başaramamıştır. Ancak bu dönemde Hafız Esed 'in düzenli orduyu kurma çalışmaları ülke genelinde olumlu olarak karşılanmıştır. 1970 'li yıllarda Hafız Esed, Lübnan iç savaşına dâhil olmuştur. Suriye 1976 yılında ilk kez askeri birliklerini Lübnan sahasına çıkartmıştır.

Ayrıca Suriye, İsrail ile olan stratejik eşitliğin yakalanması içinde askeri alanda birçok yatırımlar yapmıştır. Bu süreçte Suriye, Arap ülkelerinden askeri harcamaları için birçok destek almış hem de Sovyetler Birliği ile imzalanan anlaşmalar neticesinde 1990 yılına kadar silah yardımı almıştır.

Halep, 1980'li yıllarda çalkantılı bir döneme girmiştir. 1982 yılında patlak veren çalkalanmalar ortaya çıkan ayaklanmalar ile son bulmuştur. Bu ayaklanmalar Hafız Esed rejimi tarafından alınan sert önlemler neticesinde bastırılmıştır. Ayaklanmalar sonucunda ordu birlikleri tarafından binlerce insan öldürülmüştür. Tarihte bu olay Hama Katliamı olarak bilinmektedir. 1985 yılında Hafız Esed,

üçüncü dönemi için yeniden başkanlığa seçilmiştir. 1991 yılında ise dördüncü dönemi için yeniden seçilmiştir. Hafız Esed, 1980'li yıllarda Batılı devletlerle olan ilişkilerin iyileştirilmesi için yoğun çaba sarf etmiştir. 1977 yılında bozulan ilişkiler 1990 yılında yeniden iyileştirilmiştir. İlişkiler geliştirilmesine karşılık olarak Lübnan'da esir olarak tutulan Batılı vatandaşlar ülkelerine gönderilmiştir.

1990 yılına gelindiğinde ise Körfez savaşı ortaya çıkmıştır. Öncülüğünü ABD'nin yaptığı askeri birliklere asker yardımı yapılarak Körfez ülkelerinden oldukça önemli miktarlarda para yardımı alınmıştır. Savaşın sona ermesiyle birlikte ise barış görüşmeleri yapılmaya başlanmıştır. İsrail, yapılan barış görüşmelerinde Golan Tepelerinin bir kısmını Suriye'ye vermek istediğini açıkça belli etmiştir. GAP projesi ise Türkiye ile Suriye arasındaki belirsizlikten dolayı askıda kalmıştır (Grolier International Americana Ansiklopedi, 1993, s. 167).

1.2.3. Beşar Esed Dönemi (2000-...)

Suriye halkı tarafından 10 Haziran 2000 yılında Hafız Esed' in vefat etmesinin ardından yeni bir dönemin başlaması gerektiği belirtilmiştir. Arkasında Baas Partisi'ni, orduyu ve istihbarat servislerini bırakan Hafız Esed, ölmeden önce her şeyi planlamıştır. Hatta Hafız Esed, hayattayken bile ileride oluşabilecek sorunlara karşılık çözüm arayışı içine girmiştir. Oğluna baskıcı ve otoriter bir rejim bırakan Hafız Esed, oğluna adeta bir miras niteliğinde devlet yönetimi bırakmıştır. Beşar Esed, yıllarca birkaç ufak sıkıntı dışında ülkeyi sorunsuz bir şekilde yönetmiştir. İngiltere'de tıg eğitimi alan Beşar Esed, bilgisayar bilimi alanında eğitim gören Esmâ ile evlenmiştir. Daha koltuğa oturmadan ülkeye internetin gelmesini sağlamıştır. Bu durum Beşar Esed 'in değişimlere açık olduğunun bir göstergesidir (Taştekin, 2015, s. 45).

Ülke genelinde başkanlık monarşisinin devam etmesine yönelik çalışmalar yapan Hafız Esed, bu hazırlıklara 1990'lı yıllarda başlamıştır. Hazırlıklar kapsamında ise yönetime oğlu Basil Esed'i getirmeyi hedeflemiştir. Basil Esed, 21 Ocak 1994 yılında beklenmeyen bir olay yaşanmış ve trafik kazasında vefat etmiştir. Ayrıca kazanın ardından öldürülme iddiaları da gündeme gelmiştir. Bu iddiaların ardından ise ülkede başkanlık koltuğunun kimin alacağı konusunda tartışmalar

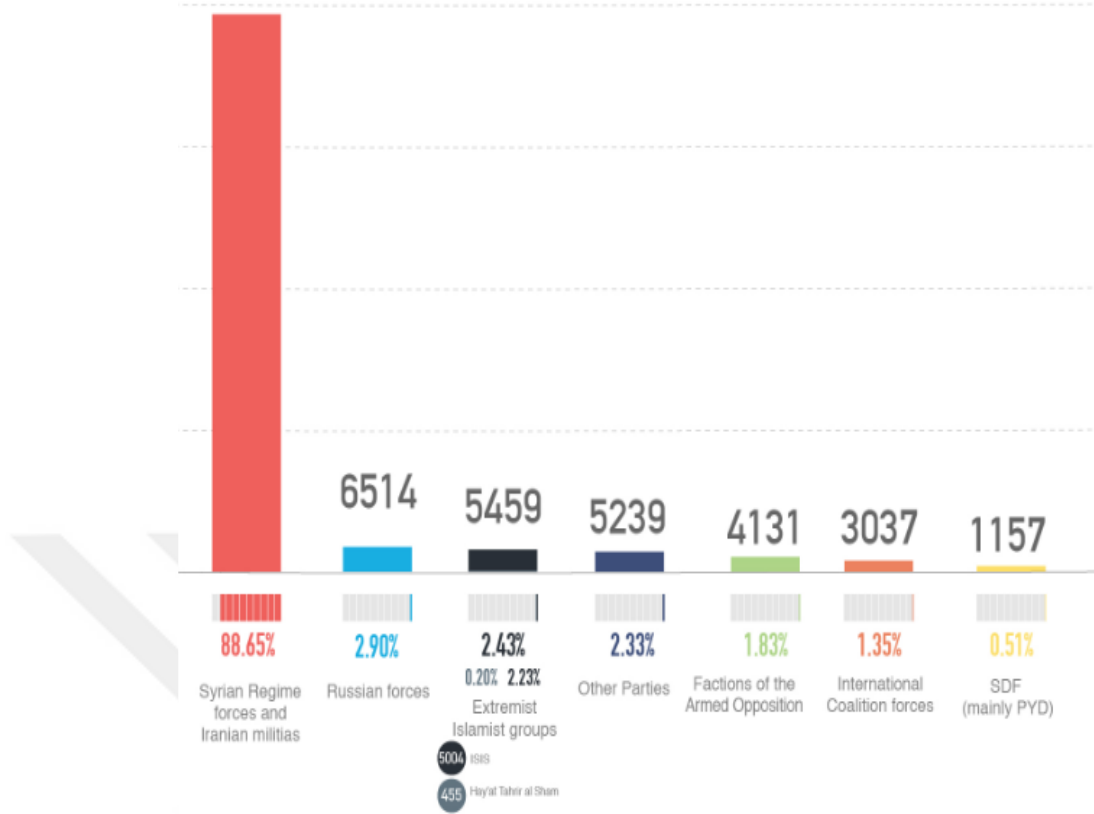
yaşanmaya başlamıştır. İngiltere’de staj eğitimi gören ve babası tarafından ülkeye çağrılan Beşar Esed, yeni mirasçı olmuştur. Beşar Esed, babası tarafından 1994-2000 yılları arasında askeri eğitime tabi tutulmuştur. Beşar Esed ‘in bu eğitimi almasının sebebi askeri ve devlet yönetiminden pek bir şey anlamasıdır. Suriye devletinin monarşi anlayışını gayri meşru olarak yaşaması ve devletin resmiyette cumhuriyet olmasından dolayı ülkede seçimler ile devlet başkanı belirlenmekte ve buna karşılık olarak Beşar Esed ‘in seçilmesi için ise kendisini halka ispatlaması gerekmektedir. Beşar Esed ise hiç zaman kaybetmeden bu çalışmalara başlamıştır. Kurmay olarak Humus Askeri Akademisini birincilikle tamamlamıştır. 1999 yılında ise albaylığa terfi ettirilmiştir. Medyaya karşı ise ılımlı ve barışçıl bir kimlik benimsemiştir. Yaptığı tüm bu çalışmalar Suriye halkının ileriye daha umutla bakmasını sağlamıştır. Hafız Esed, oğlunun ileride sorunlar yaşamaması adına 1998 yılında istihbaratta görev alan bir takım yöneticileri görevlerinden uzaklaştırmıştır. Yine bu doğrultuda Hafız Esed, devlet başkanlığına seçim yaşını 40’tan 34’e indirmiştir. Hafız Esed, başkanlığı döneminde yapmış olduğu bir takım düzenlemeler ile oğluna gayette sorunsuz bir yönetim bırakmıştır (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 72).

Beşar Esed, 10 Temmuz 2000 tarihinde yapılan seçimler sonucunda 7 yıl süreyle devlet başkanlığı görevine getirilmiştir. Abdül Halim Haddam ile Muhammed Zuhayr Maşariga ise başkan yardımcıları görevine getirilmiştir. Başbakanlık görevini ise Muhammed Naci Utri yürütmeye başlamıştır. Savunma bakanı Mustafa Tias birinci başbakan yardımcılığı görevini sürdürmeye devam etmiştir. 2001 yılının Aralık ayında Faruk el-Şar’a ve Muhammed el- Hüseyin başbakan yardımcılığı görevlerine getirilmiştir. 2003 yılının Mart ayında 250 koltuk için Halk Meclisi seçimleri yapılmıştır. %67 oy oranı ile Ulusal İlerici Cephe 167 koltuğa sahip olurken, %33 oy oranı ile Bağımsızlar 83 koltuğun sahibi olmuşlardır. Baas Partisi, meclisteki büyük parti olmuştur (Arı, 2012, s. 154).

Esed iktidarını onuncu yılı tamamlandığında ülke genelinde de huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştır. Ortadoğu’da yaşanan ayaklanma hareketlerinden Suriye’de nasibini almıştır. Hafız Esed tarafından kurulan rejim giderek sarsılmaya başlamıştır. Yaşanan ayaklanmalardan etkilenen devlet yönetimleri kısa sürede yıkılmışlardır. Ancak bu yaşananlar, Suriye’de o kadar da umulduğu olumsuz sorunlar yaşatmamıştır. Şöyle ki, Hafız Esed zamanında

bunlarında yaşanabileceğini tahmin etmiş ve gerekli önlemleri almıştır. Devlet yöneticilerini özenle seçmiş ve ayaklanma zamanlarında oğluna destek olabilecek kişilerden seçmeye özen göstermiştir. Bu doğrultuda ülkedeki bütün devlet kurumları koşulsuz şartsız olarak Esed'e desteklerini esirgememişlerdir (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 69).

Arap ülkelerinde de Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler olumlu gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur. Arap ülkelerinde de ya yönetimler devrilmiş ya da rejim değişikliklerine gidilmiştir. Mısır ve Tunus'ta yaşanan ayaklanmalar sonucunda liderler devrilirken Suriye'de ise toplumsal eylemler ön plana çıkmaya başlamıştır. Esed yönetimi, gösterilerin üzerinden 2 yıl geçmesine rağmen hala rejimlerin yıkılmasına engel olmuşlardır. Esed rejiminin bu denli iktidara sahip çıkmasına neden olma bir takım unsurlar bulunmaktadır. Suriye toplumsal ve dini yapıları açısından incelendiğinde homojen bir dağılıma sahip olmadığı görülmektedir. Nusayriler, Baas yanlılarının denetimi altında hareket etmektedirler. Bu hareket biçimi devletin bütün kurumlarına da yayılmıştır. Diğer yandan Esed yönetimini destekleyen gruplar ise rejimin yıkılmamasında önemli rol oynamışlardır. Nusayrilerin üst düzey yöneticileri de bu süreçte Esed rejiminden desteklerini esirgememişlerdir. Ülke içerisinde yaşana bu çalkantılı süreçte Esed yönetimine en büyük desteği Çin ve Rusya vermiştir. Rejim değişikliğini savunmayan Rusya, bu süreçte Esed yönetiminin daima arkasında durmuştur. Ayrıca Rusya, Esed'e silah ve malzeme yardımında da bulunmuştur. İŞİD'i bahane eden Rusya, Suriye'ye askeri desteklerde de bulunmuştur. Muhalif gruplar arasında bir birliğin sağlanmaması da Esed yönetiminin yıkılmamasındaki önemli durumlardan bitidir. Muhalefet gruplar bu süreçte zayıf ve etkisiz kalmışlardır (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 79).

Şekil 4. Suriye 'deki İç Savaşta sahadaki aktörlerin sebep olduğu sivil ölüm oranları (2011-2019) (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 80).

Henüz başkanlığının ilk dönemlerinde Beşar Esed, ileride ekonomi alanında yaşanacak liberalleşmeyi öngörmüştür. Aynı zamanda devlet idaresinin işkence merkezi olan Mezze hapisanesini de kapatma kararı almıştır. Siyasi sebeplerden dolayı hapisanelerde bulunan mahkûmların %75'ini serbest bırakmıştır. Sivil toplum örgütlerine ise imkânlar tanımıştır. Beşar Esed 'in ülke genelinde uygulamış olduğu bu politika tarihe Şam Baharı olarak geçmiştir. Ancak gene de uygulamak istediği politikayı tam anlamıyla uygulayamamıştır. İsteddiği politikayı uygulayamadığındaki temel faktör ise Baas etkenidir. Ayrıca Esed, Kürtlere dil kursları ve kitap olanakları da sağlamıştır. Aynı zamanda 6 Kürt partisinden oluşan Kürt Demokratik Partisi ile de yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Beşar Esed, 2002 yılında Kürt şehri olan Haseki'yle ilk resmi temas kuran devlet başkanı olmuştur.

Muhalefet, 2003 yılında yapılan seçimlerde Ulusal Demokrasi adı altında birleşmiştir. Yapılan seçimlerin demokratik olmadığı savunan muhalifler, seçimi boykot etme kararı almışlardır. Seçim sonucunda Ulusal İlerici Cephesi 137

sandalyeye sahip olurken, bağımsızlar ise 30 sandalyeye sahip olmuştur. 2005 yılında yapılan Baas Kongresinde siyasal anlamda bir takım değişikliklere giden Beşar Esed, ayrıca Hafız Esed döneminden beri yürürlükte olan olağanüstü hal yarasını da esnek hale getirmiştir. Bağımsız siyasi partilerinde kurulmasına imkân tanınmıştır. Ülkede yıllardır yaşamlarını sürdüren ancak belirli bir kimlikleri olmayan Kürt halkına da vatandaşlık verilmesi konusunda gerekli adımlar atılmaya başlanmıştır (Taştekin, 2016, s. 47).

1.3. Suriye'nin Ekonomik Yapısı

1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte siyasal rejimlerde değişimler yaşanmaya başlanmış ve bu durum iktisadi alanda da değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından ise ülke ekonomisi tarıma dayalı endüstriyel sisteme dönüşmüştür.

Suriye'nin ekonomi politikasında 1950-1970 yılları arasında toprak reformları geniş yer tutmuştur. Toprak reformlarının yapılmasıyla tarım arazileri en iyi şekilde kullanılmaya başlanmış ve halka yeni iş alanları oluşturulmuştur. Ancak büyük toprak sahipleri ile az sayıda toprağa sahip olanlar ve hiç toprağı bulunmayan kişiler arasında çatışmalar yaşanmış, bu durum ise ekonomiyi sekteye uğratmıştır.

Baas hareketinin sosyalist yapısı, 1960'lı yıllara gelindiğinde Suriye'nin iktisadi yapısını etkilemiştir. Yeni toprak reformları ile birlikte ülkedeki işletmeler devlet kontrolüne girmeye başlamış ve böylece devletleştirme politikası uygulanmıştır. Ancak devletleştirme politikasında istenilen hedeflere ulaşılamamış, halk arasında refah arttırılamamıştır. Suriye rejiminin uygulamaya çalıştığı bu politika ayrıca iktisadi sekteye de uğratmıştır. Sonuç olarak yönetimin uygulanmış olduğu bu politika başarısız olmuştur.

Hafız Esed, 1970 'li yıllarda askeri darbe ile başa gelmesi sonucunda farklı politikalar uygulamaya başlamıştır. Hafız Esed öncesi dönemde yaşanan ekonomik sorunlar, Hafız Esed'in iktidara gelmesiyle liberalleşmeye gidilerek aşılmaya çalışılmıştır. Toprak reformlarını yeniden düzenleyen Hafız Esed, kırsal kesimlerde yaşayan halkın lehine olacak reformlar gerçekleştirmiştir. Özellikle ticaret ve sanayi alanlarında ciddi değişimler yaşanmıştır. Ticari kısıtlamalar özel sektörün üzerinden

kısmen kaldırılmıştır. Sanayi alanında yapılan üretim sayısı da arttırılmıştır. Sonuç olarak Hafız Esed'in uygulamaya başladığı politika başarılı olmuştur.

1980'li yıllara gelindiğinde Suriye ekonomisi gerek ülke içinde gerekse ülke dışında ekonomik tıkanmalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden sorunların çözülebilmesi amacıyla yeni politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Suriye, SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte sosyalist ekonomi politikasından uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda ülkede serbest ekonomi piyasasına geçmek için gerekli şartlar oluşturulmaya başlanmış. Hafız Esed, yaşananlar doğrultusunda ekonomik reformları genişletmiştir. Ayrıca, dış sermayenin de ülkeye girmesi sağlanmıştır. Özellikle Yatırım Yasası, 1991 yılının mayıs ayında onaylanarak yabancı sermayelerin ülke içine girmesi kolaylaşmıştır. Bu yasa ile birlikte döviz konusunda yabancı sermayecilere ciddi anlamda avantajlar sağlanmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Suriye, yeni ticaret yolları oluşturmak amacıyla AB ülkeleri ile ekonomik işbirliği içerisinde bulunmuştur.

Hafız Esed'in 2000'li yıllarda ölümünün ardından iktidara Beşar Esed geçmiştir. İktidara gelen Beşar Esed, yapısal dönüşüm alanlarında farklı dönüşüm politikaları uygulamaya başlamıştır. Ancak Esed'in uygulamaya çalıştığı politikalar tam anlamıyla yeterli olmamıştır. Beşar Esed, ülke ekonomisi konusunda ülkenin en önemli kaynaklarından olan petrolü dışarıdan almak yerine içerinden temin edebileceği bir ekonomik yapıya dönüştürmesi en çok mücadele ettiği konuların başında gelmektedir. Suriye, SSCB ile birlikte sosyalist ekonomiyi benimsemiş, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte liberal ekonomiye geçiş aşamalarında sorunlar yaşamıştır. Beşar Esed ayrıca, ülke genelinde mevcut olan yoksulluğu azaltıp refah seviyesini herkese eşit olarak dağıtılacak politikalar uygulamak istemektedir.

Suriye'de günümüzde sosyal piyasa ekonomi modeli uygulanmaktadır. İktidarın ekonomide kontrollü hareket etmesi ülke ekonomisinin de kalkınmasını sağlamıştır. Ayrıca bu durum sosyal kalkınmayı da olumlu yönde etkilemiştir. Ülke içinde uygulanan sosyal piyasa ekonomi modeli, hem sosyal hem de ekonomik yönlü bir model olup, sosyal adalet anlayışıyla birlikte sağlanmış piyasa özgürlüğüdür.

Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde 2011 yılına gelindiğinde ekonomik sorunların yaşanması sonucunda Arap Baharı adı verilen halk ayaklanmaları ortaya

çıkış ve ilerleyen dönemlerde ise ülke içerisinde iç savaşa dönüşmüştür. İç ayaklanmaların yaşanması sonucunda Suriye hükümeti ekonomik reformları geçici olarak durdurma kararı almıştır. Sosyal ve ekonomik sorunlarla uğraşan devlet yönetimi bir de iç savaşın çıkmasıyla iyice çıkmaza girmiştir. Ülkede yaşana iç savaş sermaye kaynaklarına ciddi zararlar vermiştir. Suriye hükümeti bu dönemde iktisadi kaynakların birçoğunu askeri alana ayırmıştır. Olayların bu şekilde devam etmesi durumunda ülke ekonomisinin küçülmeye gitmesi kaçınılmaz olacaktır. İç savaş ülke ekonomisini adeta 30 yıl geriye gitmesine neden olmuştur. Ülke ekonomisindeki bütçe açığı, ödemeler dengesi, kamu borcu, ticaret açığı, enflasyon, yatırım, işsizlik rakamları ülke ekonomisinin ne durumda olduğunu göstermektedir. Bu süreç ülke ekonomisinin negatif anlamda büyümesine neden olurken, halkın da yoksullaşmasına ve muhtaç olmasına neden olmuştur (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 114).

1.4. Suriye'nin Dini ve Etnik Yapısı

1.4.1. Dini Yapısı

İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinler ilk olarak Suriye coğrafyasında ortaya çıkmaya başlamış ve ilerleyen zamanlarda ise yayılmaya başlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun bölgeyi kuşatmasının ardından bölgede Hristiyanlık giderek yayılmaya başlamıştır. Hz. Ömer tarafından 636 yılında fethedilen bölgede bu tarihten itibaren İslamiyet'te yayılım göstermiştir. Günümüzde ise bölge nüfusunun %90'ını Müslümanlar oluştururken %10'unu ise Hristiyanlar oluşturmaktadır. Ayrıca bölgede Yahudiler de azınlık olarak yaşamaktadırlar. Bölgede birçok uygarlığın yaşamasından dolayı bölgenin dini yapısı çeşitlilik göstermektedir. Bölgenin bu denli çeşitli yapılarla iç içe olması birçok tuzaklarla ve kışkırtmalarla karşılaşmasına neden olmuştur. Bölgenin nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan Sünniler ise günümüze kadar hiçbir zaman iktidara gelememişlerdir. Bu durumun en büyük sebebi olarak Fransızların o dönemlerde diğer inançları desteklemesi gösterilebilir (Atlıoğlu, 2006).

Suriye nüfusunun yaklaşık %90'ını İslam dini oluşturmaktadır. İslam dini geçmişten günümüze kadar birçok mezhebin doğmasına neden olmuştur. Suriye'de yaşayan halkın büyük çoğunluğunu Sünniler oluşturmaktadır. Lazkiye ve Es-

Süveyde bölgeleri dışında yaşayan Sünniler, bölge nüfusunun % 74'ünü oluşturmaktadırlar. İslam anlayışında Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbeli olarak dört gruba ayrılan Sünnilik mezhebi, inanç olarak da Eşari ve Maturidi şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Ortaya çıkan bu inançlar, sünnet, Kur-an ve kıyasa dayanmaktadır (Akdemir, 2000, s. 205).

Memlûklüler ve Osmanlı Devleti döneminde Hafız Esed iktidara geçene kadar bölgede İslam anlayışı benimsenmiştir. Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Sünniler, hem orduda hem de Baas Partisinde üst düzey yönetici olarak görev almışlardır. Ayrıca Hafız Esed döneminde de önemli mevkilere getirilmişlerdir. Hafız Esed'e karşı bölgede tek tehdit Müslüman Kardeşler Örgütü olmuştur. Suriye, Arap Baharından etkilenmiş olup, onu bu sürece götüren ayaklanmaların başında Sünnilerin çıkarmış olduğu ayaklanmalar gelmektedir. Bölgede yaşanan iç savaş, dinsel ve etniksel bir hal almaya başlamıştır. Doğu ve Batı blokları, Şii ve Sünni mezhepleri arasında yaşanan çatışmalar sonucunda ilgisini bu yöne çevirmiştir (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 196).

Şiilik mezhebinde Hz. Ali'yi gören topluluklara Şia adı verilmektedir. Bu topluluğun inancına göre Hz. Ali'den sonra halifelik makamına yine onun soyundan birinin getirilmesi gerektiği varsayılmaktadır. Şiilik mezhebinin Suriye'de en yaygın alt kolu İsmaililik'tir. Sünnilik mezhebi ile Şiilik mezhebi arasındaki temel fark, İmamet anlayışıdır. Suriye'de Sünnilerin ardından en fazla nüfus Şiilere aittir. Şiilik mezhebi, Zeydilik, İmamiye ve İsmaililik olmak üzere üç grupta sınıflandırılmıştır. Sünni din âlimleri, Şiiliğin bir kolu olan Nusayrilik'i Alevilik olarak tanımlamışlardır (Akdemir, 2000, s. 205).

Suriye nüfusunun yaklaşık %11'ini oluşturan Nusayriler (Aleviler), Sünniler tarafından tarih boyunca siyasi ve dini anlamda dışarıda bırakılmışlar ve ekonomik olarak da oldukça geri kalmışlardır. Nusayrilik adını, 11. İmam Hasan el-Askeri'nin talebesi olan Ebu Şuayb Muhammed bin Nuseyr'den almaktadır. Nusayrilik mezhebi, Nusayr'ın vefatı üzerine Abdullah Cenani el-Cunbulani ve Muhammed bin Cundep tarafından yayılmıştır. Nusayrilik mezhebinin kendisine özgü inanç sistemine sahiptir. Nusayri halkını Hz. Ali ilahlaştırmıştır. Nusayrilik mezhebi, Şimaliye, Haydariye, Gaybiyye ve Kilaziye olmak üzere dört grupta

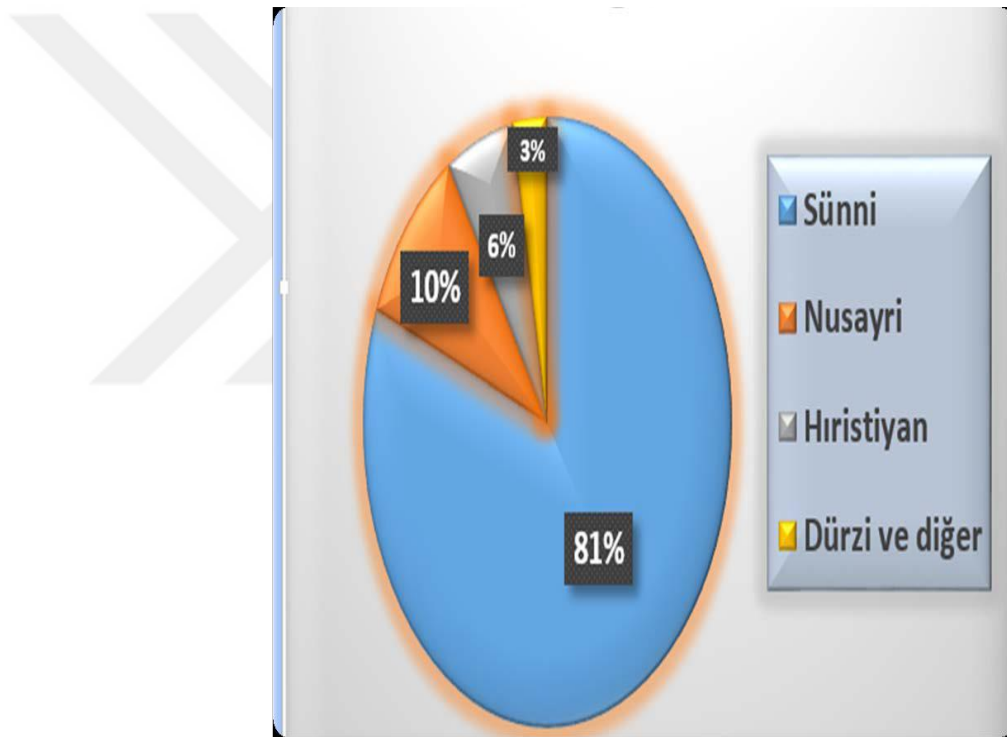
sınıflandırılmıştır. Suriye'deki Lazkiye bölgesinde Nusayriler, %75'lik bir nüfus yoğunluğuna sahiptir. Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmeden önceki dönemlerde Lazkiye bölgesi, ekonomik anlamda zor durumdadır. Fransızların manda döneminde Nusayrililiğe destek vermesiyle iyice güç kazanmışlardır. Süleyman el-Ahmet tarafından 1920 yılında Alevi Devleti kurularak ayrıcalık elde etmişlerdir. Baas iktidarı döneminde bağımsızlığın elde edilmesinin ardından ekonomik anlamda da önemli ölçüde ilerleme kaydetmişlerdir. Bu konudaki en büyük gelişim ise Hafız Esed'in iktidara gelmesi sonucunda olmuştur. Hafız Esed ile birlikte devlet ve orduda etkin rol oynamışlardır (Athoğlu, 2006).

Hafız Esed'in vefat etmesi üzerine başa gelen Beşar Esed, Nusayriler dışında tüm Suriyelilerin desteğini almaya çalışması değişime açık bir lider olduğunu göstermektedir. Ayrıca Beşar Esed'in Sünni bir ailenin kızıyla evlenmesi de gayet olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Suriye'de yaşanan iç savaş Nusayrileri de etkilemiştir. Suriye'de yaşanan ayaklanmalarda Nusayrilerde diğer azınlık gruplarının yaptığı gibi Beşar Esed yönetimine sadık kalmışlardır. Bunun temel nedeni olarak ise Sünni İslamcıların iktidarı ele geçirmelerinden duydukları endişelerdir. Esed yönetimi ile ekonomik çıkarlar üzerine ilişkiler kurmuşlar ve çıkan ayaklanmalarda destek olmuşlardır. Silahlı çatışmaların yaşanması Nusayrilerin endişelenmesine neden olmuştur. Sünni muhalifler, Esed rejimini iktidardan indirmeyi amaçlamışlardır. Nusayriler tarih boyunca Sünniler tarafından sürekli saf dışı bırakılmaya çalışılmış ve yaşanan iç savaşla birlikte tamamen ayrılmışlardır. Nusayriler, bağımsızlığın ilan edilmesiyle birlikte iyice güç kazanarak kentleşmişler, kendi varlıklarını devam ettirmek adına merkezi iktidarın yanında yer almışlardır (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 178).

Suriye'nin Müslümanlar tarafından fethedilmesine kadar olan dönemde bölgede Hristiyanlık dini hâkimdi. Ancak günümüze kadar kendi kimliklerini muhafaza etmişlerdir. Hristiyanlık dini, Ortodoks, Katolik ve Protestanlık olmak üzere üç mezhep koluna ayrılmıştır. Ayrıca bu mezheplerde kendi içlerinde bir takım sınıflara ayrılmışlardır. Hristiyan nüfusu bölgede yaklaşık %10'luk bir kısmı oluşturmaktadır. Suriye'de bulunan Hristiyan cemaatleri, Ortodoks Kilisesi, Bağımsız Nesturî Kilisesi ve Birleşmiş Katolik Kiliseleri olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Ortodoks Kilisesi kolunda yer alan Grek Kilisesi yapılan ayın

törenlerinde Arapçayı kullanmışlardır. Ermenilere ait olan Ortodoks Kiliseleri de Hz. İsa'nın kendileri için ilah olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca ayin törenlerinde Ermeniceyi kullanmaktadırlar.

Halep, Şam ve Kamışlı bölgelerinde yaşamlarını sürdüren Yahudilerin çoğunluğu İsrail'in kurulmasıyla birlikte bu bölgeye göç etmişlerdir. İsrail Devleti, Golan bölgesini işgal ederek Yahudileri bu bölgeye yerleştirmişlerdir. Yezidilerin dini kitapları Arapçadır. Şeyhleri ise duaları Kürtçe yapmaktadır. Zerdüştlere etkilenmiş olup, tapınaklarında Kur-an'dan ayetler bulunmaktadır (Akdemir, 2000, s. 208).

Şekil 5. Suriye Nüfusunun Dini Dağılımı (Bağlama, 2016).

1.4.2. Etnik Yapısı

Günümüzde Suriye halkı dini ve etnik yapılar bakımından homojen bir dağılıma sahip değildir. Bölgedeki nüfusun %90'ını Araplar oluştururken, kalan %10'luk kısmı ise Türkler, Kürtler, Ermeniler, Çerkezler ve Süryaniler oluşturmaktadır. Genel olarak Arapçanın konuşulduğu bölgede kendi dillerini konuşan topluluklarda bulunmaktadır. Sünni Müslümanlar, Türkçe, Kürtçe ve Kafkas

dillerini konuşurlarken, Hristiyanlar ise Ermenice, Aramice ve Süryanice gibi dilleri konuşmaktadırlar. Yahudiler ise İbranice dilini kullanmaktadır.

Araplar, Suriye nüfusunun büyük kısmını oluşturmakta olup %70 oranında Sünni mezhebi, %30 oranında ise Şii mezhebinden oluşmaktadır. Hristiyan Araplar genel olarak, Suriye Ortodoks Kilisesi, Ortodoks Grek Kilisesi ve Katolik Grek Kilisesine bağlı olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Sünni Araplar, Suriye'nin Osmanlı Devleti'ne katılmasından itibaren bir takım ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Araplar günümüzde Lazkiye ve el-Süveyde bölgeleri dışında hemen hemen her bölgede çoğunluğa sahiptirler. Genel olarak tüccar ve kentli sınıftan oluşmaktadırlar. Suriyeliler, Osmanlı döneminde barış ve huzur içinde yaşamışlardır. Adil, akılcı ve barışçıl politikalar uygulayan Osmanlı Devleti'nin bu tutumu karşısında Suriye'deki etnik ve dinsel gruplar da çatışmak yerine uygulanan politikayı sürdürmüşlerdir. Bölgeye 19. yüzyılda Batılıların gelmesiyle birlikte çatışmalarda başlamıştır. Fransızların manda dönemi ile birlikte Suriye'deki dini ve etnik grupları desteklemeleri sonucunda Osmanlı'nın uyguladığı barışçıl politikada sona ermiştir. Fransızların bölgede böl ve yönet politikası uygulaması Araplar ile azınlıkların çatışmalarına neden olmuştur. Suriye, bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra milli bir kimlik oluşturmuşlardır.

Türkler Ortadoğu'da tarih boyunca çeşitli devletler kurarak etkin rol oynamışlardır. Azınlıklar, Türk devletlerinin yıkılmasının ardından kendi ülkelerinde yaşamlarına devam etmişlerdir. Ülkede azınlık olarak yaşayan Türkler, burada baskıcı politikalarla karşı karşıya kalmışlardır. Türklerin Suriye'de dağınık bir şekilde yaşam sürmeleri onların bağımsızlıklarını kazanmalarına mani olmuştur. Türkler, Suriye'deki nüfusun %2'sini oluşturmaktadır. Suriye'de yaşayan Türkler, göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçmişlerdir. Türklerin bölgeye 11. yüzyıldan itibaren geldikleri bilinmektedir. Türkler en fazla Şam, Halep, Teleke ve Kunteyra bölgelerinde yaşam sürmüşlerdir. Türkler, Sünni mezhebindedir. Suriye'de Osmanlı Devleti döneminde yaşayan Türkler, iyi bir konuma sahip olmuşlardır. Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından bölgede yaşayan Türkler, Araplar ve rejim yönetimi tarafından baskı altında kalmıştır. Bölgede yaşanan iç savaş sonrasında Türkler, Türkiye'nin ilgisini çekmişlerdir. Burada yaşayan Türklerin birçoğu kendi

dilleri yerine Arapçayı kullanmayı tercih etmişlerdir (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 265).

Çerkezler, o dönem bölgede uygulanan asimilasyon politikalarına karşı yılmadan ayakta duran bir diğer etnik gruptur. Geçmişten günümüze kadar kendilerine özgü kültürlerini yaşamışlardır. Çerkezler de Sünni mezhebine bağlıdır. Bölge olarak Havran'ın kuzey batısında yaşarlar. 1872 yılında Rusların baskısından kaçan Çerkezler, Suriye'ye ilk kez bu tarihte gelmişlerdir. Yaşanan ikinci göç dalgasında 1878 yılında Balkanlardan Suriye'ye gönderilmişlerdir. Çerkezler, Fransız manda döneminde birtakım ayrıcalıklar elde etmişlerdir. İsrail'e karşı 1948 yılında savaşarak devlet yönetiminde yer almışlardır. Suriye'de Çerkezler'in göç ve salgın hastalık gibi çeşitli sebeplerden dolayı zamanla nüfusları azalmaya başlamıştır. Bölgede yaşanan ayaklanma dönemlerinde ilgi odağı dışında kalan Çerkezlerin çok az bir kısmı silahlı mücadeleye katılırken birçoğu ise sessiz kalmayı tercih etmiştir. Bölgede yaşayan ortalama nüfusları 100 bin kadar olmasına ve iç savaş döneminde tarafsız olduklarını bildirmelerine rağmen Çerkezler 'de o dönemlerde 35 bin kurban verilmiştir (Taştekin, 2016, s. 221).

Süryaniler, Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte Süryani ve Süryanilik olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Ayrıca doğu ve batı Süryani Kilisesi olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Süryaniler, Nasturi, Keldani ve Yakubi kiliselerine bağlıdırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI DÖNEMİNDE DİĞER GÜÇLERİN SURİYE İLE İLİŞKİLERİ

2.1. Küresel Güçler

2.1.1. ABD ve Suriye İlişkisi

Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından 1946 yılında ABD'nin Şam'da konsolosluk açması sonucunda ABD ile Suriye ilişkilerinde ilk adım atılmıştır. 1947 yılında ABD'nin Suriye'yi tanıması sonucunda ise diplomatik ilişkiler başlamıştır. Suriye, SSCB'nin yıkılmasının ardından bölgede Rusya'nın etkinliğinin kırılması için birçok girişimde bulunmuştur. 1957 yılında planların bir uygulaması olarak Suriye yönetimine karşı darbe girişiminde bulunulmuştur. Edip Çiçekli 'ye planlanan bu darbe girişimi sonucunda ABD, Şam'da bulunan büyükelçisini ülkeye çağırarak durumunu kalmıştır. Bu durum sonucunda Suriye, ABD'ye karşı olan güvenini yitirmiştir. Ortadoğu'da Sovyetlere karşı iki farklı blok oluşturmak isteyen ABD'nin oluşturduğu bu bloklar Ortadoğu Komutanlığı ve Ortadoğu Savunma Örgütüdür. Ortadoğu bloklarının kurulmasındaki temel amaç, Mısır, Suriye ve birçok Arap devletlerinin içinde bulunan bir örgüt oluşturularak bölgedeki etkinliğin artırılmasıdır ancak bu amaçta başarılı olunamamıştır (Altınkaş, 2017).

SSCB'nin bölgede enerji kaynaklarından petrole kolay ulaşması ABD'yi pekte hoşnut etmemiştir. ABD'nin baş müttefiklerinden olan İsrail, bölgede zor durumlarla karşı karşıya kalmıştır. İsrail bu doğrultuda SSCB'nin etkisiz bırakılması için Suriye'ye müdahil olmaya çalışmıştır. ABD, Suriye'nin mevcut stratejik öneminden dolayı Suriye içerisindeki güçlerini arttırmaya çalışmış ve ayrıca Suriye'yi iç politikaya dâhil etmeyi hedeflemiştir. ABD'nin Suriye üzerinde uygulamaya çalıştığı iç politikalarından biri de 1949 yılında uygulamak istediği darbe girişimi olmuştur. Suriye ile İsrail arasındaki ilişkilerin kötü olmasının başlıca etkenlerinden biri ABD'nin İsrail ile iyi ilişkiler kurmasıdır. Ayrıca ABD'nin İsrail ile iyi ilişkiler kurması Ortadoğu'daki diğer devletlerle de ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Böylece bölgede İsrail ile sıkıntı yaşayan devletlerin ilk baktıkları yer ABD olmuştur. 1957 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşı da Suriye ile ABD'nin arasının açılmasına neden olmuştur. 6 gün süren bu savaşta İsrail, Suriye, Mısır ve Ürdün ile çatışmıştır. Suriye, Mısır ve Ürdün'e Kuzey Afrika ülkeleri tarafından askeri destek sağlanmasına rağmen savaşı İsrail kazanmıştır. Savaş sonucunda İsrail, bölgedeki bazı toprakları hâkimiyeti altına alarak topraklarını genişletmiştir. İsrail ile savaşan Suriye'nin savaşta toprak kaybetmesi ABD ile olan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Savaş sonrasında Suriye'de ABD karşıtlığı daha da alevlenmiştir.

Suriye ile ABD ilişkileri, 1970 yılında Hafız Esed döneminde bazen iyi bazense kötü bir şekilde devam etmiştir. Suriye ile İsrail arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi adına ABD iki devlet arasında arabuluculuk görevini görmüştür. SSCB müttefiki olan Suriye'ye de ABD, konu ile ilgili olan tepkisini net şekilde ortaya koymuştur. 1974 yılının Haziran ayında Şam'da bulunan ABD büyükelçiliğinin yeniden açılmasıyla birlikte iki devlet arasındaki ilişkiler yeniden alevlenmeye başlamıştır. Bu süreçte SSCB ile olan iyi ilişkileri korumaya çalışan Suriye, bir yandan da ABD ile çıkarları doğrultusunda ilişkilerini sağlamlaştırmayı amaçlamıştır. Sovyetlerden yardımlar alarak ordusunu güçlendiren Hafız Esed, buna rağmen komünizmi benimsememiştir. Hafız Esed bu dönemde komünizmi benimsemek yerine kendi ülke çıkarları doğrultusundaki politikaları tercih etmiştir. Böylece denge stratejisini ortaya koymuştur (Gürson, 2016, s. 102).

SSCB'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefikliğini Suriye üstlenmiştir. Lübnan'a destek veren Suriye, bu davranışından dolayı ABD tarafından terör yanlısı olarak nitelendirilmiştir. ABD ile Suriye ilişkileri 1970 yılına kadar sorunsuz bir şekilde ilerlerken 1979 yılında ABD, Suriye'yi terörü destekleyen ülkeler listesine dâhil etmiştir. ABD ile Suriye arasında böylelikle yeni bir dönem başlamıştır. Suriye'nin İran Devrimi ile yeni yönetimi tanıma çabası bu durumun en önemli etkenlerinden biridir. ABD ile İran arasında yaşanan rehine krizinde Suriye'nin büyükelçiliği basarak olayları ve terör örgütlerini desteklemesi sonucunda listedeki yerini korumuştur. Suriye terör örgütlerine vermiş olduğu desteklerden dolayı ABD tarafından zaman zaman eleştirilmiş ve bazı yaptırımlarla karşılaşmıştır (Okur ve Salık, 2016, s. 268).

ABD'nin Suriye üzerinde yaptığı yatırımlardan biri 1979'da yürürlüğe konulan İhracat İdaresi Yasası'dır. Bu yasada yer alan maddeye göre Suriye ve Suriye gibi terör yanlısı devletler 7 milyon doların üzerindeki ihracatlarını ABD konseyinin onayı ile yapabileceklerdir. Bu rakam 1986 yılından sonra ise 1 milyon dolara kadar düşürülmüştür. Ayrıca yine Suriye ve Suriye gibi terör yanlısı ülkeler için silah mühimmat satışı yasağı getirilmiştir. Teröre destek veren ülkelere yapılan yardım fonları durdurulmuştur. Suriye ise ABD'nin bu tutumu karşısında teröre destek vermediğini aksine özgürlüğü için mücadele ettiklerini savunmuştur. 1979 yılından itibaren ABD'nin Suriye üzerinde yapmış olduğu yaptırımlar aralarındaki ekonomik ilişkileri de olumsuz yönde etkilemiştir. ABD, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Suriye'ye karşı daha barışçıl politikalar izlemiş ve ilişkileri düzeltmeyi amaçlamıştır. ABD, Suriye ve İsrail'in kendi aralarındaki ilişkileri iyileştirmeye çalışmaları Hafız Esed tarafından da olumlu şekilde karşılanmıştır. Ancak Suriye'nin geçmiş dönemlerde kaybettiği Golan Tepesini İsrail'den geri istemesi ilişkilerin iyileşmesini zorlaştırmıştır. Suriye'nin Madrid Batı Konferansına katılması ABD ile Suriye arasındaki bir diğer gelişmedir. İsrail ile Arap devletleri arasındaki ilişkiyi bu katılım olumlu yönde etkilemiştir. Devletlerarasında yapılan barış görüşmeleri olumsuz sonuçlanmış ve Hafız Esed'in 2000 yılında vefat etmesi de bu gelişmeleri olumsuz yönde etkilemiştir (Gürson, 2016, s. 105).

2.1.2. Rusya ve Suriye İlişkisi

II. Dünya Savaşının ardından Sovyetler Birliği Ortadoğu'ya hâkim etmek istemiştir. Suriye'nin bağımsızlığını Sovyetler tarafından da desteklenmiştir. Sovyetler aynı zamanda İsrail'in Filistin'de devlet kurmalarını da desteklemiştir. Ancak Sovyetler Birliği, İsrail'in bölgede ABD'nin müttefikliğini yapınca bölgede başka müttefik arayışına girmiştir. Baas Partisi genel düşüncesinin sosyalizm ile uyumlu olmasından dolayı Sovyetler ile yakın ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Sovyetler ile Suriye arasında 1 Nisan 1946 yılında imzalanan gizli bir anlaşma ile aralarındaki ilişki resmiyet kazanmıştır. Bu ilişkiler, 1 Nisan 1950 tarihinde imzalanan Saldırmazlık Paktı ile daha da güçlendirilmiştir. SSCB'nin Ortadoğu'da aradığı müttefik Baas Partisi olmuştur. Ayrıca Suriye'nin bölgede önemli bir stratejik öneme sahip olması Sovyetlerin zamanla ilgisini çekmeye başlamıştır. Sovyetlerin Suriye'ye yerleşmelerindeki tek amaç petrol kaynaklarına ulaşmak olmayıp aynı zamanda ABD'nin bölgede güçlenip tek güç haline gelmesinin engellenmeye çalışmaktır (Akgün, 2012, s. 41).

SSCB ile Baas Partisi arasındaki ilişki ilk zamanlarda güvensizlik üzerine kurulmuş olsa da ilerleyen dönemlerde Baas Partisi'nin ideolojik düşüncelerini belirgin bir şekilde açıklaması ilerleyen dönemlerde iki devlet arasında yakınlaşmalara neden olmuştur. Bu ilişkiler bir süre geçerliliklerini korumuştur. 24 Mart 1966 tarihinde Suriye ile SSCB arasında ilişkilerin iyileştirilmesi adına karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda iki devlette birbirlerinin iç işlerine karışmayıp saygı duyacağına söz vermişler ve böylece aralarındaki ilişkilerde de iyileştirmeler görülmüştür.

Yine bu dönemde Suriye ile Çin arasında çatışmalar yaşanmıştır. Çin bu dönemde Sovyetlerin Suriye'deki gücünü kırmak istemiş ve bu durum Sovyetler ile çatışmalarına neden olmuştur. Bu sebeple Baas yönetimi ile Sovyetler 1967 yılında bölgede Suriye'yi destekleyen politikaları benimsemişlerdir (Eryılmaz, 2014, s. 23).

Darbe girişimleri sonucunda iktidara gelen Hafız Esed, 1970 yılına gelindiğinde ilk yurt dışı gezisini Moskova üzerine yapmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda ilişkiler daha da güçlenmiştir. Hafız Esed yönetimi ilerleyen zamanlarda askeri bir kuruma dönüştürülmüştür. Mısır yönetimindeki Nasır'ın vefat etmesi

üzerine yerine Esed döneminde Enver Sedat'ın geçmesi iki devlet arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Enver Sedat'ın ABD taraflı bir yol izlemesinden ötürü Sovyetler ile Suriye arasında yeni askeri anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte devletlerarasındaki ilişkiler daha da ileri düzeye taşınmıştır (Akgün, 2012, s. 41).

Şekil 6. Rusya'nın Bölgedeki Dış Politikası (Bağlama, 2016).

1972 yılında Enver Sedat'ın ABD ile yaklaşması sonucunda Sovyetler askeri personellerinin Mısır'ı terk etmelerini istemiştir. Hafız Esed bu durum üzerine 1972 yılında Moskova'ya bir ziyaret daha düzenlemiştir. Hafız Esed, ziyaret sonrasında 700 milyon dolar askeri ve ekonomik yardım almıştır. Mısır, 1973 yılında Arap devletleri ile İsrail arasında yaşanan savaş sürecinde Sovyetler ile ilişkisini sonlandırıp bunun yerine Batı Blok'una doğru yönelmiştir. Mısır ile SSCB arasında yürürlükte olan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması 1976 yılında alınan kararlar üzerine sonlandırılmasına karar verilmiştir. Anlaşmanın feshedilmesi Sovyetlerin Suriye'ye birtakım sözler vermesine neden olmuştur (Sarıkaya, 2017).

İlk on yıl boyunca istikrarsızlık ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalan Rusya Federasyonu, Sovyetlerin yıkılmasından sonra kurulmuştur. Yine bu dönemde

Kafkasya topraklarında yaşayan Çeçen hareketleri de Rusların kurulmasında pay sahibi olmuşlardır. Sorunlarla uğraşmaktan fırsat bulamayan Rusya, bu dönemde Ortadoğu ile ilgilenememiştir. 1994 yılının Nisan ayında Rusya ile Suriye arasında askeri ve teknik alanlarda işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma sonucunda Rusya Suriye'ye silah yardımıyla bulunmuştur. Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin, 2000 yılının Mayıs ayında göreve başlamıştır. Putin'in göreve gelmesiyle birlikte siyasi ve ekonomik ilişkilerde güçlendirilmeye başlanmıştır.

Suriye, Rusya'nın Ortadoğu politikasında ayrı öneme sahiptir. Suriye, Rusya'dan aldığı yardımlara karşılık olarak Çeçenistan, Abhazy ve Güney Osetya bölgelerini Moskova yönetimine vermiştir. Çeçen hareketi Suriye tarafından terör örgütü olarak görülmüştür. 2001 yılının Eylül ayında Çeçenistan Cumhurbaşkanı Ahmet Kadirov Suriye'ye ziyarette bulunmuştur. 2004 yılının Mayıs ayında ise Kadirov öldürülmüştür. Dönem dönem Çeçenistan başkanlarını ağırlayan Suriye yönetimi misafirlerini büyük bir samimiyetle karşılamıştır.

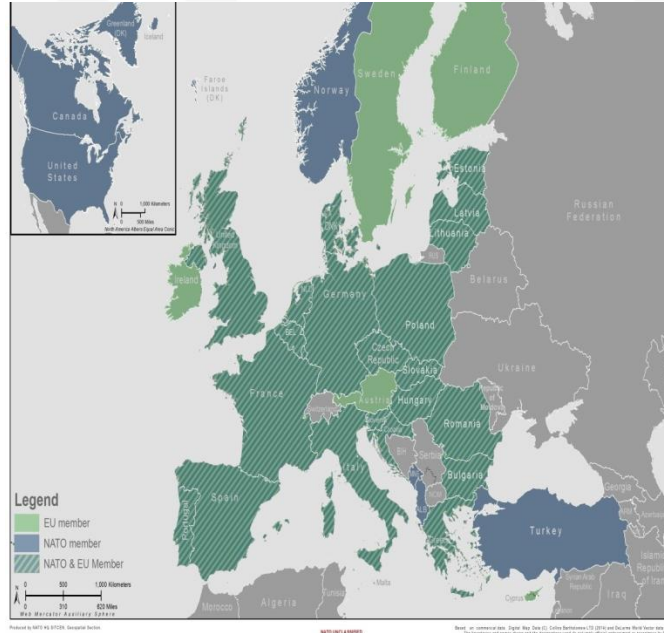
Geçmiş dönemlerde Ortadoğu'da meydana gelen ayaklanmalar 2011 yılına gelindiğinde Suriye yönetimini de etkilemiştir. Kısa süre içerisinde iç savaşa dönüşen Suriye'deki eylemler uluslararası boyut kazanmıştır. Rusya ise bu eylemler karşısında Esed rejimine destek vermiştir. Esed rejiminin bu zamana kadar ayakta kalmasında Rusya ve İran'ın büyük destekleri olmuştur. Keza Çin'de bu süreçte desteklerini esirgememiştir. ABD ile Batı ülkeleri ise Esed rejimine karşı savaşan karşıt grupları desteklemişlerdir. Destekleri arkasına alan Esed yönetimi, bölgede uyguladığı baskıcı politikalar konusunda daha da cesaretlenmiştir (Sarıkaya, 2017, s. 6).

Arap Baharından etkilenen ülkelerde yaşanan rejim değişiklikleri yerine Batı yanlısı yönetimlerin gelme olasılığı Rusya'nın Ortadoğu'daki etkisinin azalacağı endişesini beraberinde getirmiştir. Bölünmüş bir Suriye istemeyen Rusya, aynı zamanda Suriye'ye karşı dış müdahalelerin yapılmasını da istememektedir. Bu doğrultuda Birleşmiş Milletler tarafından uygulanan ambargo 14 Şubat 2012 tarihinde veto edilmiştir. İç savaşa dönüşen bu sorunların Esed rejimi tarafından çözülmesi gerektiğini savunan Rusya, bu süreçte Esed rejimini de sonuna kadar

desteklemiştir. Rusya, bu süreçte Esed'e karşı desteğini her zaman desteğini esirgememiş ve dış müdahalelere de karşı çıkmıştır (Özel, 2011).

2.1.3. Avrupa Birliği ve Suriye İlişkisi

Ortadoğu ile Avrupa Birliği'nin ilgilenmesinin temel nedenlerinden biri Avrupa Birliği ülkelerinin ihtiyacı olan enerji kaynaklarının sorunsuz bir şekilde bu ülkelere aktarılmasıdır. Bir diğer sebebi de fiyat istikrarının korunmasıdır. Avrupa Birliği bu konuda ön plana çıkmıştır. Tunus'ta meydana gelen halk ayaklanmalarında Fransa, önce merkezi yönetime destek vermiş, ilerleyen dönemlerde ise ayaklanmanın ülke genelinde yayılmasını sağlayacak politikalar örnek olarak verilebilir. Birleşmiş Milletlerin Libya'ya müdahale etmesi gerektiğini savunan Avrupa Birliği, Suriye ile ilgili olarak ise dış müdahaleler ile karşılaşmaması gerektiğini belirtmiştir. Avrupa Birliği, ilerleyen dönemlerde ise Esed rejimini ağır bir şekilde eleştirmiştir (Sargı, 2015).

Şekil 7. Avrupa Birliği ve NATO İlişkileri (Bağlama, 2016).

Avrupa Birliği ülkeleri, Suriye iç savaşının başladığı dönemlerde uluslararası platformlarda bir gövde gösterisi olarak fırsat kollamışlardır. Avrupa Birliği ülkeleri savaşın başladığı dönemlerde ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmışlardır. Suriye’de soft power politikasını uygulamak isteyen Avrupa Birliği ülkeleri 2011 yılının Mart ayında Suriye’ye bir takım yaptırımlar uygulamak istemişlerdir. Bu yaptırımlar (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 348);

- Askeri mühimmat yardımı yapılması,
- Suriye Merkez Bankasına yaptırım uygulanması,
- Suriye’den yapılan petrol ithaline yasak konulması ve Petrokimya endüstrisine ihracat yasağı konması,
- Suriye devletinde ve ordusundaki yüksek makamların Esed ve ailesine ait olan varlıkların dondurulması ve aralarındaki ilişkilere yönelik olarak yurt dışına çıkma yasaklarının konulmasıdır.

İlerleyen dönemlerde yaptıkları yaptırımların aktörleri ise şunlardır;

- Suriye’de ticaret çalışmalarını yönetenler,
- 2011 yılının Mayıs ayından itibaren ülkede görev yapan bakanlar,
- 2011 yılının Mayıs ayından itibaren bölgede görev yapan güvenlik ve istihbarat servisi çalışanları,
- Kimyasal silahlarla ilişiği olan bireylerdir.

Yukarıdaki maddelerden yola çıkılarak Avrupa Birliğinin asıl amacının Esed yönetimini saf dışı bırakarak Suriye’de hâkimiyet kurabilecekleri yeni bir devlet kurmak olduğu görölmektedir. Aslında 2008-2011 yılları arasında Avrupa Birliği Suriye ile ilişkilerini iyileştirme ve geliştirmeye çalışmaktadır. Esed yönetiminin bu yıllarda yaptığı reform hareketleri de desteklenmiştir. 2011 yılından sonra Esed tarafından reform hareketlerinin insan hakları ihlallerinin reddedilmesi sonucunda Avrupa Birliği ile Suriye arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Suriye’de Arap Baharı ile birlikte iç savaşın alevlenmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin askıya alınmasına sebebiyet vermiştir. Avrupa Birliği yaptırımları bundan dolayı Suriye üzerinde sürekli devam etmiştir (Mercan, 2012).

Suriye'nin radikal bir Arap devleti olduğu algısı, Avrupa Birliği'nin Suriye ile ilgili olarak aldığı olumsuz kararlardan biridir. Avrupa Birliği'ne bağlı ülkelerin bir kısmı Ortadoğu'da kalıcı barış ortamının olması gerektiğini savunurken, diğer bir kısmı ise ABD ile olan ilişkilerin daha öncelikli olması gerektiğini savunmuştur. Avrupa Birliği'nin genel olarak sergilemiş olduğu tavrından da ABD'nin öncelikli olduğu görülmektedir. Aralarındaki ortaklık anlaşmasına ise ABD karşı çıkmıştır. Bu duruma sebep olarak ise Avrupa Birliği ile Suriye arasındaki ekonomik ilişkileri güçlü hale getirmesi sonucunda Suriye'nin güçlenmesinden çekinmiştir. Avrupa Birliği bilindiği gibi ABD'nin desteğiyle kurulmuş, Avrupa Birliği bir süre ABD'ye bağımlı hareket etmiştir. Suriye'de Kitle İmha Silahlarının kullanılmasından endişe duyan ABD, Avrupa Birliği'nin Suriye'de uygulamış olduğu politikaların ABD'ye göre oluşturulması ve uygulanması istenmiştir. Suriye, bu sebepten dolayı Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini dondurma kararı almıştır. Avrupa Birliği'nin desteği, Arap Baharı olayları sonrasında sadece rejimin eleştirilmesi, bazı yaptırımların uygulanması ve kınamaların yapılmasıyla sınırlı kalmamıştır. 22 Mart 2012 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından alınan kararla savaş döneminde yaralananlara ve ülkeyi terk edenler için 7 milyon euroluk bir yardım fonu açılmasına karar verilmiştir. Bu yardımların insanlara sorunsuz bir şekilde gönderilmesini isteyen Avrupa Birliği, Suriye'deki rejim karşıtlarına olan bağlılığını da göstermiştir. 23 Temmuz 2012 tarihinde Avrupa Birliği Annan Planı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde alınan kararlara uymayan Esed yönetimini kınamıştır. Esed yönetimini olayların barışçıl yollarla çözülmesi için uyararak Suriye'ye komşu olan ülkelerin topraklarına da saygılı olunması gerektiğini Esed yönetimine iletmiştir (Öztürk, 2012, s. 45).

2.1.4. Çin ve Suriye İlişkisi

Çin'in Ortadoğu politikaları içerisinde ekonomi, ticari, hammadde ihtiyacı ve enerji kaynağı gibi unsurlar yer almaktadır. Kurulduğundan günümüze kadar olan süreçte Çin, Ortadoğu'da herhangi bir yaptırımda bulunamamıştır. ABD'nin 2003 yılından beri Irak'a müdahale etmeye çalışmasına Çin büyük tepki göstermektedir. Ayrıca Çin, NATO tarafından Libya'ya destek verilmesine de karşı çıkmıştır. Bu

Ortadoğu'da 2001 yılı itibariyle yaşanan sorunlar nedeniyle Çin, bölgedeki bütün bağlantılarını yeniden oluşturmak zorunda kalmıştır. Suriye iç savaşına yönelik Çin'in uygulamış olduğu politikalara bakıldığında bölgede aktif olarak görev alan faktörlerin sürekli ateşkes istemesi ve olayların barışçıl yollarla çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca en doğru çözüm yollarının gene görüşmeler ile olacağını belirtmişlerdir. Yaşanan olaylar, Çin yönetiminin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini ve yaşananlardan en az zararla çıkmak istediğini göstermektedir. Ayrıca Çin Batı Blokunda Rusya'nın yanında yer alarak kendi çıkarları doğrultusunda bir tutum sergilemiştir (Temiz, 2015, s. 44).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine üye devletler, 2012 yılında Kofi Annan'ın daveti üzerine katıldıkları Cenevre'deki toplantıda Suriye meselesini görüşmüşlerdir. Yapılan toplantıda bölgedeki olayların ve bombaların artık sonlandırılması gerektiği konusunda tüm katılımcılar ortak noktada buluşmuşlardır. Rusya ve Çin ise toplantıda alınan kararların uygulanmasına karşı çıkmışlardır. Rusya ve Çin bu süreçte farklı çıkarlar doğrultusunda hareket etmişlerdir. Rusya'nın böyle bir karar almasının nedeni, bölgede silah ticareti yapması ve askeri üssünün bölgede olmasıdır. Yaşanan olayları tamamen iç mesele olarak gören Çin, askeri müdahalelerin olmamasından dolayı kararlara karşı çıkmıştır. Çin, olayların dışarıdan yapılacak herhangi bir müdahale sonucunda daha da artacağını ve diğer ülkelerin tepki göstereceğini belirtmiştir. Çin yönetimi aslında, ülkede savaş döneminde rejim değişikliği yaşanmasını çok sağlıklı bulmamaktadır. Bu politika aslında 1953 yılında meydana gelen "Huzurlu Birlikteliğin 5 İlkesi" politikası zemininde yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu 5 ilke ise şöyledir (Temiz, 2015, s. 45):

- Egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı
- Karşılıklı saldırmazlık
- Birbirlerinin iç işlerine karışmama
- Eşitlik ve karşılıklı fayda
- Huzurlu bir şekilde diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirmek

Yukarıda belirtilen 5 ilke Çin'in dış politikalarına yön vermektedir. Çin bu nedenle Suriye'de yaşanacak askeri müdahalelere karşı çıkmaktadır. Beşar Esed'in görevden uzaklaştırılmalarına karşı çıkmaktadır. Kendini uluslararası platformlarda çekimser olarak gören Çin, Suriye iç savaşında yüz binlerce kişinin ölmesine de göz yummamıştır. Bu olaylar ile ilgili olarak Çin Suriye'ye gözlemci göndermiştir. Bölgeye gönderilen gözlemciler bir takım değerlendirmelerde bulunmuştur. Sorunların çözülmesine yönelik olarak olayların içinde bulunan tarafları her fırsatta görüşmeye çağırmıştır. Çin ayrıca, bölgedeki terör olaylarının da kendi ülkelerine sıçramasından endişe duymuşlardır. Toplantıya Çin'in de davet edilmesi üzerine Çin yönetimi, toplantıya katılan devletlere sorunların bir an önce çözülmesi gerektiğini ve ateşkesin en kısa sürede sağlanması mesajını vermiştir. Çin yönetimi bu süreçte, başta Esed yönetimi olmak üzere bütün ülkelere eşit şekilde yaklaşma politikasını izlemişlerdir.

2.2. Bölgesel Güçler

2.2.1. Türkiye ve Suriye İlişkisi

Türkiye ile Suriye ilişkileri, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından beri inişli çıkışlı bir şekilde devam etmiştir. Suriye, 1920-1946 yılları arasında Fransız manda sistemine göre yönetilmiştir. Türkiye ile Suriye arasında bu yıllardaki en büyük sorun Hatay meselesidir. Hatay, 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşmasıyla birlikte Suriye'ye bırakılmıştır. Hatay'ın bağımsızlığı için 1936 yılında ortak karar alınmıştır. Türkiye ile Fransa arasında Hatay'a bir takım ayrıcalıkların tanınmasından dolayı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. 2 Eylül 1938 tarihinde Hatay, bu doğrultuda kendi cumhuriyetini ilan etmiştir. Türkiye ile Fransa arasında 1939 yılında yapılan anlaşma gereğince Hatay, Türkiye topraklarına katılmıştır. Suriye ise olayla ilgili olarak alınan karara karşı çıkmıştır. Batının bir planının parçası olduğunu düşünen Suriye yönetimi, Hatay'ı o dönemlerde kendilerinden bir parça olarak kabul etmişlerdir (Kara, 2012).

İki devlet arasındaki anlaşmazlıklardan biri de su meselesidir. Hem Türkiye hem de Suriye 1950 yılında Fırat ve Dicle nehirlerini kullanmak istemiştir. Bu sebepten dolayı aynı bölge üzerinde farklı projelere imza atmışlardır. 1954 yılında

Türkiye ve Suriye baraj projelerini oluşturmaya başlamışlardır. Projenin yürütülmesi amacıyla Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünü kuran Türkiye, Fırat Nehri üzerinde sırasıyla Keban, Karakaya ve Atatürk Barajını inşa etmiştir. Suriye ise Asi ve Fırat Nehirleri üzerine barajlar inşa etmiştir. 1968 yılında Suriye'nin en büyük barajı olarak nitelendirilen Tabka Barajı inşa edilmiştir. Türkiye- Suriye-Irak arasında Atatürk Barajının inşa edildiği dönemlerde çatışmalar yaşanmıştır. Tabka Barajının doldurulduğu dönemlerde Irak, bölgedeki su miktarının azalmasından dolayı tepki göstermiştir. 1981 yılında Türkiye ile Irak arasında Ortak Teknik Komite kurularak Dicle ve Fırat Nehrindeki kaynaklardan eşit bir şekilde yararlanılması adına bir anlaşma yapılmıştır. Suriye'de 1983 yılında bu komiteye katılım sağlamıştır. 1992 yılında yapılan 12. toplantıda görüşmeler son bulmuştur. Komite, 2007 yılında çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir (Maden, 2014).

Şekil 9. Türkiye ve Suriye'nin Jeopolitik Konumu (Maden, 2014).

Türkiye ile Suriye arasında 1990 yılında su meselesi iyice alevlenmeye başlamıştır. Bu sorun Suriye yönetimi tarafından Arap meselesi haline getirilmiştir.

Hatta Suriye durumu uluslararası su komitesine taşımıştır. Türkiye yönetimi ise su kaynakları üzerinde egemenlik kurduğunu iddia etmiştir.

Türkiye ile Suriye arasındaki bir diğer mesele ise terör sorunudur. Suriye, Kürdistan İşçi Partisi, Ermenistan'ın kurtuluşu için kurulan Ermeni Gizli Ordusu ve Devrimci Sol gibi örgütlere destek vermiştir. 1980 yılında PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan Suriye'ye sığınmıştır. Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye verilmemesi için direnen Suriye ayrıca PKK terör örgütüne askeri ve lojistik alanlarda yardımlarda bulunmuştur. Yönetimler arasındaki gerginlikler yapılan bu yardımlarla birlikte daha da artmıştır. Bu durum karşısında Türkiye, Suriye yönetimine karşı tehditte bulunmuştur. Yapılan tehditte Türkiye, PKK'ya olan desteği ya kesin ya da biz askeri müdahalede bulunuruz mesajını iletmiştir. Suriye bu yaptırım sonucunda PKK'ya yapmış olduğu lojistik yardımları kesmiştir. Abdullah Öcalan'ı da ayrıca sınır dışı etmiştir. 1998 yılında Abdullah Öcalan'ın Suriye'den ayrılmasının ardından iki devlet arasında Adana Mutabakatı imzalanmıştır. Anlaşma ile birlikte iki ülke arasındaki gerginlikler sona etmiş ve her şey tatlıya bağlanmıştır. Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerde yapılan Adana Mutabakatı anlaşması bir dönüm noktası niteliğindedir. İki devlet PKK terör örgütüne karşı birlikte hareket etmiştir. İlerleyen zamanlarda ise diğer alanlarda da ilişkiler geliştirilmiştir (Kara, 2012).

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler, 2000 yılında Beşar Esed'in göreve gelmesiyle birlikte iyice güçlenmiştir. Zaman zaman yönetimler arası ziyaretlerde bulunulmuştur. 2009 yılında iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi adına Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi oluşturulmuştur. Konseyin oluşturulmasının ardından ortak bildiri yayımlanmıştır. 13 Ekim 2000 yılında ilk toplantı Gaziantep ve Hatay'da gerçekleştirilmiştir. Şam'da Konsey aracılığıyla 23 Aralık 2009 tarihinde toplanan siyasi, ticari, kültür, eğitim, su ve çevre gibi konularda 50 tane anlaşma imzalanmıştır. Ticaret ve turizm alanlarında yapılan anlaşmalar, devletlerarasındaki ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Suriye'de 2011 yılında başlayan ayaklanmalar ve Esed yönetimine karşı yapılan gösteriler Türkiye ile Suriye arasında yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Esed yönetiminin kendi halkına uyguladığı baskıcı politika sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Recep Tayyip Erdoğan, Mısır devletine yaptığı

ziyaret sırasında yaptığı konuşmada, Esed yönetiminin kendi halkına zulmettiğini belirtmiştir. Ayrıca konuşmasında kullandığı artık Esed'e güvenmiyorum cümlesi de devletlerarasındaki ilişkilerin iyice kopmasına neden olmuştur. Esed yönetiminin bu tutumuna karşılık olarak Türkiye yönetimi de yaptırım ile karşılık vermiştir. Türkiye'de bulunan finansal varlıklar, Suriye Merkez Bankası ile olan ilişkiler ve kredi ilişkileri dondurulmuştur. Ayrıca Exim Bank Kredi Anlaşmasına da dondurulmuştur. Suriye'de Esed yönetimiyle bir görüşme gerçekleştiren dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin isteklerini iletmiştir. Türkiye'nin bu isteklerine Beşar Esed yönetimi tüm muhaliflerle mücadele edeceğinin sözünü vermiştir (Yaşar, 2015).

2.2.2. Mısır ve Suriye İlişkisi

Osmanlı Devleti'nin 05 Kasım 1914 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile birlikte son bulmasıyla Mısır, İngilizlerin himayesine girmiştir. İngilizler ise 28 Şubat 1922'de anlaşmadan tek taraflı olarak vazgeçmiştir. Anlaşmanın feshetmesiyle birlikte Mısır kısmen de olsa bağımsızlığa kavuşmuştur. Kısmen de olsa bağımsızlığa kavuşan Mısır'ın İngilizlerle mücadele içinde olması Batılı devletlerle düşman olduğu algısını ortaya çıkarmıştır. Mısır ile İngiltere arasında 26 Ağustos 1936'da imzalanan anlaşma gereğince İngiliz askeri birliği haricindeki tüm İngiliz kuvvetlerinin Mısır'dan çıkartılması kararlaştırılmıştır. Bu durum Mısır yönetimi tarafından bir zafer olarak nitelendirilmiştir (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 499).

Mısır, Ortadoğu'daki tüm Arap topluluklarını Abdülnasır döneminde tek çatı altında toplamayı hedeflemiştir. Ancak bu düşünceye Irak, Suudi Arabistan ve Ürdün destek vermemiştir. Bu birleşmeyi kabul eden tek devlet olan Suriye, 1 Şubat 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti kuruluş sürecine girmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması, İsrail'in Sina Yarımadası'nı işgal etmesi sonucunda durdurulmuştur. Mısır ve Suriye'nin yasama organlarının ve halkının onaylaması üzerine Birleşik Arap Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Ancak Birleşik Arap Cumhuriyeti sadece 3,5 yıl yürürlükte kalabilmiştir. 1979 yılında Suriye ve Mısır yönetimini tetikleyen gelişmeler yaşanmıştır. Bu unsurlardan biri Mısır ile İsrail

arasında 26 Mart 1979 yılında imzalanan barış anlaşması olmuştur. Suriye ise geçmişten günümüze kadar her dönemde İsrail'i tanımamakta kararlıdır. Suriye, Mısır'ın İsrail ile anlaşması üzerine 1989 yılına kadar Mısır ile olan ilişkilerini durdurma kararı almıştır.

15 Haziran 2013 yılında Kahire'de Suriye için destek gösterileri düzenlenmiştir. Mitingde Hizbullahların Suriye'den çekilmesi istenmiştir. Suriye iç savaşında aynı zamanda muhaliflere destek verilmiştir. İç savaşın muhaliflerin lehine zaferle sonuçlanmasına kadar diplomatik ilişkilerin tamamının dondurulacağı belirtilmiştir.

Şekil 10. Ortadoğu'da Mısır ve Suriye'nin Durumu (Yaşar, 2015).

Mısır Silahlı Kuvvetleri Başkanı Abdul Fettah El Sisi liderliğinde 3 Temmuz 2013 yılında Muhammed Mursi'ye karşı yapılan askeri darbe girişimi başarıyla sonuçlanmıştır. Bu girişim sonucunda Muhammed Mursi görevden uzaklaştırılmıştır. Adli Mahmut Mansur, Mursi'nin yerine başa geçmiştir. 8 Haziran

2014 tarihinde yapılan halk oylamasında başa Abdul Fettah el Sisi geçmiştir. Suriye iç savaşıyla ilgili olarak Sisi'nin uyguladığı politika Mursi'nin ki kadar açık olmamıştır. Suriye iç savaşında Sisi muhaliflerden yana olmadığını açıkça belirtmiştir. İkinci Körfez Savaşından itibaren demokrasiyi inşa etmeye çalışan Sisi, bu dönemde ABD'nin desteğini almayı başarmıştır. Sisi'nin Suriye politikaları, ABD'nin muhalifleri desteklemesi ve Esed yönetiminin gitmesini istemesinden etkilenmiştir. Sisi, Suriye'de karşıt muhaliflere karşı mücadelesini her daim sürdürmüştür (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 499).

2.2.3. İran ve Suriye İlişkisi

İran, soğuk savaş döneminden etkilenen ülkelerden biridir. Bu dönem Suriye ile İran arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. İran Başkanı Muhammed Musaddık'a karşı 1953 yılında yapılan askeri darbe girişimi sonrasında yerine ABD yanlısı Muhammed Rıza Pehlevi getirilmiştir. 1960 yılında yerel yönetim, Baas hareketinin eline geçmiştir. Pehlevi liderliğindeki İran yönetimi ile Hafız Esed yönetimi arasındaki ilişki zaman zaman farklı boyutlara ulaşmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler genel anlamda durgun seyretmiştir. Arap-İsrail savaşının yaşandığı dönemde 1973 yılında İran yönetiminin Arap yönetimine sağlık ve lojistik alanlarda yardımda bulunması iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. İran yönetimi aynı zamanda Suriye'ye maddi destekte de bulunmuştur. İktisadi ve siyasi işbirliğinin geliştirilmesi için Hafız Esed, 1975 yılında bir takım adımlar atmıştır. Fakat İran yönetiminin ABD yanlısı olarak hareket etmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. 1979 yılında bu sürecin sona ermesiyle birlikte İran-İslam Devrimiyle dengeler değişmiştir. Ülke içinde devrim ile ilgili ABD karşıtı söylemler yükselmeye başlamıştır. Bu söylemler Suriye yönetimi adına yeni fırsatların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İran İslam Devriminin sonrasında İran ile Suriye yönetimleri samimi ilişkilerde bulunmuşlardır (Okur ve Salık, 2016, s. 343).

Hafız Esed, Suriye'de 13 Kasım 1970'de askeri darbe ile yönetime gelmiş, Humeyni'ye ve Şah rejimi karşıtı muhaliflere destek vermiştir. Ancak İran İslam Devrimi ile Hafız Esed-Humeyni ilişkisi 1979 yılında daha da güç kazanmıştır. İran-

Irak savaşı yaşanırken Hafız Esed, İran'a destek vermeye devam etmiştir. İran yönetimi belli bir bölümü karşılıksız olmak üzere Suriye'ye ucuz petrol satışında bulunmuştur. İran ile Suriye arasındaki ilişkiler, 1982 yılında Lübnan'ın İsrail tarafından işgal edilmesiyle birlikte yeni boyutlar kazanmıştır. Suriye, Lübnan'da askeri üssünü buldurmaya devam etmektedir. Ancak İsrail ile çatışmaya girmeyi de istememektedir. İsrail'e karşı çatışmaya giren Şii milislere bu nedenden dolayı İran Devrim Muhafızları'nın eğitim ve destek vermesi amacıyla Lübnan'da bulunmasını sağlamıştır. 2 Şubat 1982 Suriye askerleri, Hama üyelerinin Müslümanlar tarafından kontrol altına alınması bahanesiyle Hama Katliamını gerçekleştirmişlerdir. Hama Katliamında İran yönetimi ise Esed rejimine destek vermiştir. Lübnan'da Hizbullah hareketinin oluşmasında Devrim Muhafızlarının katkıları olmuştur. Hizbullah Hareketlerini her iki yönetimde farklı nedenlerden dolayı desteklemişlerdir. İran ile Suriye arasındaki ilişkiye genel olarak bakıldığında Stratejik nedenlerden dolayı ortaya çıktığı görülmektedir (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 479).

İran ile Suriye arasındaki siyasi, kültürel ve iktisadi adım atılmasına rağmen bunlar resmi olarak gerçekleşmemiştir. Resmi olarak herhangi bir anlaşma yoluna gidilmemiştir. Bu durum, iki ülkenin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir. Ancak devletlerin çıkarları zaman zaman birbirleriyle örtüşmemektedir. Hizbullah Hareketlerinin 1980-1990 yılları arasında güçlenmeye başlamasıyla Suriye ile çatışma ihtimali doğmuş ancak Suriye'nin bu durum karşısındaki tutumu sert olmuştur. Suriye, İsrail ile 1990'lı yıllarda anlaşma yoluna girmiş, bu durum ise ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

İran, 2003 yılında ABD'nin Irak tarafına geçmesiyle birlikte yeni kurulan Irak yönetimini tanımıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerde ayrıca iyileştirilmiştir. Suriye yönetimi ise Sünni direniş ve Baas hareketlerine destek vermiştir. Suriye yönetiminin 2003 yılından itibaren Batılı devletlerle olan ilişkilerinin zayıflaması, İran- Suriye arasındaki ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesine sebep olmuştur. Batılı devletler ile Suriye arasında başlayan gerginliğin ilk adımı, Lübnan'da Suriye'nin asker buldurması olmuştur. Ancak Lübnan eski Başbakanının Beyrut'ta saldırıya uğraması sonucu öldürülmesinden Suriye sorumlu tutulmuştur. Bu nedenden dolayı Lübnan yönetimi, Suriye'nin bölgeden çekilmesini zorunlu kılmıştır. Suriye, bu

dönemde İran desteğini almış, bölgeye ziyaretler düzenleyerek iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlü olduğunu belirtmiştir (Sinkaya, 2011, s. 40).

Mahmut Ahmedinecad'ın 2005 yılında İran'da iktidara geçmesiyle İran ile Suriye ilişkileri güçlenmiştir. Ahmedinecad yönetimini ziyaret eden ilk yönetim Esed rejimi olmuştur. İnişli çıkışlı bir şekilde ilerleyen İran ve Suriye ilişkilerinin bu durumu çıkarlar doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir (Akgün, 2012, s. 17).

Suriye ile İran arasındaki ilişkiler, 2011 yılında başlayan halk ayaklanmaları sonucunda bozulmaya başlamıştır. Kendi halkına sert müdahalelerde bulunan Esed yönetimi, Suriye'de 2011 yılında çıkan halk ayaklanmalarının iç savaşa dönüşmesine engel olamamıştır. İç savaş döneminde İran yönetimi, Esed rejimine karşı desteklerini ihmal etmemiştir. İran, ayrıca iç savaşın sonlandırılması için çağrıda bulunmuştur. İran ile Irak arasında yapılan savaşta Suriye'nin İran'a desteğine karşılık 2011 yılında Suriye'de çıkan iç savaşta İran'da aynı şekilde karşılık vermiştir. Olayların başladığı ilk andan itibaren İran, Esed yönetimine destek olmuştur. İran aynı zamanda, Türkiye'nin uygulamış olduğu Suriye politikasını eleştirmiştir. İran yönetimi, Türkiye'ye gönderdiği mesajda Suriye'de herhangi bir seçim olması durumunda Suriye tarafında olacaklarını belirtmiştir. Esed yönetimi, siyasi, askeri ve ekonomi alanlarında İran'dan aldığı destekler sayesinde ayakta kalmayı başarmıştır (Okur ve Salık, 2016, s. 355).

2.2.4. İsrail ve Suriye İlişkileri

Yıllar boyunca Arap ülkeleri, Batılı devletlerden bağımsızlıklarını kazanmasını ardından birçok iç mesele ile karşı karşıya kalmışlardır. ABD'nin desteği ile Filistin topraklarına İsrail'in entegre edilmeye çalışılması, Arap devletleri tarafından yeni bir mücadelenin başlamasına neden olmuştur. Ortadoğu'ya İsrail'in yerleşmesi, diğer bölgesel güçlerin tepki göstermesine yol açmıştır. İki ülke arasında yaşanan kimlik ve sınır sorunları Suriye ve İsrail'i Arap- İsrail savaşına kadar sürüklemiştir. Suriye kamuoyunun 1948 yılında Filistin'e İsrail'e karşı Arap topluluklarına destek vermesi Suriye'nin bu savaşa katılmasının temel nedenidir.

Mayıs 1948'de başlayan Arap-İsrail savaşı 1949 yılının Ocak ayında sona ermiştir. İsrail bu savaşa, Birleşmiş Milletler tarafından Filistin topraklarında daha

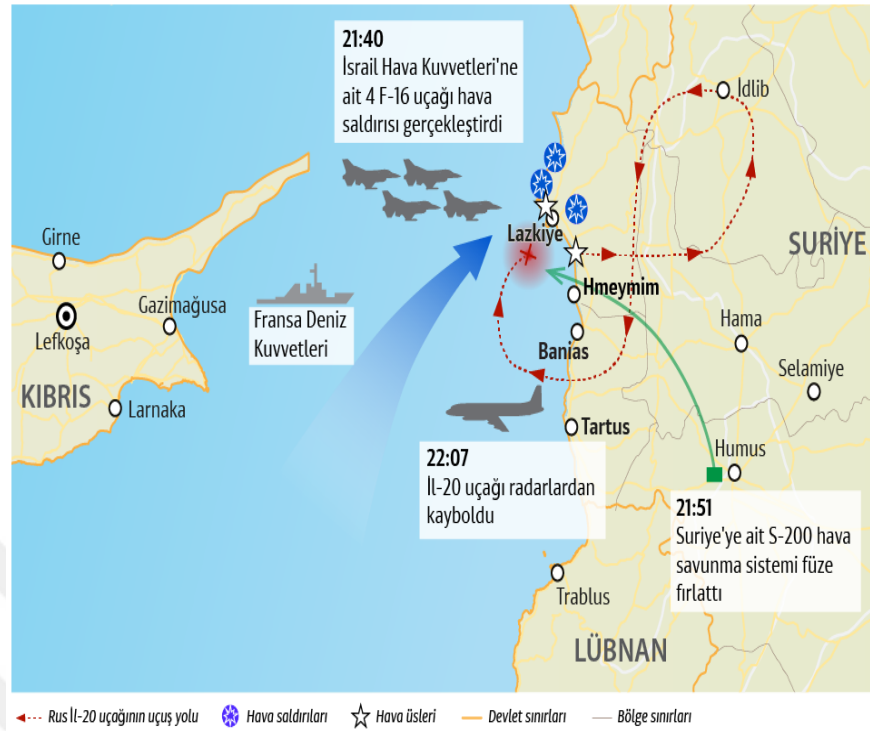
fazla gelir elde etmek amacıyla girmiştir. Filistin üzerinde bulunan İngiliz mandası, 1948 yılının Mayıs ayında sona erdirilmiştir. İsrail Devleti, Filistin toprakları üzerinde Yahudiler üzerinde kurulmuş ve ilan edilmiştir. Suriye, Irak, Ürdün, Lübnan ve Mısır askerleri, Yahudilerin hâkimiyetinde olmayan Güney ve Doğu Filistin'i işgal etmişlerdir. İsrail, 1949 yılının Temmuz ayında savaşın kazananı olarak, kıyı toprakları Celile'yi, Necef'in tamamını, kıyı bölgeleri Kudüs'e bağlayan sınırlara kendi topraklarını da ekleyecek şekilde genişletmiştir. Savaşın sona ermesinin ardından her iki ülkede barış anlaşmasını onaylamalarına rağmen aralarındaki gerginlik son bulmamıştır. İsrail ile Suriye arasındaki ilişkiler yapılan anlaşmayla birlikte yasal zemine oturtulmuştur. Sınır sorunu da bu anlaşmayla birlikte geçici olarak çözüme kavuşturulmuştur. 1967 yılında çatışmaların yeniden başlamasının önüne bu anlaşma dahi geçememiştir. Çatışmalı döneme 1950'li yıllardan itibaren girilmiş ve Taberiye gölünün bir kısmı ülkeler arasında paylaştırılmıştır. Ürdün Nehri'nin Taberiye ile Hula Gölü arasında kalan bölge İsrail'e verilmiştir. Taberiye Gölü'nün kuzeydoğusu ile Ürdün Nehri'nin doğu bölgesi ise Suriye'nin hâkimiyetine verilmiştir. İki ülke arasındaki bu bölge paylaşımlarına facto sınır olmuştur. 1967 Savaşı'na kadar bu süreç devam etmiştir (Okur ve Salık, 2016, s. 355).

Geçmişten günümüze değin Suriye ve İsrail devletleri sınır mücadeleleri ile karşı karşıya gelmişlerdir. Suriye'nin ülke içerisinde yaşanan bazı iç karışıklıklar ülkenin savaşa girmesine neden olmuştur. Suriye ile İsrail ilişkisi, Baas Partisi'nin 1963 yılında yapmış olduğu askeri darbe ile iktidarı ele geçirmesi sonucunda yeni bir boyut kazanmıştır. Ülkeler arasındaki gerginlik giderek yükselmiştir. Suriye ile İsrail arasındaki gerginlik, 1966 yılında yapılan Neo- Baas Devrimi sonucunda daha da alevlenmiştir. İsrail yönetimine karşı Neo- Baas sert bir tavır takınmıştır. Neo-Baas ayrıca, İsrail karşıtı bir politika izlemiştir. İsrail karşıtı söylemlerde bulunan Baas Hareketi, Suriye'nin savaşa sürüklenmesine neden olmuştur. İsrail Devleti'ne karşı yapılan bir halkın kurtuluş mücadelesi sloganı da yine ülkeyi savaşa götüren sebepler arasındadır. Yapılan kışkırtmalarda başarılı olunmuştur. 1966 yılının Temmuz ayında İsrail, Araplara arşı hava saldırısında bulunmuştur. Birleşmiş Milletler tarafından 25 Ocak 1966 tarihinde aynı masada bir araya getirilen taraflar, olayların sonlandırılması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Savaş, 5 Haziran 1967 tarihinde

yeniden patlak vermiştir. Savaş sonucunda Mısır yenilgiye uğramıştır. İsraili askerler ise Golan bölgesini işgal altına alma düşüncesine girmişlerdir. Golan Tepeleri ve Hermon Dağları, savaşın dördüncü gününden bitimine kadar İsraili askerler tarafından işgal altında tutulmuşlardır. Kalıcı barış anlaşması, İsrail Güvenlik Kabinesi tarafından onaylanmıştır. Suriye ise yapılan barış anlaşmasını reddetmiştir. Suriye yönetimi, kabineye İsrail askerlerinin kayıtsız şartsız bir şekilde bölgeden çekilmeleri durumunda anlaşmayı kabul edeceklerini bildirmişlerdir. Golan Tepelerinin geri iade edilmesini isteyen Suriye yönetiminin bu isteğine karşılık 1968 yılında alınan kararla İsrail'in Golan'ı bir yerleşim yeri haline getirmesi kararı çıkmıştır (Okur ve Salık, 2016, s. 355).

Suriye askerleri, 1973 yılının Ekim ayında Golan Tepelerine yeniden hâkim olabilmek adına bölgeye hareket düzenlemişlerdir. İsrail'e yenik düşen Suriye ordusu geri püskürtülmüştür. 1974 yılının Mayıs ayında olayların yaşandığı bölgeye Birleşmiş Milletler tarafından gözlemci heyeti gönderilmiştir. 1981 yılında İsrail Parlamentosu ise Golan Tepeleri ile ilgili olarak kanunda bir takım düzenlemelere gitmiştir. İsrail ile Suriye 1981 yılında Washington'da resmi temaslarda bulunmuşlardır. Fakat bu süreç ilerleyen dönemlerde askıya alınmıştır.

İsrail, Arap ülkelerinde 2010 yılında gerçekleşen ayaklanmalar sonucunda temkinli hareket etmeye başlamıştır. İsrail'in Arap Baharının ardından Suriye'ye karşı olan yaklaşımı belirsizlik içerisinde. İsrail, yaşanan iç savaş döneminde Esed yönetiminin Rusya ve İran'ın desteğini almasından endişe duymuş, bu güçlerle bölgede karşı karşıya kalmak istememiştir. Esed yönetimi, askeri alanda Rusya'dan destek alması, İsrail'in davranışlarında değişikliklere neden olmuştur. İsrail yönetimi, İran ve Hizbullah'ın siyasi etkilerinin olduğu bir Suriye Devleti'ni karşısında istememektedir. Gene de her ne olursa olsun İsrail yönetimi yaşananlar konusunda tedbiri elden bırakmamıştır. Genel olarak iki ülke arasındaki ilişkilere bakıldığında İsrail Devleti, Suriye'ye karşı bir tehdit oluşturmaktadır. ABD gibi bir süper gücün desteğiyle bölgede faaliyetlerini sürdüren İsrail, bu güç sayesinde uluslararası hukuka karşı sergilediği tutumu devam ettirmektedir (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 518).

Şekil 11. İsrail Uçaklarının Suriye'ye Saldırması (Okur ve Salık, 2016, s. 359).

İsrail'i Suriye iç savaşında endişelendiren ve korkutan konulardan biri de Esed yönetimi ve İran tarafından desteklenen Hizbullah hareketidir. Suriye'deki muhaliflerin tarafında bulunmasını isteyen İsrail, böylece Hizbullah tehdidini azaltmak istemiştir. İsrail, muhaliflere her türlü destekte bulunmaktadır. İsrail'in muhaliflere göstermiş olduğu bu destek sonucunda İsrail ile İŞİD terör örgütünün iş birliği içinde olup olmamasıyla alakalı kriz ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletlerin gözlemcileri tarafından hazırlanan raporda İsrail'in İŞİD örgütüne tıbbi yardımlar gönderdiği belirtilmiştir. Suriye iç savaşında sadece dinciler değil bununla birlikte Kürtler de kendilerine yer aramaktadır. Bölgede Kürt Devleti'nin kurulmasına destek veren İsrail, ayrıca Kürtlere bölgede bağımsız bir devlet kurulması çağrısında bulunmuştur. İsrail, bölgede süper güç olmak istemesinden dolayı Kürtleri desteklemektedir. Ayrıca İsrail, Irak Kürtleri ile iyi ilişkiler kurarak bölgedeki kaynakları yatırım aracı olarak kullanmak istemektedir. Suriye'deki Kürtleri de destekleyerek petrol kaynaklarından yararlanmak istemektedir. İsrail, Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmelerden kendisine de bir takım faydalar sağlama peşindedir. Bu

yüzden bölgedeki İran'ın gücünü kırarak Kürt Devleti'nin kurulmasını istemektedir. Kısaca İsrail, kargaşa yaratarak kendisine pay çıkarmak istemektedir (Yiğit, 2015).

İsrail, Suriye ile yaşanan sorunların sadece ikili görüşülmesini istemektedir. Arabuluculuk görevi yapan Türkiye'nin aradan çekilmesini istemiştir. Suriye'yi yaşanan sorunların kaynağı olarak görmektedir. İsrail, Suriye yönetimine gönderdiği mesajda huzur ve barış ortamını sağlanması için iki tarafın masaya oturması gerektiğini ve Suriye'nin Hizbullah ve İran ile ilişkisini keserek silahlarını bırakmaları gerektiğini belirtmiştir. İsrail Devleti'ni ise bir Yahudi Devleti olarak tanımalarını istemiştir (Akgönenç, 2010).

İsrail ile Suriye, Golan Tepelerinde birlikte yaşamaya devam ederlerken bir yandan da savaşmaya ve mücadeleye devam etmişlerdir. İsrail'in işgal ettiği Dürzi yerleşim alanlarından Suriye'nin egemenliğindeki yerleşim alanlarına "Golan Elması" ihracatı sürekliliğini korumaktadır. Hem Suriye yönetimi hem de İsrail yönetimi bu ihracata engel teşkil edecek eylemlerde bulunmamışlardır. İki yönetim de bu bölgede ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmeyi tercih etmektedirler (Sadi, 2017).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE'DE ARAP BAHARI VE İÇ SAVAŞ

3.1. Arap Baharının Başlaması ve Yayılması

Arap hareketleri 2010 yılının Aralık ayında başlamış ve kısa süre içerisinde Mısır, Libya ve Tunus gibi ülkelerde rejim değişiklikleri yaşanmasına neden olmuştur. Giderek büyüyen bu hareketler zamanla Suriye ve Yemen gibi ülkelere de sıçramıştır. Kısa sürede yaşanan bu gelişmeler adeta şok etkisi yaratmıştır. Oluşan bu domino etkisi, ülkelerin yönetimlerinde istikrarsızlık oluşmasına ve dış politikada yeni sorunlarla uğraşmasına neden olmuştur (Akgönenç, 2010).

Arap ülkelerindeki hükümet yönetimlerinin Arap Baharı öncesindeki en önemli sorunu demokratik bir yönetim anlayışının benimsenmemesidir. Genel olarak Arap ülkelerine bakıldığında yönetimler ya darbe ile ya da meşrutiyetle iktidara gelmişlerdir. İktidara gelen yönetimler halka yaptıkları baskıcı politikalar ile varlıklarını sürdürmüşlerdir (Oğuzlu, 2011, s. 9).

3.1.1. Tunus'ta Arap Baharı

1956 yılında bağımsızlığını kazanan Tunus, 1957 yılında ise Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Habib Burgiba, devletin başına getirilerek 1987 yılına kadar görevini sürdürmüştür. Cumhurbaşkanlığı koltuğuna Habib Burgiba'nın ardından Zeynel Abidin bin Ali getirilmiştir. Tunus, ortalama 11 milyon nüfusa sahip olup homojen bir toplum yapısına sahiptir (Karaatlı, 2015, s. 235).

Tunus'ta genel işsizlik oranı %13 olmakla beraber bu oran gençlerde ise %30'lara kadar varmaktadır. Ülke içerisinde aynı zamanda yönetim tarafından halk üzerinde de baskılar oluşturulmaktadır. Devlet başkanı olan bin Ali, ekonomik anlamda ülkenin temel kaynaklarından olan tekel piyasasını oluşturmuştur (Karaatlı, 2015, s. 235).

Arap Baharının ilk başladığı ülke Tunus olmuştur. Tunus'ta işsizlik oranı gençlerde oldukça yüksektir. Üniversite mezunu olan Muhammed Bouazizi'nin işsizlik yüzünden intihar etmesi sonucunda diğer işsiz gençlerinde protestolara kalkışmasıyla Tunus'ta başlayan Arap Baharı olayları, bir gencin kendini yakmasıyla devam etmiştir (Jazeera, 2011).

Tunus'ta yaşanan bu olaylar, mevcut rejimlerin diktatörlük sonucunda devrilmelerine neden olmuştur. Ülke dışına sığrayan bu gösteriler, Arap Baharı dalgasının başlamasına neden olmuştur. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan Arap ülkeleri, özgürlük, insan hakları ve demokrasi gibi kavramları talep etmeye başlamışlardır. Arap yönetimlerinin çoğu böylelikle devrilmeye başlamıştır. İlk olarak Tunus'ta başlayan bu dalga, ardından Libya, Mısır, Suriye, Cezayir, Ürdün, Yemen ve Bahreyn'de demokrasi karşıtı protestolar şeklinde devam etmiştir (Ayhan, 2012, s. 70).

2012 yılının Ekim ayında Tunus'ta genel seçim yapılmıştır. Yapılan seçimi, ılımlı İslamcı parti olan Nahda Partisi kazanmıştır. İktidara Munsif Marzuki getirilmiştir. Ayrıca ülkede koalisyon yönetimi kurulmuştur. Demokrasi alanında atımlar atan Marzuki'den Tunus halkı, işsizlik, sağlık, eğitim ve yoksulluk sorunlarının da çözülmesini talep etmiştir. 2013 yılında uluslararası alanda yaşanan ekonomik kriz ve ülke içindeki ayaklanmalar beraberinde siyasi krizinde ortaya çıkmasına neden olmuştur (Uysal, 2014).

3.1.2. Mısır'da Arap Baharı

Tunus'ta yaşanan olaylar, Arap ülkelerinin de telaşa kapılmasına neden olmuştur. Arap ülkeleri içerisinde en fazla endişeye kapılan rejimler Suriye ve Mısır

yönetimleridir. Siyasi ve toplumsal açıdan Tunus incelendiğinde bu ülkeye en fazla Suriye ve Mısır benzerlik göstermektedir. Mısır ve Suriye, Arap ülkeleri arasında en fazla yankı uyandıracak ülkelerin başında gelmektedir.

Tunus'ta yaşanan halk ayaklanmalarının ardından dalga dalga başlayan Arap Baharı olayları içerisinde en büyük dalga Mısır'da gerçekleşmiştir. Arap ve Batı ülkelerinde, Mısır'da yaşanan bu olaylar adeta şok etkisi yaratmıştır. Hüsnü Mübarek, Mısır'da 30 yıl boyunca iktidarı elinde bulundurmuştur. Ülke içerisinde baş gösteren siyasi ve ekonomik sorunlar halkın ayaklanmasına neden olmuştur. Tunus'ta yaşanan olaylar ise Mısır halkına adeta umut kaynağı olmuştur. Örgütlenmeye çalışan gruplar, sosyal medya ağları sayesinde kısa sürede istediklerini başarmıştır (Atalay, 2013, s. 60).

25 Ocak 2011 tarihinden gerçekleşen Mısır Devrimi, var olan rejime karşı ülke genelinde yapılan protestolar ve eylemler şeklinde tanımlanmaktadır. Olağanüstü hal yasası, ekonomik ve siyasi yolsuzluk ve işsizlik gibi durumlar halk ayaklanmalarının çıkmasına neden olan unsurlar arasındadır. Ayrıca Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in varlık ve ihtişam içinde ailesi, çevresi, akrabaları, işbirliği içinde olduğu bürokratlar ve işadamlarının zenginlikle yaşam sürmesi ve aynı zamanda halkın ülke genelinin fakirlikle boğuşması Mısır halkının ayaklanmasına teşvik eden nedenler arasında sayılabilmektedir. Mısır halkına örnek olarak Tunus'ta yaşanan olaylar sonucunda muhaliflerin zaferi örnek olarak gösterilebilir. Halkın reform istemesi ve ardından ülke de çıkan ayaklanmalar Tunus hükümetine bildirilmiştir. Yapılan reform hareketleri halk tarafından yetersiz bulunmuştur. Bu doğrultuda halk iktidarda olan Hüsnü Mübarek'in görevini bırakmasını istemiştir. OHAL durumunun kaldırılmasını isteyen halk, ayrıca ülkede adaletin sağlanmasını istemiştir. Halk, hükümete gönderdiği mesajda işsizlik sorunlarının çözülmesini, yolsuzluk suçlu işleyenlerin ülkeden atılmasını, yeni anayasa oluşturulmasını, görevlere hile ile gelenlerin görevlerinden uzaklaştırılmasını ve yeni yönetim birimlerinin oluşturulmasını istemiştir. Gayet uygun olarak nitelendirilebilecek bu talepler, tam anlamıyla olmasa da kısmen uygulanmıştır. Genel olarak ise ülke genelinde ciddi bir değişim yaşanmamıştır (Türkmen, 2014).

ABD ise bu süreçte muhaliflerden yana tavır sergilemiştir. Mısır'da mevcut yönetimin yerine yeni yönetimin gelmesini isteyen ABD, Mübarek rejiminin iktidardan indirilmesinde katkıları olmuştur (Telci, 2013).

Hüsnü Mübarek, 11 Şubat 2011'de gerçekleştirilen ayaklanmalar sonucunda istifasını sunmuştur. Bundan sonraki süreç için ise görevlerini orduya devretmiştir. Anayasa, Mısır Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi tarafından askıya alınmıştır. Ayrıca parlamento ise dağıtılmıştır. Muhammed Mursi, ideolojik olarak Müslüman Kardeşler Hareketlerine yakınlığıyla bilinmekte olup, 12 Haziran 2012 tarihinde Mısır'da seçimle iktidara gelen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Seçimlerde %51,7 oy olan Mursi, ülkede demokratik yollarla göreve gelmiş ve 30 Haziran 2012'de yemin ederek görevine başlamıştır. Mısır Devrimi'nde geçici olarak göreve getirilen Mısır Savunma Bakanı Mareşal Hüseyin Tantavi, seçimler sonrasında görevini Genel Kurmay Başkanı Abdul Fettah es-Sisi'ye devretmiştir.

Mursi rejiminin iktidara gelişinin yıldönümünde ülke meydanında protestocular tarafından yapılan gösteriler büyüyen diğer bölgelere sıçramıştır. Muhalifler, Mursi'nin görevden ayrılması için ülke genelinde 22 milyon imza toplamışlardır. Ortak noktada buluşulmasını isteyen Mısır ordusu, 48 saat içinde anlaşmanın olmaması durumunda olaylara kendi çözüm yollarıyla müdahale edeceklerini belirtmişlerdir. Süreci iyi değerlendiremeyen Mursi, 2013 yılının Temmuz ayında çözüm olabilmesi amacıyla Milli Mutabakat Hükümeti Kanununu halka açıklamıştır. Mısır Devlet Televizyonu, Mısır Cumhurbaşkanlığı Sarayı ve Tahrir ve Nahda Meydanlarında bekleyen orduya ait tanklar yine de darbe eylemini gerçekleştirmiştir. Mursi'nin iktidardan uzaklaştırıldığını açıklayan Sisi, Cumhurbaşkanlığı'na geçici olarak Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur'un getirildiğini açıklamıştır. Bu dönemde gerçekleşen Müslüman Kardeşler eylemine katılan üyeler gözaltına alınmıştır.

3.1.3. Libya'da Arap Baharı

Libya, 8'e yakın büyük kabileye sahip bir devlet konumundadır. Nüfusunun büyük çoğunluğu Arap tarafından oluşturulmaktadır. Libya'nın da diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi kendine özgü toplumsal yapısı bulunmaktadır. Libya'nın

parçalı kabilelere sahip olması onu Arap ülkelerinden ayıran temel özelliktir (Akbaş ve Düzgün, 2012, s. 68).

Libya, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından İngiliz ve Fransız himayesine girmiştir. Birleşmiş Milletlerce 1949 yılında bağımsızlığı kabul edilmiştir. Ancak 1951 yılında tam bağımsızlığını kazanmıştır. Ülkenin ilk devlet başkanı Şeyh İdris olmuştur. Kral, 1969 yılında Şeyh İdris'e Muammer Ebu Minyar Al-Kaddafi tarafından gerçekleştirilen darbe ile yönetime el konulmuştur. Libya, bu sebepten dolayı yıllarca Birleşmiş Milletler hâkimiyetinde yönetimine devam etmiştir. Manifesto olarak adlandırılan Yeşil Kitap'ta Kaddafi'nin düşünceleri yer almaktadır. 42 yıl boyunca iktidarı elinde bulunduran Kaddafi, son dönemlerinde ise büyük serveti ortaya çıkmıştır. Libya halkının, Kaddafi'nin servetini öğrenmesinden sonra öfke ve nefreti artmıştır (Taşkesen, 2011, s. 267).

Arap Baharı, Arap ülkelerinde hızla yayılmaya başlamıştır. Arap Baharı, Tunus'ta başlayarak, Mısır ve ardından da Libya'ya sıçramıştır. Ülke içerisinde hızlı bir şekilde halk ayaklanmaları yayılım göstermiştir. Ülkedeki genç işsizlik nüfusunun artması ve Kaddafi ve ailesinin zengin yaşamı Libya'da Arap Baharı dalgası ile baş göstermiştir. Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelerde bu sorunlar ya rejim değişikliğiyle ya da darbe eylemleriyle sonuçlandırılmıştır. Libya'da yaşanan halk ayaklanmaları, Tunus ve Mısır'dakilerle benzerlik göstermektedir. Ayaklanmaların temel sebebi ekonomide yaşanan krizlerdir. Bunun dışında işsizlikte önemli etkenlerdendir. Petrol kaynakları, ülkenin en büyük ekonomik gelirlerindedir. Bu dönemde petrolden alınan finansal kaynaklar yetersiz kalmıştır. Yeterli düzeyde istihdam alanı oluşturulamamıştır. Ülkedeki gençler, yaşanan bu gibi gelişmelerin ardından sokağa dökülmeye başlamışlardır. Kaddafi ile kabileler arasında ülkede hükümette kalma adına çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Ordu içindeki kabilelerde bu çatışmalara katılmışlardır. Ordu içinde bulunan kabilelere Kaddafi, hiçbir zaman güven duymamıştır.

Libya'da Arap Baharı, 15 Şubat 2011'de resmen başlamıştır. Ayaklanmalar, olayların başladığı ilk dönemlerde daha barışçıl bir şekilde olduğu görülmüştür. Libya'da Ocak ayı içerisinde konut sıkıntıları ve ekonomik nedenlerden dolayı ayaklanmaların başladığı belirtilmiştir. Ancak, Libya halkına karşı güvenlik

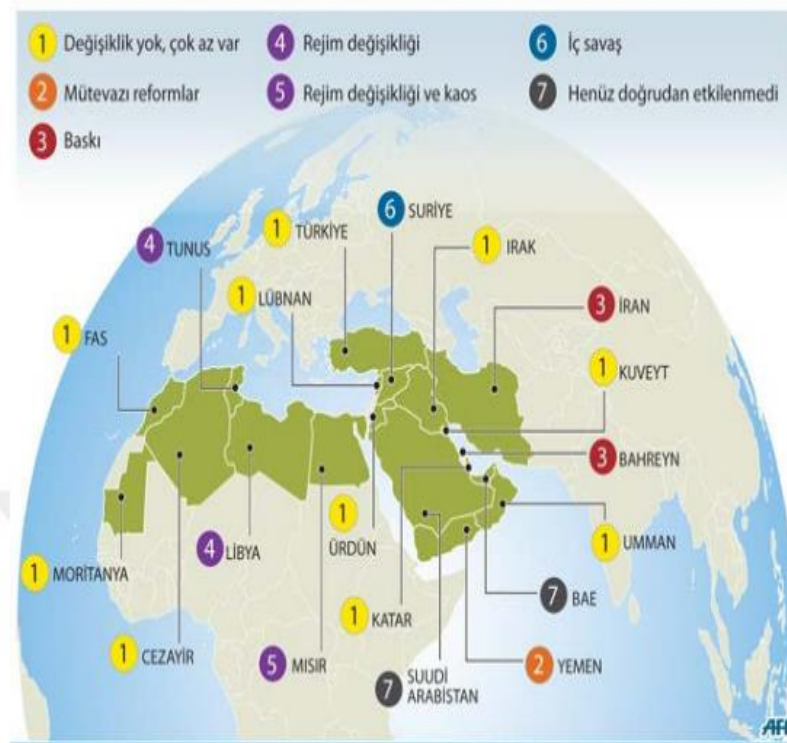
birimlerinin tavrı bir hayli sert olmuştur. Ülke içerisinde aynı zamanda bu şekilde tutumların devam etmesi iç savaşın çıkmasına neden olmuştur. Güvenlik birimlerinin eylemcilere karşı ateş açması halkın daha da öfkelenmesine sebebiyet vermiştir. Yaşananlar karşısında seferberlik ilan eden halk, 17 Şubat 2011 günü Öfke Günü olarak kabul edilmiş ve rejime karşı eylem ve gösterilerini daha da arttırmışlardır. Gösteriler kısa sürede diğer vilayetlere yayılmaya başlamışlardır. Yaşanan olayları Kaddafi bir süre sonra kontrol edemez hale gelmiştir. Ülke içerisinde yer alan bazı kabileler, Kaddafi'ye destek olmayı bırakmışlardır. Kaddafi adına yaşanan bir diğer gelişme ise oğlu Sefülislam'ın yardımcısı ve Kaddafi Vakfı Genel Başkanı Yusuf Savani'nin halkın yanında yer alarak istifasını bildirmesidir. İstifalar arak arkaya gelmeye başlamış ve 21 Şubat tarihinde Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı ve İçişleri Bakanı da istifalarını hükümete sunmuşlardır. Kaddafi, orduya güvenmemekte ne kadar haklı olduğunu görmüştür. Halk, ayaklanarak yıllarca kaybettikleri özgüvenlerini geri kazanmışlardır.

Libya'da yaşanan halk ayaklanmaları, Tunus ve Mısır'dakinin aksine farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Ayrıca ülke iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Muhalifler ile rejim arasında çatışmalar yaşanmıştır. 17 Mart 2011 tarihinde Kaddafi yönetimi Bingazi'yi bombalamıştır. Kaddafi'nin emrine uymayan pilotlar uçağı kaçırarak Malta'ya iniş yapmışlardır. Bu durum her geçen gün Kaddafi'nin direncinin kırılmasına neden olmuştur. Kaddafi'nin böyle bir tutum sergilemesi uluslararası platformlarda da tepkilere yol açmıştır. NATO'nun, bu durum sonucunda Libya'ya müdahale hakkı doğmuştur (Nazım, 2017).

Kısa sürede Libya'yı da Arap Baharı dalgaları sarmaya başlamıştır. Bingazi vilayetinde 2011 yılının Şubat ayında Fatih Turbel'in tutuklanması sonucunda bölgedeki olayların şiddeti daha da artmıştır. Ayaklanma ülke geneline hızlı bir şekilde yayılmıştır. Güç kullanımı ile ülke genelinde insan haklarının ihlal edilmesi Libya'nın Avrupa Birliği üyeliğinin askıya alınmasına neden olmuştur. Kaddafi yönetimi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi tarafından insan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle uyarıda bulunmuştur (Doğan ve Durgun, 2012, s. 80).

Kısaca özetlemek gerekirse, Libya'da yapılan iç savaş faaliyetleri tam anlamıyla başarıya ulaştığı söylenemez. Kaddafi'de geçmiş yıllarda vermiş olduğu

bir söylemde ben ölürsem sadece Libya değil tüm Libya karışır demiştir. Afrika ve Ortadoğu'da El-Kaide örgütü güçlenerek çatışma mücadelesi başlatmıştır. Aşiretler ise önce bağımsızlıklarını kazanmışlar ardından ise petrol ticaretine başlamışlardır. Kaddafi yönetiminin iktidardan ayrılmasının ardından Libya'da çatışmalar son bulmamıştır. Halk ise kendi içerisinde yapmış oldukları değerlendirmeler sonucunda geçmiş süreçte yapmış oldukları karşıt düşüncelerden pişmanlık duyduklarını dile getirmişlerdir. Halkın bir kısmı ise Kaddafi yönetimiyle birlikte tekrardan eski günlerine dönmek istediklerini belirtmişlerdir (Kemal, 2015).

Şekil 12. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da 2011 Yılında Başlayan Halk Ayaklanmalarının Ülkeler Üzerindeki Etkileri (Kemal, 2015).

3.2. Suriye' de Arap Baharı

3.2.1. Suriye'de Olayların Başlaması ve Gelişimi

İlk olarak Tunus'ta başlayan ve kısa sürede Arap ülkelerine de sıçrayana Arap Baharı olaylarından Suriye'de nasibini almıştır. Suriye'de büyük Kürdistan devletinin kurulmasını amaçlayan ve İsrail'in çatışmaya girdiği Golan Tepeleri bulunmaktadır. Libya'daki Hizbullah hareketlerini destekleyen Suriye, ABD'nin

büyük payını üstlendiği Ortadoğu politikalarında bu düzene karşı çıkmasıyla diğer Arap ülkelerinden ayrılmaktadır. Suriye’de yaşanan bölgesel ve küresel güçler ülkede iç savaşın çıkmasına neden olmuştur.

8 Ekim 1980 tarihinde Suriye ile Rusya arasında imzalanan dostluk anlaşmasıyla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. Anlaşmanın temelinde Suriye’deki herhangi bir kriz ve savaş durumunda Rusya’nın vereceği destekler bulunmaktadır. İki ülke yönetimleri arasında bulunan çıkar ilişkilerinin devletlerarasındaki dostluğun uzun yıllar sürmesine neden olmuştur. Beşar Esed, 2005 yılında Putin’e yapmış olduğu ziyaretinde Sovyetler Birliği döneminde dostluk ilişkilerinin devam edeceğinin garantisini almıştır.

Tablo 1. *Arap Ülkelerinde Temel Ekonomik Göstergeler*

Ülkeler	Yıllar	GSYH (Milyon\$)	Nüfus (Milyon)	Büyüme (%)	İşsizlik Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)
Cezayir	2009	138,119.9	35.0	2,4	10,2	-11,3
	2010	161,979.4	35.5	3,3	11,4	16,2
Mısır	2009	188,984.1	79.7	4,7	9,4	11,2
	2010	218,894.3	81.1	5,1	9,4	10,2
Ürdün	2009	23,820.0	5,9	5,5	12,9	2,8
	2010	26,425.4	6,1	2,3	12,6	8,4
Libya	2009	62,360,4	6,3	2,1	14,6	-32,8
	2010	65,740,4	6,4	3	30	-34,8
Fas	2009	23,820.0	5,9	5,5	9,1	1,5
	2010	26,425.4	6	2,3	9,1	0,6
Suriye	2009	53,934.5	20	6	8,1	-2,8
	2010	59,147.0	20,4	3,2	8,4	6,3
Tunus	2009	43,522.0	10,4	3,1	14,2	3,1
	2010	44,238.2	10,5	3	5	4,6
Yemen	2009	25,130.1	23,3	3,9	14,6	-8,7
	2010	31,042.7	24,1	7,7	35	24,2

(Taştekin, 2016, s. 53).

Geçmiş yıllardan günümüze kadar ABD’nin Esed yönetiminden beklentisi, aslında iktidarın devrilmesi yerine İran yönetiminden ayrılarak İsrail ile işbirliği içerisinde olmasıdır. Şu anki duruma bakıldığında ise ABD, Esed yönetiminin

görevden ayrılmasını istemektedir. Yeni etkenlerin görev almasını istemektedir (Taştekin, 2016, s. 55).

1979 yılında İslam Devrimi'nin yaşandığı bu dönemlerde İran, Suriye'nin desteğini görmüştür. Genel olarak her iki yönetim de birbirilerine hem bölgesel hem de küresel anlamda destek çıkmıştır. Ülkeler arasındaki bu ilişki tamamen stratejiktir. İran ile Suriye arasında 2006 yılında Ortak Savunma Anlaşması imzalanarak yönetimler arasındaki ilişkiler resmiyet kazanmıştır. Arap-İsrail Savaşının ardından barış anlaşmaları imzalanmasına rağmen iki ülke arasında teknik anlamda mücadeleler devam etmektedir.

Genel olarak Türkiye ile Suriye arasındaki ilişki Soğuk Savaş ikliminde devam etmektedir. Hatay'ın Türkiye topraklarına katılması ve Suriye'deki sol örgütlerin PKK terör örgütüne destek vermesi iki ülke arasındaki nabzı bir türlü düşürememiştir. 9 Ekim 1988 yılında Türkiye'nin yaptırımları üzerine Abdullah Öcalan'ın Suriye'den gönderilmesi ve imzalanan Adana Anlaşmasıyla Suriye'nin bundan sonra PKK terör örgütlerine destek vermeyeceğini açıklaması kötü günlerin son bulmasına ve ülkeler arasında yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır. Ancak Suriye'nin Arap Baharından etkilenmesi ve çıkan ayaklanmalar ile birlikte Esed yönetiminin kendi halkına ateş açması iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden bozulmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye ise bu süreçte muhaliflerden ve sivil halktan yana tavrını açıkça ortaya koymuştur (Taştekin, 2016, s. 57).

Mısır ve Libya'da domino etkisi gösteren Arap Baharı kısa sürede Suriye'de de etkisini göstermeye başlamıştır. Beşar Esed, yaşanan Arap Baharı olayları ile ilgili Tunus ve Mısır'da yaşanan gelişmelerden Arap ülkelerinin gerekli dersleri çıkarmaları gerektiğini belirtmiştir. Esed ayrıca, konu ile ilgili halkının taleplerine de kulak vereceğini ve bu doğrultuda reform hareketleri yapacaklarını belirtmişlerdir.

Rusya'nın desteğini almasından dolayı Arap Bahar'ının etkisinden çekinmeyen Esed yönetimi, bu süreci sıkıntısız bir şekilde atlatılacağını düşünmekteydi. Kendi halkının siyasi ve ekonomik sıkıntılara karşı dayanabilecek gücü olduğunu belirten Esed yönetimi, ayrıca sorunlar ile ilgili gerekli çözümlerin olduğunu belirtmiştir. Dera bölgesinde 17 Mart 2011 tarihinde bölgede hareketlilikler başlamıştır. Dera vilayeti, Suriye'de Baas Hareketinin kalesi

konumunda bulunmaktaydı. Hareketliliğin ilk olarak bu bölgede yaşanmaya başlaması da ayrıca önem taşımaktadır. Halk üzerindeki baskıcı etkinin kaldırılmasını sağlayan bu hareketlilik, diğer bölgelerde de eylemlerin başlaması halk için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Taştekin, 2016, s. 63).

Esed yönetimi, Dera bölgesinde yaşanan gelişmelerin önüne geçilmesi amacıyla bir takım önlemler almıştır. Bu önlemler;

- Çıkarılan af ile birlikte 8 Mart 2011 tarihinde bazı mahkûmlar serbest bırakılmıştır.
- Askerli yaşı 19 Mart 2011 tarihinde 21'den 18'e düşürülmesini sağlayan yeni yasa onaylanmıştır.
- Siyasi tutukların 260'ı 25 Mart 2011 tarihinde serbest bırakılmıştır.
- Suriye Başbakanı Naci Itri 29 Mart 2011 tarihinde istifa etmiştir.
- Olağanüstü hal yasası 30 Mart 2011 tarihinde kaldırılmıştır. Ayrıca 120 bin Kürt halkına vatandaşlık verilmemesi ile ilgili olan yasaya çözümler getirilmesi için özel komisyonlar oluşturulmuştur (Taştekin, 2016, s. 63).

3.2.2. Suriye'de Adım Adım İç Savaşa

Reform hareketleri söylemlerinde bulunan Beşar Esed, bir yandan bunları gerçekleştirmeye çalışırken diğer yandan da kendi halkına askeri müdahalelerde bulunarak çift yönlü bir strateji izlemiştir. 2011 yılının Mayıs ayında karışmaya başlayan Suriye'de tanklar Dera ve Humus vilayetlerinde göstericilerin üstlerine yürümüşlerdir. Halkına karşı baskıcı bir politika uygulayan Esed rejiminin uyguladığı bu politika uluslararası alanda tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Yaşanan bu sürecin devamında ise Avrupa Birliği ve ABD tarafından yaptırım uygulanmıştır. Hama vilayetinde 2011 yılının Temmuz ayında yüzden fazla göstericinin öldürüldüğü Suriyeli güvenlik güçleri tarafından açıklanmıştır. Özgür Suriye Ordusu, 2011 yılının Mayıs ayında ordudan ayrılarak yeniden kurulmuştur. Suriye Ulusal Konseyi, Esed rejimine karşı olan muhaliflerin bir araya gelmesi sonucunda oluşturulmuştur. Kurulan Konseyin temel amacı, 6 ay içerisinde Esed rejimini devirmektir. Konsey tarafından uygulanmak istenen yaptırımların Rusya ve

Çin tarafından veto edilmesi üzerine yaptırımların uygulanması başarısız olundu. AB, Suriye'ye yaptırım uygulamak istemesi üzerine üyeliğini iptal etmiştir (Taştekin, 2016, s. 58; Glass, 2015, s. 16).

Radikal kitleler, 2012 yılında ülke içinde yeni güçler elde etmeye başlamışlardır. El-Nusra cephesi, 2012 yılının Ocak ayında kurulmuştur. El- Kahide lideri Zevaviri, yayınladığı videoyla Türkiye, Libya, Ürdün ve Irak'taki Müslümanlara cihat çağrısında bulunmuştur. Sivillere saldıran El-Nusra böylelikle savaşın daha da alevlenmesine neden olmuştur. Aynı yılın Mart ayında Konsey, muhalifleri aynı çatı altında toplamak için askeri konseyi oluşturmak istemiştir. 13 Haziran 2012 yılında Birleşmiş Milletler, Suriye'de yaşananların bir iç savaş olduğunu belirtmişlerdir. Rejim yanlısı güçler, 22 Haziran 2012 tarihinde Türkiye'ye ait jetleri düşürmüşlerdir. Bu duruma Türkiye karşılık vermiştir. Suriye'nin kuzey bölgesi Demokratik Birlik Partisi tarafında ele geçirilmiştir. Birleşmiş Milletler Suriye Özel temsilcisi Kofi Annan 2 Ağustos 2012 tarihinde istifa etmiştir. Türkiye, Suriye'den Şanlıurfa vilayetine ateş açılması ile 2 Ekim 2012 tarihinde savaşa katılmıştır. Belirlenen hedefi fazlasıyla vuran Türkiye, Suriye'nin yaptıklarına fazlasıyla karşılık vermiştir. 2012 yılının sonlarına doğru bölgede iç savaş nedeniyle yaklaşık 60 bin insan hayatını kaybetmiştir (Zorlu, 2015).

Uluslararası devletlerin 2013 yılında Esed'in gitmesine yönelik istekleri Esed rejimi tarafından kabul edilmemiştir. Kısa sürede iç savaş ülke genelinde yayılım göstermiştir. Rakka vilayetinin kontrolü 2013 yılının Mart ayında muhalifler tarafından ele geçirilmiştir. ABD ve İngiltere muhaliflere karşı askeri özellikte olmayan destek sözü vermişlerdir. Kusayr kasabasının ele geçirilmesi için Suriye ordusu ile Hizbullah Hareketi arasında kıyasıya mücadele yaşanmıştır. Ebubekir el-Bağdadi, Irak'ta El-Nusra cephesinin kurulmasında katkıları olmuştur. Ayrıca grubun parçalanması sonucunda İŞİD terör örgütünün kurulduğu ilan edilmiştir. El-Kaide lideri El-Zevahiri ve El-Nusra cephesi ise bu iddiaları kabul etmemektedir.

Suriye'de iç savaşla birlikte 2014 yılında birçok yıkım gerçekleşmiştir. Yeni anayasa ile birlikte Batı Kürdistan Demokratik Özerk Yönetimi Yasama Meclisi ile Cizre, Afrin ve Kobane şeklinde üç bölge oluşturulmuştur. Esed rejimi, Ocak ve Şubat aylarında iç savaşın sonlandırılması için bir araya gelmişler ve muhalifler ile

yapılan görüşmeler sonucunda herhangi bir çözüm yolu bulunamamıştır (Zorlu, 2015).

Esed ve muhaliflerinin sivillere yapmış olduğu saldırıların durdurulmasını isteyen Güvenlik Konseyi, sivillerin bulunduğu bölgede varil bombalarının kullanımını yasaklamıştır. Esed ve muhalifleri 3 yıl boyunca Humus için mücadele etmişler ve sürecin sonunda Esed yönetiminin hâkimiyetine geçmişlerdir. Brahimi ise özel temsilcilik görevinden istifa etmiştir. 2014 yılında Esed yönetimi kendi hâkimiyetinde olan bölgelerde cumhurbaşkanlığı seçimine giderek %90 oyla yeniden iktidara gelmiştir. Staffen de Mistura, Brahimi'den boşalan koltuğa getirilmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü, rejim güçlerinin kimyasal silah kullanmasını kınayan bir bildiri yayımlamışlardır (Glass, 2015, s. 21).

Rusya, Suriye'deki taraflarını 26 Ocak 2015 tarihinde Moskova'da toplamıştır. Suriye'deki iç savaşla ilgili olarak 2016 yılında çözüm arayışlarına gidilmiştir. Çözüm odaklarının temelinde Türkiye ve Rusya bulunmaktadır. Halep'ten halk tahliye edilmeye başlamışlardır. Cenevre Görüşmelerinin devamı niteliği şeklinde olan görüşmelere Türkiye ve Rusya katılmıştır. Rejim ve muhalifler ortak bir noktada buluşabilmek için bir araya getirilmiştir. Suriye'nin kuzey bölgesinde Türkiye ve Özgür Suriye Ordusu ile birlikte Fırat Kalkanı Harekâtını başlatmıştır. Cerablus ve El-Bab bölgeleri Türkiye tarafında İŞİD'ten temizlenmiştir. 6 yıl boyunca Suriye'de yaşanan iç savaşta yaklaşık 400 bin kişi hayatını kaybetmiştir. 145 bin kişi ise kayıptır. İşkencelere maruz kalan kişi sayısı ise 14 bindir. Yaklaşık 5 milyon kişi ise ülkedeki iç savaş nedeniyle Başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmişlerdir. 6,5 milyon kişi ise ülke içinde göç etmiştir. Suriye'de iç savaş hala devam etmektedir (Taştekin, 2016, s. 393).

3.2.3.Suriye'de Kimyasal Silah Kullanımı İddiaları

Savaşın ilk dönemlerinde Suriye'de kimyasal silah kullanımına ilişkin iddialar ortaya atılmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Bam Ki-Mum, Suriye'de Guta, Ham el-Asel, Saraquebve, Ashrafiah bölgelerinde kimyasal silah kullanıldığını ileri sürmüştür. Açıklanan raporda kullanılan silahların halka karşı kullanıldığı özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca bu bölgelerde kimyasal silah kullanılma

ihtimaline de değinilmiştir. Diğer bölgelerde ise kimyasal silahlarla ilgili herhangi bir bulguya rastlanmadığı belirtilmiştir. Ancak açıklanan raporda kimyasal silahların hangi güçler tarafından kullanıldığı ise belirtilmemiştir (Jazeera, 2017).

2013 yılının Mart ayında bölgede hükümet kurma faaliyetleri devam ederken aynı zamanda kimyasal silahların kullanımı da gündeme gelmiştir. 19 Mart 2013 tarihinde rejim yanlısı olan ve ordunun hâkimiyetinde olan Ham el-Asel'de kimyasal silah kullanılmıştır. Bu durum sonucunda Asel'de 25 kişi hayatını kaybetmiştir. Kimyasal silahların kullanımı konusunda şüpheler Esed rejimini gösterse de konuyla ilgili net bir durum söz konusu değildir. Konuyla ilgili olarak Şam Birleşmiş Milletlerden araştırma yapılması istenmiştir. Şam, Rusya'ya analiz edilmesi için kan örneklerini göndermiştir. Analiz sonucunda Rusya, kullanılan kimyasal silahların muhalifler tarafından kullanıldığını Birleşmiş Milletlere bildirmiştir.

Ülkede kimyasal silahların ikinci kez kullanımı 24 Mart'ta Adria'da gerçekleşmiştir. Kürtlerin elinde bulunan Şeyh Maksut 'ta ise 13 Nisan 2013'te üçüncü kez kimyasal silah kullanılmıştır (Taştekin, 2016, s. 242).

Suriye'nin kimyasal silah kullanması sonucunda ABD'nin kırmızıçizgi olarak nitelendirilen bu durum uluslararası platformlarda geniş yer tutarken Rusya devreye girerek Suriye ile anlaşma imzalamıştır. Rusya ile Suriye kitle imha silahlarının alınması konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Yapılan anlaşmayla birlikte uluslararası platformlarda Suriye'ye karşı herhangi bir askeri müdahalede bulunulmayacağına garantisini verilmiştir. Bu anlaşmayla Suriye kimyasal silahları teslim etmesi ABD'nin askeri müdahaleden vazgeçmesine neden olmuştur. Rusya, yaptığı bu hamle ile amacına ulaşmıştır (Taşdemir, 2016, s. 26).

Suriye'nin, Rusya ile kimyasal silahların imhasında anlaşması sonucunda 2014 yılının Ağustos ayında ordunun savaş uçakları ile Esed rejiminin Atman Kasabasına saldırdığı bilgisi gelmiştir. Saldırı sonucunda ülkedeki kimyasal silahların tamamının imha edilmediği sonucuna ulaşılmıştır (Time Türk, 2016).

Suriye İnsan Hakları Ağı'nın 20 Şubat 2017'de yayımladığı raporda kimyasal silahların son 3 yılda 162 kez rejim tarafından kullanıldığı belirlenmiştir. Yaklaşık 230 kişi kimyasal silahlarla yapılan saldırılar sonucunda hayatını

kaybetmiştir. Kimyasal saldırılara en fazla maruz kalan bölgeler Şam, İdlib, Halep ve Hama olmuştur (NTV Haber, 2017).

3.2.4. Suriye’de İç Savaşı Etkileyen Faktörler

Suriye iç savaşında Esed rejimine karşı İslami, Kürt, Bağımsız ve Türkmen olmak üzere 4 ana muhalif grubu bulunmaktadır. Türkiye, Suudi Arabistan, Libya ve Katar gibi devletler muhalif grupları destekleyen devletlerdir. Esed rejimine karşı ABD, Fransa ve İngiltere gibi devletlerde muhaliflerin tarafında yer almışlardır. Ayrıca muhalif grupların dışında silahlı gruplarda oluşturulmuştur.

SDMGK adı altında birleşen muhalif gruplar ise SUK, Müslüman Kardeşler, Şam Deklarasyonu, Suriye Yerel Koordinasyon Komiteleri, Suriye Yüksek Devrim Konseyi, ÖSO, Seküler ve Demokratik Suriyeliler Koalisyonu, Suriye Devrim Genel Komisyonu.

Kürt muhalif gruplar ise; PYD, Suriye Kürt Ulusal Konseyi, Halkçı Koruma Birlikleri.

İslamcı muhalif grupları; El-Nusra Cephesi, Fetah el-İslam, Ahrar el-Şam, Şükür el-İslam.

Bağımsız muhalif gruplar; Demokratik Değişim için Ulusal Koordinasyon Komitesi, Suriye Türkmen Ordusu, Liwaa Al-Umma, Suriye Kurtuluş Ordusu (Çelik, 2013).

3.2.4.1. Suriye Ulusal Konseyi

Suriye’de iç savaş döneminde savaşı etkileyen birçok aktör bulunmaktadır aktörler arasında savaşın seyrini en çok etkileyen muhalif grup Suriye Ulusal Konseyi’dir. İstanbul’da 2011 yılının Ağustos ayında yapılan toplantıda rejim karşıtları tarafından oluşturulan Suriye Ulusal Konseyi, resmi olarak 2 Ekim 2011 tarihinde kurulmuştur. Ülke dışındaki rejim karşıtlarının oluşturduğu Suriye Ulusal Konseyi’nin başkanlığına ise Suriye dışında bulunan Suriye Siyaset Sosyolojisi

profesörü Burhan Galyun seçilmiştir. Ülkenin resmi temsilcisi olarak kendini tanıtan Suriye Ulusal Konseyi, İstanbul’da yapılan Suriye’nin Dostlar Toplantısında ülkenin resmi temsilcisi olarak katılım göstermiştir. Rejimi tanımayan Konsey, Esed tarafından ülke yönetiminde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Ayrıca yönetim ile yapılacak görüşme dışındaki ikili görüşmelere de kapalı olduklarını belirtmişlerdir. Konseyin temel amacı, Esed rejimi karşıtların aynı masada bir araya getirerek ortak paydada buluşturma ve onlara destek vermektir.

3.2.4.2. Ulusal Koordinasyon Komitesi (UKK)

17 Eylül 2011 tarihinde Ulusal Koordinasyon Komitesi resmen kurulmuştur. Komitenin merkezi Şam bölgesindedir. Ulusal Koordinasyon Komitesi, 13 sol ve 3 Kürt partisinden oluşmakta ve aynı zamanda genç muhalifleri de içinde bulunduran muhalif gruptur. Komite, Esed yönetimine göndermiş olduğu mesajda temas kurabilmek için halka uygulanan baskıcı politikanın sonlandırılması gerektiği ve tutukluların serbest bırakılması şartını sunmuştur. İlk kongresini kuruluş gününde gerçekleştiren Ulusal Koordinasyon Komitesi, yabancı güçlerin müdahalesine hayır, şiddete hayır ve etnik ayrışmaya hayır başlıkları altında gerçekleştirilmiştir. Kongrede 80 üyeden oluşan merkezi komite birliği oluşturulmuştur. Ulusal Koordinasyon Komitesinin bünyesinde bulundurduğu partiler şu şekildedir;

- Sosyal Demokratik Arap Birliği Partisi
- Suriye Komünist Çalışma Partisi
- Sosyal Demokratik Arap Baas Partisi
- Suriye Demokratik Birlik Partisi (PYD)
- Demokratik Sosyal Partisi
- Komünist Partisi/Politik Ofis
- Sosyal Araplar Hareketi
- Birleşik Süryani Partisi
- Siyonizm’e Karşı Halk Cemiyeti

3 Ekim 2011 tarihinde Ulusal Koordinasyon Komitesi bir bildiri yayımlayarak demokrasi rejimine geçildiğini bildirmiştir (Kalemdaroğlu, 2012).

3.2.4.3. El-Nusra Cephesi

El-Nusra Cephesi, Sünni İslam yanlısı olup silahlı İslamcı muhalif gruplar arasında yer almaktadır. Bölgedeki büyük silahlı grupların başında gelmektedir. ABD'nin Irak'ı işgal etmesinde rol oynayan El-Kaide'ye kadar geçmişi dayanan El-Nusra, 2011 yılında Suriye'de başlayan Arap Baharı olayları sırasında kurulup aktif olarak görev almaya başlamıştır. 2012 yılında ön plana çıkmaya başlayan El-Nusra cephesi, Suriye'nin kuzeyinde bulunan küçük bir arazi de faaliyetlerini sürdürmektedir. Üyelerinin %70'i Suriye halkından oluşmaktadır. Diğer muhalif gruplar gibi Esed yönetiminin iktidardan ayrılmasını isteyen El-Nusra'nın amacı, ülkede İslami bir yönetim biçimi kurmaktır. Batı ülkeleri ve ABD tarafından terör örgütü listesine eklenen Nusra, İŞİD ve Kaide'den farklı olarak kutsal mekân ve türbelere saldırı düzenlememektedir.

3.2.4.4. Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)

Arap Baharı olaylarının son olarak yaşandığı ülke olan Suriye'de 29 Mayıs 2011 tarihinde kurulan Özgür Suriye Ordusunun kurulmasındaki temel etken, Suriye ordusunun yenilgiye uğratılması, Esed yönetimine karşı destek veren güçlerin etkisiz hale getirilmesi ve Esed rejiminin iktidardan indirilmesidir. Suriye'deki muhalif gruplar arasında yer alan Özgür Suriye Ordusu genel olarak geçmiş yıllarda Suriye ordusunda görev yapan Sünni askerlerden oluşmaktadır. Önderleri, Albay Riyad el-Esed'dir. Asker sayının her ne kadar 30 bin -50 bin arasında olduğu iddia edilse de 2013 yılındaki resmi kayıtlara göre 80 bin olduğu belirtilmiştir (Şen, 2015, s. 7).

3.2.4.5. Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDGUK)

Katar'ın başkenti Doha'da 2012 yılının Kasım ayında Emevi Camii eski imamı Muaz el-Hatip liderliğinde Suriyeli muhalif gruplar tarafından bir toplantı

düzenlenmiştir. Toplantının amacı yeni bir konsey oluşturmaktır. Hem ülke içinde hem de ülke dışında üyeleri bulunan Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu, ülkede savaşın sonlandırılmasına yönelik yaptığı faaliyetlerle kendisini uluslararası platformlarda ülkenin tek temsilcisi olarak nitelendirmektedir. Ekonomik ve askeri desteklerin merkezinde olması, Esed karşı muhalifleri hâkimiyetinde toplaması ve Esed rejiminin iktidardan indirilmesinin ardından geçiş sürecini yönetmesi beklenmektedir.

3.2.4.6. Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)

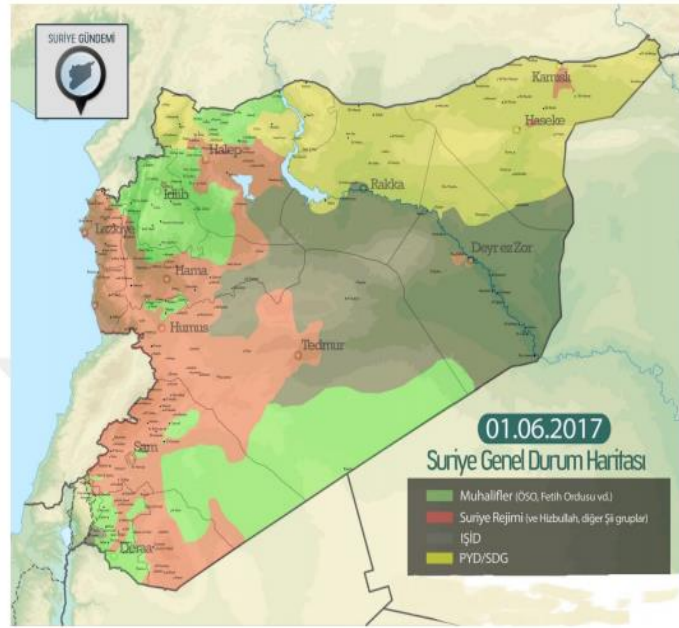
Irak-Şam İslam Devleti'nin kurulmasındaki temel amaç, İslami cihat anlayışı yatmaktadır. Afganistan'a dâhil olmak isteyen Sovyetler Birliği'ne karşı birçok ülkeden gelen Afganlar, Sovyetlere karşı savaş açmışlardır. ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi ülkelerden silah, ekonomik ve eğitim gibi destekler alan Afganlar, yapılan mücadelede Sovyetlere üstünlük sağlamışlardır. Sovyetler, 15 Şubat 1989 tarihinde Afganistan'dan çıkmak zorunda kalmıştır. El-Kaide terör örgütü savaş sonucunda ön plana çıkan gruplardan biri olmuştur. Dünyanın dört bir yanından bölgeye gelen cihatçılar, savaşın sona ermesinin ardından ülkelerine dönerek orada örgütlenmişlerdir. El-Kaide terör örgütünün ABD'ye karşı suikast girişiminde bulunması El-Kaide'nin ABD tarafından en tehlikeli muhalif örgüt olarak yorumlanmasına neden olmuş ve ABD'nin karşı harekete geçmesine neden olmuştur. Afganistan'a 11 Eylül saldırılarında kendini ülkeye dâhil olma fırsatı yakalayan ABD, ülkeye silahlı birlikler ile giriş yapmıştır. Ebu Mus'ab el-Zerkavi ise ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesinin ardından kendisi de Irak'a giriş yapmıştır (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s. 212).

Şekil 13. IŞİD'in Suriye ve Irak'ta Ulaşmayı Hedeflediği Topraklar (Şen, 2015, s. 12).

3.2.4.7. Demokratik Birlik Partisi (PYD) / Halk Savunma Birlikleri (YPG)

Kürdistan İşçi Partisi-Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK), Abdullah Öcalan önderliğinde 1978 yılında kurulmuştur. Marksist anlayışına dayanan PKK terör örgütü, merkezi Türkiye olmak üzere Suriye, Irak ve İran'da bir Kürt devletinin kurulmasını hedeflemişlerdir. Ancak bu hedef 1991 yılında uluslararası platformlarda Marksist düşünce yapısının yıkılması bu hedefin başarısız sonuçlanmasına neden olmuştur. Sovyetler ile birlikte örgütün ulus devlet anlayışı da yıkılmıştır. Suriye, özerk demokratik anlayışı ile İran, Irak ve Türkiye'de Kürtlerin kendi kendilerini yönetecek bir anlayış benimsemek istemişlerdir. 2003 yılında Batı Kürdistan olarak nitelendirilen Suriye'de Kürdistan İşçi Partisi, Demokratik Birlik Partisi'ni kurmuştur. Güney ve Doğu Kürdistan olarak adlandırılan Kuzey Irak ve İran'da Demokratik Çözüm Partisi ve Kürdistan Özgür Yaşama Partisi kurulmuştur.

Şekil 14. 2017 Yılında Suriye’de Son Durum (Şen, 2015, s. 22).

3.3. Suriye İç Savaşının Sonlandırılmasına Yönelik Çabalar

3.3.1. Annan Planı

Birleşmiş Milletler-Arap Birliği Özel Temsilcisi Kofi Annan, Suriye’de yaşanan iç savaşın insani boyutunu vurgulayarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde yaptığı açıklamada savaşın sonlandırılması adına 6 maddelik barış planı hazırladığını belirtmiştir. Yapılan planın sonsuz bir garanti olmadığını belirten Annan, ayrıca ülkede yapılan ihlallere de vurgu yapmıştır. 9 Mayıs 2012 tarihinde Annan’ın yaptığı açıklamada, Suriye’nin az sayıda ağır silah kullandığını ancak buna rağmen insan hakları ihlallerinin arttığını belirtmiştir.

İç savaş döneminde yaşanan toplu tutuklamalar, insan haklarının ihlal edilmesi ve işkence gibi durumlardan duyduğu huzursuzluğu belirten Annan, savaşın sonlandırılması ile ilgili en büyük sorumluluğun Cumhurbaşkanı Beşar Esed’ e ait olduğunu belirtmiştir. Suriye yönetimi 2012 yılının Mart ayında Kofi Annan’ın sunmuş olduğu 6 maddelik barış planını kabul etmiştir. Alınan bu kararı Kofi Annan’ın sözcülüğünü yapan Ahmet Fevzi, savaşın sonlandırılarak şiddet ve baskıcı ortamın sonlandırılması konusunda atılan ilk adım olduğunu belirtmiştir (BBC Türkçe, 2012).

Kofi Annan'ın Suriye'deki iç savaşı sonlandırmasına yönelik hazırlamış olduğu 6 maddelik barış planı şu şekildedir;

1. Halkın istek ve endişelerine cevap vermek için başlatılacak olan ve Suriye yönetiminin liderliğinde gerçekleşecek olan siyasi dönemde Suriye yönetimi, Annan ile beraber hareket edeceğini garanti edecektir.

2. Ülke genelinde çatışmaların sonlandırılacağını ve halkın yaşadığı bölgelerde askeri hareketliliklerin ve ağır silah kullanılması sona erdirilecektir. Bu süreçte, Birleşmiş Milletlerin gözetiminde Suriye yönetimi ile Annan birlikte çalışacaktır. Annan, Suriye yönetiminden beklediği bu taahhütlerin aynılarını muhalefetten de beklemektedir.

3. Suriye halka yardımların ulaştırılması ve yaralıların tahliye edilmesi için her gün iki saatlik insani duraklama dönemi uygulanacaktır.

4. Gelişigüzel şekilde tutuklanan mahkûmların serbest bırakılma süreci ve listeleri Suriye yönetimi tarafından açıklanacaktır.

5. Suriye, ülke genelinde gazeteciler için özgür çalışma ortamı sağlayacak ve eşitlik ilkesine aykırı olmayan bir vize politikası uygulayacaktır.

6. Suriye yönetimi, yasalara uygun olarak toplanma özgürlüğü ve barışçıl şekilde gösteri yapanlara saygı duyacağını belirtecektir.

Esed tarafından hazırlanan barış planı 28 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe konulmuştur (Dünya Bülteni, 2012).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 5 Nisan 2012'de yapmış olduğu açıklamada Annan'ın barış planı gereğince yapılması gereken yerleşim bölgelerinde ağır silahların kullanımının sonlandırılması ve askeri birliklerin geri çekilmesi planları Esed tarafından yerine getirilmemiştir. Hatta ve hatta Esed rejiminin bölgede şiddet ve baskıyı arttırarak çatışmalara girdiği görülmüştür. Esed aynı zamanda Türkiye'de bulunan Suriyeli mülteci kamplarına da saldırıda bulunmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2012).

3.3.2. Cenevre Konferansı I

Suriye Halkının Dostluğu çerçevesinde 2012 yılının Nisan ayında yaklaşık 40 ülkenin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Bu süreçte, Suriye'deki iç savaşın sonlandırılması adına yapılan toplantının önemli taraflarından biri de Türkiye olmuştur. Suriye'deki iç savaşta şiddet ve baskının sona ermesini isteyen Clinton, bu ortamın devam etmesi halinde ise ciddi sorunların ortaya çıkacağını belirtmiştir. Esed rejiminin Annan'ın barış planına sadık kalmama ihtimalini ise önceden beyan etmiştir. İç savaştaki tüm ihtimallerin tekrardan gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulayan Clinton, sürecin devam etmesi durumunda kararların uygulanacağı tehdidinde bulunmuştur.

30 Haziran 2012 tarihinde gerçekleşen Cenevre I Görüşmelerinde Suriye iç savaşında hayatını kaybedenlerin sayısının 10 bin olduğu ve ayrıca savaş döneminde ülkeden kaçıp başka ülkelere sığınan kişi sayısının da 112 bin olduğu açıklanmıştır. Cenevre I Konferansı, savaş döneminin sona erdirilmesi adına çözümler üretebilmek için yapılan bir toplantı olmasına rağmen hem Suriye hem de muhaliflerden toplantıya katılım olmamıştır. Suriye'den herhangi bir tarafın olmamasına rağmen Konferans'ta çözüm arayışına gidilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu toplantıya 5 üyeyle katılım gösterirken ayrıca Türkiye, ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere, Avrupa Birliği, Arap Birliği temsilcileri, Kuveyt, Katar ve Irak gibi devletler katılım göstermiştir. Konferansta alınan önemli kararlardan biri de savaşın sonlandırılması adına Birleşmiş Milletlerin kontrolünde bir mekanizmanın oluşturulmasıdır. Ayrıca Esed ve muhaliflerin onayı ile geçici hükümetin oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Beşar Esed, ABD tarafından geçiş hükümetinde olması istenmiştir. ABD'nin bu isteğine Esed, Rusya ve İran'ın tepki göstermesi konferansta alınan kararların önemini yitirmesine neden olmuştur.

Kofi Annan'ın sunmuş olduğu barış anlaşması için gerekli şartların oluşmaması üzerine Esed rejiminin görevden alınması için Rusya ve İran'dan yardım istemiştir. Kofi Annan ise yaşanan bu olaylar sonucunda temsil görevinden istifa etmiştir.

İlk Cenevre Konferansı sonunda yayımlanan bildiriye göre ülkenin geleceğine halkın karar vermesi gerektiği ve bu süreçte ülkede yer alan bütün grup ve rejimlerin sürece dâhil olması kararına varılmıştır. Anayasal düzenin ve adalet sisteminin yeniden düzenlenmesi gerektiği ve halk oylamasına gidilmesi gerektiği ardından ise özgür ortamın sağlanarak çok partili hayata geçilmesi gerektiği, kadınlarında demokrasi ortamına dâhil edilmesi gerektiği yine bildiride yer alan konulardandır. Ayrıca geçiş hükümeti ile işbirliği yapılarak şiddet ve baskı ortamının yerine güven ve istikrar ortamının getirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bildiride yer alana diğer maddelerde ise ülkenin bağımsız bir şekilde devam etmesi ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerekliliği de ayrıca vurgulanmıştır.

İran'ın bu süreçte yer almaması için konferansa davet edilmemiştir. Böylelikle İran, sürecin dışında tutulmaya çalışılmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban ki-Mum, yaptığı açıklamada Kofi Annan'ın toplantıda alınacak kararları İran'a bildirecek demeci üzerine İran'ın da dolaylı da olsa sürece dâhil olacağı belirtilmiştir. İran'ın dâhil olması ise ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Jazeera, 2014).

ABD, yapılan görüşmeler sonucunda İran'ın geçiş hükümetinde olmasını istememiştir. Rusya ise olması gerektiğini savunmasına rağmen İran bu sürecin dışında tutulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak Cenevre Görüşmeleri sonucunda yol haritası net olarak çizilememiştir (Cenevre Görüşmeleri, 2016).

3.3.3. Cenevre Konferansı II

Cenevre II. Konferansı, 22 Ocak -16 Şubat 2014 tarihleri arasında Suriye'deki iç savaşa çözüm üretmek amacıyla iki oturum şeklinde gerçekleştirilmiştir. Cenevre Konferansında Esed rejimi ile muhalif gruplar ilk kez ortak masaya oturmuşlardır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban ki-Mum, açılış konuşmasını yaparak konferansı başlatmıştır.

Cenevre Konferansı II'nin ilk oturumu, 22 Ocak 2014 tarihinde İsviçre'de gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 40 ülkenin dışişleri bakanı ile temsilcileri konferansa katılım göstermiştir. Cenevre Konferansı II'de Suriye'deki iç savaşta hayatını

kaybedenlerin sayısının 135 bin olduğu, ülke dışına yapılan göçlerin sayısının 3 milyon, ülke içinde yapılan göçlerin sayısının ise 6 milyon olduğu belirtilmiştir.

ABD ve Rusya'nın liderliğindeki konferansa Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi, Arap Birliği, Avrupa Birliği, İslami İşbirliği Teşkilatı, Brezilya, Danimarka, Cezayir, Kanada, Mısır, Endonezya, Almanya, Hindistan, Irak, Kuveyt, Ürdün, İtalya, Japonya, Lübnan, Fas, Umman, Norveç, Katar, Suudi Arabistan, Güney Afrika, İsviçre, İspanya, İsveç, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye gibi devletlerin dışişleri bakanları katılım sağlamışlardır.

Cenevre Konferansında Suriye'de yaşanan iç savaşın bir an önce sonlandırılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca insani yardımların sayısının arttırılması ve ülkede geçiş hükümetinin oluşturulması kararına varılmıştır. Kofi Annan'ın görevinden istifa etmesi üzerine bu süreçte arabuluculuk görevini üstlenmesi için Lakhdar Brahimi bu göreve getirilmiştir. Esed'in iktidardan uzaklaştırılması konusu konferansta tartışmalara neden olmuştur.

Cenevre Konferansı I'de olduğu gibi İran hükümeti, Cenevre Konferansı II'de de konu dışında bırakılmaya çalışılmıştır. Bölgedeki en büyük rejim müttefiki olan İran, Cenevre Konferansı II'ye son ana kadar davet edilmemiştir. Suriye'deki iç savaşta İran destekli çözümler olması gerektiğini isteyen Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban ki-Mum, İran yönetimini konferansa üç gün kala davet etmiştir. Daveti onaylayan İran hükümetinin konferansa katılmasına Suriye Ulusal Konseyi itiraz ederek, onların katılması durumunda konferansa katılmayacaklarını bildirmişlerdir. Ban ki-Mm, bu durum üzerine İran'a yapmış olduğu daveti geri çekmek zorunda kalmıştır.

Cenevre Konferansının ilk oturumu Montrö'de yapılırken, ikinci oturumu ise Cenevre'de yapılmıştır. Konferansa Esed rejiminden Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muhallim katılırken, muhalifler adına ise Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu Başkanı Ahmed el-Carba katılmıştır. Esed, ikinci oturumda kimyasal silahların kullanımını onaylarken, muhalifler ile yapacağı görüşmelerde geçiş hükümetinin kurulması konusunda anlaşma zemini oluşturmayı amaçlamışlardır. Taraflar konferansın hemen ardından görüşmelerini gerçekleştirmiştir. Humus'un güvenlik çıkışı dışında herhangi bir konuda anlaşma

sağlanamamıştır. Cenevre Konferansında da böylelikle herhangi bir sonuca varılamamıştır. Ayrıca Humus 'un güvenlik çıkışı da uygulanmamıştır (Semin 2014).

İki oturumda yapılan Cenevre Konferansında buna rağmen görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Suriye iç savaşında yaşananlar Esed rejimi tarafından terör örgütü olarak nitelendirmesi ve muhaliflerin kendi aralarında sorun yaşaması konferansta net bir çözüm üretilmemesine neden olmuştur. Annan'ın ardından Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi Brahimi de, konferansın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından istifasını sunmuştur (Cenevre Görüşmeleri, 2016).

3.3.4. Cenevre Konferansı III

Cenevre III Konferansı 29 Ocak 2016 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Cenevre Konferansı III'de Suriye'deki iç savaş nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısının 250 bin olduğu, başka ülkelere göç edenlerinin sayısının 6 milyona ulaştığı ve ülke içinde göç edenlerin sayısının ise 7 milyon 600 bine vardığı açıklanmıştır. 2016 yılının Şubat ayında görüşmeler devam ederken tarafların birbirlerini karşılıklı suçlamaları üzerine görüşmeler durdurulmuştur.

Cenevre Konferansı III, diğer iki konferansa göre daha geniş bir katılımın yaşandığı bir toplantı olmuştur. Konferansın büyük bölümünde katılımcılar arasında katılım konusunda tartışmalar yaşanırken katılımcılardan birbirlerini istemeyenler olmuştur. Konferansa Suriye dışındaki çoğu grup katılım göstermiştir. Cenevre III Konferansı Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi Brahimi'nin yerini alan Mistura öncülüğünde gerçekleştirilmiştir.

Suriye iç savaşında Cenevre görüşmeleri sırasında dengeleri değiştirecek bazı gelişmeler yaşanmıştır. Esed ordusunu yanına alan Rusya, Halep'e askeri operasyon düzenlemiştir. Esed ve Rusya tarafından Halep, ateşe tutulmuştur. Rusya bölgedeki Suriye muhaliflerini yok etmek adına operasyonlar düzenlemiş ve ayrıca 3 gün içerisinde 260'a yakın hava harekâtı düzenlemiştir. Bu şekilde bombardıman beş gün devam etmiştir. Yapılan saldırılar sonucunda yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir. 70 bin sivil ise Türkiye'nin Kilis sınır kapısına dayanmıştır. Cenevre Görüşmelerinin olmayacağını açıklayan bölgedeki muhalif gruplar, bölgede barış ortamı sağlanmadığı sürece konferansa katılmayacaklarını bildirmişlerdir (Yazıcı, 2016).

3.4. İç Savaşın Suriye'ye Maliyeti

3.4.1. Savaş Sonrası Suriye Ekonomisi

AB, ABD, Arap Birliği ve Kanada gibi ülkeler savaşın başlamasının ardından Suriye'yi kınamışlar ve bazı yaptırımlar uygulamışlardır. Ayrıca dokuzuncu yılına girilen iç savaş döneminde ülke ekonomisi de büyük zararlar görmüştür. Uluslararası yaptırımlarında savaşın zararlarına eklenmesiyle ekonomi çökme noktasına gelmiştir. Savaşın verdiği zararlar sonucunda iç üretim ve tüketimin azalması, döviz rezervleri ve sübvansiyonların azalması, ticaret açıkları ve bütçenin artması, Suriye para biriminin değerinin düşmesi ve hane halkının alım gücünün düşmesine neden olan enflasyon meydana gelmiştir. Savaşın ekonomik sonuçları olarak, petrol üretiminin azalması, dış ticaret engelleri, işsizliğin artması, bütçe açığının artması, tarımda kullanılan su kaynakları üzerindeki baskı, su kirliliği ve temastır.

Turistler çatışmaların başlamasının ardından ülkeyi terk etmişler, tüketim gücünün azalması sonucunda da tüketim ve yatırımlarda ciddi azalmalar meydana gelmiştir. Petrol ülkeye giren dövizin % 90'ını oluşturmasına rağmen uygulanan yaptırımlar ikinci aşamanın başlamasına neden olmuştur. Üretimin merkezi olarak kabul edilen Şam ve Halep vilayetlerine çatışmaların sıçraması ekonomiye ciddi zararları olmuştur. Devlet yönetimi, 2013 yılına gelindiğinde ülkenin önemli petrol ve tahıl bölgelerini kaybedince dışa bağımlı hale gelmiştir (Şöhret, 2016, s. 111-112).

2011'den 2014'e kadar süren savaş döneminde ülkenin ekonomik kaybı yaklaşık 2000 yılının sabit fiyatlarıyla 203 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam 2010 yılında ülkenin gayri safi yurt dışı hasılatının %383'ünü oluşturmaktadır. Suriye ekonomisi, yayımlanan bir rapora göre %60 azalma göstermektedir. Suriye para birimi de bununla beraber %80 değer kaybetmiştir. Ülkedeki yoksulluk sınırı %80'e dayanmışken, işsizlik oranı ise %50'ye ulaşmıştır (Lobel, 2015).

3.4.2. İç Savaşın İnsani Boyutu

Uluslararası Af Örgütü'nün 2012 yılında iç savaş ile ilgili hazırladığı raporda, savaşın başlamasının ardından ülkeden kaçan muhalif gruplar, 1970 ve 1980'li yıllarda yaşanan işkence ve kötü muameleden daha kötülerini yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Savaşın hala devam etmesinden dolayı konu ile ilgili tam bir rakam vermenin şuan için pek mümkün olmamasına rağmen Birleşmiş Milletler Örgütü ve bazı insan hakları kuruluşları bu dönemde bazı rakamlara ulaşmayı başarmışlardır. Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura'nın 2016 yılında yaptığı açıklamada 2014 yılındaki ölüm rakamının 250 bin olduğunu ancak son iki yılda bu rakamın 400 bin ulaştığını belirtmiştir (UNSG, 2016).

2020 yılının Mayıs ayında Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nin yayınladığı raporda 585 bin kişinin hayatını kaybettiğini, bunların 380.636'sının belgelendiğini belirtmiştir. Yayımlanan bu rapora işkence sonucunda öldürülen kişiler dâhil edilmemiştir.

Tablo 2. *Suriye İnsan Hakları Gözlem Evi Ölüm Raporu*

Siviller	116 327 çocuk; 22,093 erkek; 80,497 kadın; 13,737
Esad rejim askerleri	67,526
Suriyeli muhalif savaşçılar	54,381
Rejime sadık milli savunma milisleri	52,139
İŞİD	39,736
Cihatçı, HTS	27,614
SDG ve Kürt güçleri	12,721
Rejime ve Şii milislere sadık Suriyeli olmayan savaşçılar	8,345
Rejim kaçağı askerler	2,625
Hizbullah savaşçısı	1,700
Suriyeli olmayan SDG savaşçısı	930
Kimliği belli olmayan	421 (2017'de kimliği belirlenen 3,691 kişiye ek olarak)
Rus askerleri ve diğer paralı askerler	264
Türk askerleri	195
Koalisyon güçleri	Gizlilik nedeniyle bilinmemektedir.

(Şen, 2015, s. 24).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, ülkedeki iç savaş döneminde en büyük kaybı siviller yaşamıştır. Savaşta havadan yapılan operasyonlar ve savaşın kentlere de ulaşması daha çok sivilin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Esad rejimine ait askerler, muhalif savaşçılar, cihatçılar ve Kürt milisler ise savaşın diğer önemli kayıpları olmuştur. Savaşa yabancı askeri birliklerde yüksek oranda katılım göstermişlerdir.

Sivil ölümlerin en büyük sebebi olarak rejim gösterilmektedir. 71.789 kişi havadan ve karadan yapılan saldırılar sonucunda hayatını kaybetmiştir.

Operasyonların insanların sadece hayatlarını kaybetmeleriyle kalmamış aynı zamanda yaşam alanlarının da yok olmasına neden olmuştur. Operasyonlar sonucunda hayatlarını kaybeden insanların yanı sıra bir yandan da hapisanelerde tutuklu olan mahkûmlarda işkenceye maruz kalmaları sonucunda hayatlarını kaybetmişlerdir. İşkence sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı da en az siviller kadar olduğu ifade edilmektedir. Savaş döneminde sivillerin hayatını kaybetmesinden rejimin ardından en çok Rusya tutulmuştur. Rusya, savaşın içerisinde olan İŞİD ve muhalif gruplardan daha çok insan ölümüne neden olmuştur.

Tablo 3. *Yıllara göre ölüm oranları*

2011	6,431
2012	55,132
2013	110,265
2014	137,831
2015	120,527
2016	96,393
2017	73,343
2018	49,781
2019	21,960
Toplam	671,663

(SCPR, 2020, s. 87)

2013, 2014, 2015 yılları en çok sivil ölümlerin gerçekleştiği yıllar olmuştur. Suriye iç savaşında en çok ölümün gerçekleştiği yıl 2014 yılı olmuştur. İŞİD’le mücadele eden koalisyon güçlerinin 2015 yılında sahada aktif olması ve Rusya’nın da savaşa dâhil olmasıyla birlikte 2015 yılı da en çok ölümün yaşandığı dönemlerden biri olmuştur. 2011 yılı ise savaş döneminde en az kaybın yaşandığı yıl olmuştur.

Tablo 4. Savaşçı Tarafların Ölüm Oranları

Rejim askerleri	67.388
Muhalif gruplar	54.281
Rejim taraftarları	52.060
IŞİD	39.715
Cihatçı gruplar	27.581
Suriye Demokratik Güçleri (SDG)	12.694
Suriyeli olmayan rejim taraftarları	8.331
Ordu unsurları	2.625
Hizbullah(Lübnan)	1.697
Suriyeli olmayan SDG güçleri	930
Kimliği belirsizler	421
Türk askerleri	191

(SOHR, 2020)

Yukarıdaki tabloda savaş taraflarının ölüm oranları verilmiştir. Yukarıdaki tabloya göre savaş taraflarından en çok ölüm rejim askerlerinde yaşanmıştır. Muhalifler ise, rejim askerlerinin ardından en çok ölümün gerçekleştiği grup olmuştur. Bu gruplar, savaş döneminde en çok çatışan gruplardır. Bu grupların ardından ise cihatçılar en çok kaybı veren grup olmuşturlardır.

Tablo 5. Yardıma İhtiyaç Duyanların Sayısı

Suya erişemeyen insan sayısı	15.5 milyon
Çatışma bölgelerinde bulunan kişi sayısı	10.2 milyon
Gıda krizi yaşayan insan sayısı	6.5 milyon
Yerinden edilenlerin sayısı	6.2 milyon
Yardıma ihtiyaç duyan kadın sayısı:	5.9 milyon
Yardıma ihtiyaç duyan erkek sayısı	5.8 milyon
Yardıma ihtiyaç duyan çocuk sayısı	5 milyon (3.7M (5-17yaş), 1.3M (0-4yaş))
Gıda güvensizliği riski altında kişi sayısı	2.5 milyon.
Engelli, hamile ve emziren yüksek düzeyde ihtiyaç sahipleri	1.3 milyon.
Yıkılan sağlık kuruluşları (yıllık)	18
Ölen ve yaralanan sağlık çalışanları(yıllık)	10 (ölüm), 36 (yaralı)

(SCPR, 2020, s. 96).

Elektrik ve su alt yapıları ile yerleşim yerlerinin hasar görmesi nedeniyle zor durumda kalan sivil halk, bu dönemde temel gıda malzemeleri, temiz su kaynağı ve ilaç gibi malzemelere gereksinim duymaktadır. Bu dönemde siviller, kimi ülke içinde kimi ise ülke dışında yaşamlarını sürdürmektedir.

3.5. Suriye İç Savaşında Türkiye'nin Rolü

Türkiye'nin komşu ülkeleriyle olan sınır çizgisi incelendiğinde en uzun sınır hattı 910 km'lik alanı ve 6 vilayetini kapsayan Suriye-Türkiye sınır çizgisidir. Sınırda yakın yerlerde yaşayan halk arasında hımsımlık ilişkisi de mevcuttur. Suriye, Türkiye için aynı zamanda Arap ülkelerine açılan kapı niteliğinde olup, konumu itibariyle de

önem arz etmektedir. İki ülke ilişkileri tarih boyunca inişli çıkışlı olup hatta çoğu zaman büyük sorunlara da gebe olmuştur.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 yılında Türkiye'de iktidara getirilmesinin ardından Suriye'de de Beşar Esed göreve getirilmiştir. Bu doğrultuda iki ülke arasında ilişkiler iyileştirilmeye başlanmıştır. Suriye'de yaşanan Arap Baharı ile yaşanan iç savaş sürecinde Esed rejiminin kendi halkına uyguladığı baskıcı ve şiddet politikası yeniden iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur.

Arap Birliği tarafından ülkedeki iç savaşın sonlandırılmasına yönelik hazırlanan barış planına Esed'in uymaması, Avrupa Birliği üyeliğinin askıya alınmasına ve komşu ülkelerle olan ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Türkiye ise bir yandan Suriye'ye tek taraflı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Türkiye'nin 30 Ekim 2011 tarihinde Suriye'ye uygulamaya koyduğu yaptırımlar şu şekildedir;

- Suriye'de halkıyla barışık bir yönetim kurulana kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alındığını,
- Baas iktidarında bulunan ve halka karşı şiddete başvuran kişilerin Türkiye'ye seyahatlerinin yasaklandığı ve Türkiye'de mal varlıklarına el konulacağı, aynı zamanda ülkedeki iş adamları içinde aynı yaptırımların uygulanacağı,
- Her türlü askeri malzemenin Suriye ordusuna satışının durdurulacağı,
- Suriye'ye askeri silah ihracatının Türkiye üzerinden durdurulacağı,
- Suriye Merkez Bankası ile olan ilişkilerin askıya alınacağı,
- Türkiye'de Suriye hükümetine ait finansal mal varlıklarının askıya alınacağı,
- Suriye hükümeti ile olan kredi işlemlerinin askıya alınacağı,
- Suriye Ticaret Bankası ile olan ilişkilerin askıya alınacağı,
- Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi Anlaşmasının askıya alındığını duyurmuştur.

Suriye iç savaşında Türkiye, muhaliflerden yana tavır sergilerken aynı zamanda muhaliflerin merkezi konumunda olmuştur. İç savaşın başlamasının

ardından Türkiye, en büyük katkıyı veren merkezi ülke konumundadır. Türkiye, ayrıca savaştan kaçan milyonlarca Suriyeliye kapılarını açarak onların maddi ve manevi bütün ihtiyaçlarını karşılayan ülke konumunda olmuştur. Suriye'den gelen mültecilere kapılarını açan Türkiye, böylece onlar için güvenilir bir liman olmuştur. İç savaş nedeniyle Suriyeli mülteciler, Şanlıurfa, Hatay, Mardin ve Gaziantep başta olmak üzere ülkenin birçok ülkesine yerleşmişlerdir.

Suriye'de yaşanan iç savaş, Türkiye'de sınır güvenliği açısından tehdit oluşmasına neden olmuştur. İç savaşın ülkeye doğrudan etki etmesi aynı zamanda ekonominin de olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Türkiye ile Suriye devletleri arasındaki ilişkilerde bir takım terör örgütleri yaptıkları faaliyetler sonucunda güven ortamının bozulmasına neden olmuştur. Zaman zaman çatışmalar Türkiye'yi de etkilemiştir (Hoca ve Ulutaş, 2014, s. 13).

Ülkelerindeki iç savaş nedeniyle yaklaşık 5 milyon mülteci başka ülkelere sığınmak zorunda kalırken bunun 3 milyona yakını Türkiye'ye göç etmiştir. Suriye'de halkın yaşam standartlarının düşük olması ve sayılarının sınır çizgilerinde bulunan yerli halktan fazla olması ülke içinde mültecilerin kalıcı olarak ülkeye yerleşecekleri iddialarını da beraberinde getirmiştir. Ancak mültecilerin bir kısmı Türkiye'yi başka ülkelere geçmek için aracı olarak kullanmışlardır. Mültecilere sınır kapılarını açan Türkiye'nin bu tutumu Avrupa Birliği sınır güvenliği açısından tehdit oluşturmuştur. Bu durum da Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanan Geri Kabul Anlaşması ile Avrupa Birliği kendisini garantiye alçak şekilde mülteci sorununu Türkiye'ye bırakmıştır. Avrupa Birliği ise buna karşılık olarak 3,5 yılın ardından Türkiye vatandaşlarına vize verileceğinin garantisini vermiştir. Türkiye'de kalan Suriyeli mülteciler için ise 200 milyar dolarlık bir bütçe ayrılmıştır. Türkiye ise bu süreçte kendi bütçesinden mülteciler için sadece 6 milyar dolarlık bir ayırım yapmıştır (Çetin, 2015).

Suriyeli mülteciler konusunda Avrupa Birliği her ne kadar Türkiye üzerinden çözüm bulmaya çalışsa da bu konuda bir başarıya ulaşamamıştır. Bu

doğrultuda Avrupa Birliği aldığı kararla gelen mültecileri Avrupa ülkelerine eşit şekilde paylaşırma kararı almıştır (Bayraklı ve Keskin, 2015, s. 24).

3.6. Suriye'nin Geleceğine Yönelik Öngörüler

Arap baharı, 2011 yılından itibaren Ortadoğu ve Afrika'da hızla yayılmaya başlamış ve son olarak Suriye'ye de sıçraması sonucunda ülkenin kaosa sürüklenmesine neden olmuştur. Dera ve Humus vilayetlerinde tanklar, Suriye ordusu tarafından göstericilerin üzerine sürülmüştür. Olayları şiddet, baskı ve silah yoluyla bastırmak isteyen Esed, geçmiş dönemlerde Hafız Esed'in yaptığı gibi olayları baskı ve şiddet ile bastırmaya çalışmıştır. Halep, 1980 yılında çalkalanmaya başlamıştır. 1982 yılına gelindiğinde ise halk ayaklanmaları ortaya çıkmıştır. Halk ayaklanmalarının bastırılması için baskıcı önlemler alan Esed, ordu ile binlerce kişinin ölümüne neden olmuştur. Beşar Esed de geçmiş dönemlerde olduğu gibi kendi halkını öldürerek iktidarını devam ettirmek istemiştir. Muhalif grupların baskılarını kırdığı takdirde halk ayaklanmalarını daha rahat bastırabileceğini düşünen Esed, ayaklanmaları baskı ve şiddet yoluyla bastırması durumunda bundan sonra ülkeyi bu şekilde yöneteceğini belirtmiştir.

Uluslararası platformda söz sahibi olan ABD, Türkiye ve Avrupa Birliği gibi ülkelerin desteğini alan muhalifler, askeri, sağlık, eğitim ve ekonomik gibi alanlarda bu ülkelerin desteğini almışlardır. Dışarıdan aldıkları destek sonucunda güçlenen muhalifler, Esed rejimine karşı mücadele etmektedir. Suriye'de muhalif güçlerin Avrupa Birliği, Türkiye, ABD ve Körfez ülkelerinden destek alması küçük başarıları beraberinde getirmiştir. Muhaliflerin asıl amacı olan Esed rejiminin devrilerek özgür ve demokratik bir ortama ulaşma düşüncesi hedefine ulaşamamıştır. Suriye'de muhaliflerin etnik ve dini açıdan dağınık halde olmaları savaşı kaybetmelerine neden olmuştur. Muhalif grupların üzerinden uluslararası güçlerin desteğini çekmesi durumunda ibre Esed tarafına dönmüştür. Özellikle ABD tarafından kazanılan bu zafer, yenilgi olarak nitelendirilmiş, galibiyette asıl mimarın Rusya olduğu belirtilmiştir. Avrupa Birliği ve ABD, muhalif güçlere destek vererek bu duruma engel olmaya çalışmaktadır. Böyle bir sistemde Suriye'nin iç savaşla mücadele etmesi çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Çözüm planlarının yetersiz kalması, iç savaşla uğraşan Suriye’de herhangi bir sonuca varılamamasına neden olmuştur. Yapılan savaşta iki tarafında birbirine üstünlük sağlaması ihtimali bulunmaktadır. Ülkede muhalifler arasında yaşanan dini ve etnik farklılıklar grupların birlikte hareket etmesine engel olmaktadır.

Esed rejiminin iktidardan uzaklaştırılma ihtimali güçlü olmakla birlikte, böyle bir durumun gerçekleşmesi durumunda ise geçmişte Mısır’da yaşanan rejim değişikliği olaylarının yaşanması kaçınılmazdır. Ayrıca Esed’in yerine gelecek yeni yönetimde Batı taraflı olması ihtimali oldukça yüksektir. ABD ve Avrupa Birliği gibi ülkeler böyle bir durumda kendilerinin istediği bir yönetimi getirmeleri kaçınılmaz olacaktır. Rusya’nın Esed’i desteklemesi ise ikinci soğuk savaş döneminin yaşanmasına neden olacak ve durumun Batı taraflı sonuçlandırılmasına neden olacaktır. Çünkü ülkede Esed ile birlikte çözüm planının oluşturulması pek mümkün görülmektedir.

SONUÇ

Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da 2010 yılında başlayan siyasi ve ekonomik gelişmeler halk ayaklanmaları olarak nitelendirilen Arap Baharı olarak tarihteki yerini almıştır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yaşanan ekonomik kriz ve istikrarsızlıklar, dünya genelinde yeni dalgalanmaların oluşmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde Arap Baharı olarak ortaya çıkan bu dalga, sivil halk için umut ışığı olarak görülmüştür. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan ekonomik sorunlar, işsizliğin artması ve rejimin şiddet ve baskıcı politika uygulaması halkın ayaklanmasına neden olmuştur. Ortadoğu’daki bu sorunların temeli, I. Dünya Savaşı döneminde Batılı devletlerin kendi aralarında uygulamış oldukları sınır çizim planları sonucunda atılmıştır. Bu doğrultuda Ortadoğu’da Batılı devletler tarafından oluşturulan yapay sınırlar sonucunda halkın millet bilinci yerine etnik ve dini yapılara göre hareket etmesi günümüzde olduğu gibi bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bağımsızlığını 1946’da kazanan Suriye’de 1949 yılında gerçekleşen darbe girişimiyle demokrasi anlayışına son verilmiştir. Bu tarihten itibaren darbeler dönemi başlamıştır. Suriye’de aynı yıl içinde arka arkaya iki darbe girişimi gerçekleşmiştir. Suriye Ordusu, 1954 yılında gerçekleşen darbe girişimi sonucunda siviller tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Suriye ve Mısır, 1958 yılında birleşme kararı almıştır. Suriye Baas Partisi, gerçekleştirmiş olduğu darbe girişimi sonucunda yönetime el koymuştur. Hafız Esed, 1970 yılında gerçekleştirilen darbe girişimleri sonucunda iktidara gelmiştir. Hafız Esed, baskıcı politika uygulayarak yönetimi elinde tutmaya çalışmış ve 2000 yılına kadar iktidarda kalmayı başarmıştır. Hafız Esed ’in vefat etmesinin ardından yerine oğlu Beşar Esed geçmiştir. Beşar Esed ‘in Batıda eğitim almış olması, halk tarafından ülkeye demokrasi anlayışının getirileceği düşüncesini oluşturmuştur.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da 2010 yılında yeni bir dönem başlamıştır. Suriye, Libya, Mısır ve Tunus gibi ülkelerde halk ayaklanmaları başlamıştır. Ülke içinde yaşanan eşitsizlikler, baskıcı yönetim ve işsizliğin yüksek olması bu ülkelerde yaşanan halk ayaklanmalarının ortak özellikleri arasındadır. Halk böylelikle ülke içinde yaşanan adaletsizliklere tepkisini koymaktadır. Bu ülkelerde ayaklanmalar sonucunda rejim değişikliğine gidilmesi halkın zaferinin göstergesi olarak yorumlanmıştır. Arap Baharı dalgaları, diğer ülkelerin aksine Suriye’de daha farklı boyutlarda yaşanmıştır. Ayaklanmalar diğer ülkelerde rejim değişikliğini beraberinde getirirken, Suriye’de ise iç savaşa sebep olmuştur. Suriye, Arap Baharı dalgasının son aşaması olmuştur.

Suriye’de devam eden iç savaş sırasında muhalif grupların birlikte hareket etmek yerine kendi aralarında da çatışmaya girmeleri savaşın nabzını düşürmek yerine daha da alevlenmesine neden olmuştur. Suriye’de barışın gerçekleşmesi için bölgede bulunan ABD ve Rusya’nın barışa gitmeleri temel şarttır. Ayrıca savaş döneminin sona erdirilmesi için bölgede model olarak görev yapan Türkiye, bu dönemde düşülmemektedir.

İç savaşın sonlandırılmasına yönelik savaş döneminde bazı adımlar atılmıştır. Birleşmiş Milletler ile Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan arasında, Esed rejimi ile muhalif gruplar arasındaki savaşın bitirilmesine yönelik barış anlaşması imzalanması için ilk adımlar atılmıştır. Ancak taraflar bu girişimlerinde başarılı olamamıştır. Bunun ardından ise Cenevre Görüşmeleri başlatılmıştır. Ancak yapılan görüşmelere İran davet edilmemiştir. Bu dönemde bir çözüm önerisi de Çin’den gelmiştir. Çin’de tarafları bir araya getirmek istemiş fakat başarılı olamamıştır.

KAYNAKLAR

- Akbaş, Z. A. Düzgün, Z. (2012). “Libya’daki Arap Baharına Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivizm Bir Yaklaşım”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, VIII. Cilt, Sayı 2. <http://asosindex.com/cache/articles/article-1423878633.pdf>
- Akdemir, S. (2000). “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapıyı Oluşmasındaki Rolü”, Avrasya Dosyası Uluslar Arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, VI. Cilt, I. Sayı.
- Akgönenç, O. (2010). Türkiye’nin AB Stratejisi, 2. Baskı, Ankara, Nobel Yayınevi.
- Akgün, B. (2012). “Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Haziran (Erişim) <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/suriye%20analiz.pdf>, 23.01.2017.
- Altınkaş,E.“Tarih Boyunca Suriye-ABD İlişkileri”, (Erişim) https://www.academia.edu/2229042/Tarih_Boyunca_Suriye_ABD_%C4%B0li%C5%9Fkileri_Kitap_%C4%B0%C3%A7i_B%C3%B6l%C3%BC_m_, (21.01.2017).
- Arı, T. (2012). Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, 5. Baskı, I. Cilt, Bursa, MKM Yayınları.
- Atalay, O. (2013). Suriye Direnişi 42 yıllık Baas Diktatörlüğünün Sonu, 1. Baskı, İstanbul, Yarın Yayınları.
- Ayhan, V. (2012). “Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması” Ortadoğu Etütleri, III. Cilt, Ocak. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/209672>.
- Bayraklı, E. (2015). Keskin, Kazım: “Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi”,Setav,Sayı143,Kasım. http://file.setav.org/Files/Pdf/20151221191329_turkiye-almanya-ve-abucgeninde- multeci-krizi-pdf.pdf.
- Benk, A. (1986). Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, XXI. Cilt, Haz. Oya Adalı v.d., İstanbul, Interpress.
- Büyüm, N. (1986). Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, XXVIII. Cilt, Çiğdem Kağıtçıbaşı v.d., İstanbul, Ercan Ofset.
- Cenevre Görüşmeleri: 2012, 2014 ve 2016”, Stratejik Ortak, 27.01.2016. (Erişim) <http://www.stratejikortak.com/2016/01/cenevre-gorusmeleri-2012-2014-ve-2016.html>, (15.05.2017).
- Çetin, H. (2015). “Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Göçmen Krizi”, TÜRKSAM, 29.09.2015. <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/1250-avrupa-birligi-ve-turkiye-acisindangocmen-krizi>.

- Çomak, H. Sancaktar, C. Yıldırım, Z. (2016). Uluslararası Politikada Suriye Krizi 1. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları.
- Doğan, G. (2012). Durgun, Bülent: “Arap Baharı Ve Libya: Tarihsel Süreç Ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, 2012. <http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/102/files/4-22042012.pdf>
- Eryılmaz, S. (2014). Arap Baharı Sürecinde Rusya'nın Suriye Politikası”, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, SBE.
- Glass, C. (2016). Suriye Yanıyor IŞİD ve Arap Baharının Sonu, Sayılık, İkbal (Çev.), Matbuat Yayın, İstanbul.
- Grolier International Americana Ansiklopedi (1993). XII. Cilt, İstanbul, Medya.
- Gürson, A. P. (2016). Büyük Güçlerin Suriye Planı, 5. Baskı, Ankara, Kripto Yayınevi.
- Kalemdaroğlu, S. (2012). “Suriye Muhalefetinin Aktörleri”, 21.YY Türkiye Enstitüsü,01.03.2012.(Erişim) <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/03/01/6514/suriye-muhalefetinin-aktörleri>, (22.04.2017).
- Kara, E. (2012). “Dünden Bugüne Türkiye-Suriye İlişkileri”, Uluslararası Politika Akademisi (UPA), Ağustos. <http://politikaakademisi.org/2012/08/18/dunden-bugune-turkiye-suriye-iliskileri/>.
- Karaatlı, B. (2015). “Tunus'ta Arap Baharı: Fransa'nın Tunus Yaşamına Etkisi Üzerinden Bir Değerlendirme”, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.
- Keyvan, Ö. Z. (2017). “Çin'in Suriye Politikası”, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM), Şubat 2017. <https://ankasam.org/cinin-suriye-politikasi>.
- Maden, T. E. (2014). “Geçmişten Günümüze Türkiye-Suriye İlişkilerinde Sınır aşan Sular”, ORSAM, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4163?c=guvenlik%7Carabic>. (25.06.2014).
- Mercan, S. (2012). “Avrupa Birliği Suriye'de Ne Kaybediyor?”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Eylül. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalarimerkezi/2012/09/05/6728/avrupa-birligi-suriyede-ne-kaybediyor>
- Nazım, M. (2017). “Arap Bahar'ında Sancılı Bir Devrim: Libya”, (Erişim) https://www.academia.edu/25841801/ARAP_BAHARINDA_SANCILI_B%C4%B0R_DEVIR%C4%B0M_L%C4%B0BYA, (11. 04. 2017).
- Oğuzlu T. (2011). “Arap Baharı ve Yansımaları”, ORSAM, Ortadoğu Analiz, III. Cilt, Sayı 36, Aralık 2011. <http://www.orsam.org.tr/files/OA/36/1tarik.pdf>.
- Okur, M. A. Salık, N. (2016). Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika, 1. Basım, Ankara, Nobel Yayınevi, 2016.
- Özel, M. S. (2011). “Rusya ve Arap Baharı: Rusya'nın Suriye Politikası”, 21 Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Eylül 2011. (Erişim)

[http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalarimerkezi/2011/09/29/6318/rusya-ve-arap-bahari-rusyanin-suriye-politikasi#_ftn2,\(02.02.2017\).](http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalarimerkezi/2011/09/29/6318/rusya-ve-arap-bahari-rusyanin-suriye-politikasi#_ftn2,(02.02.2017).)

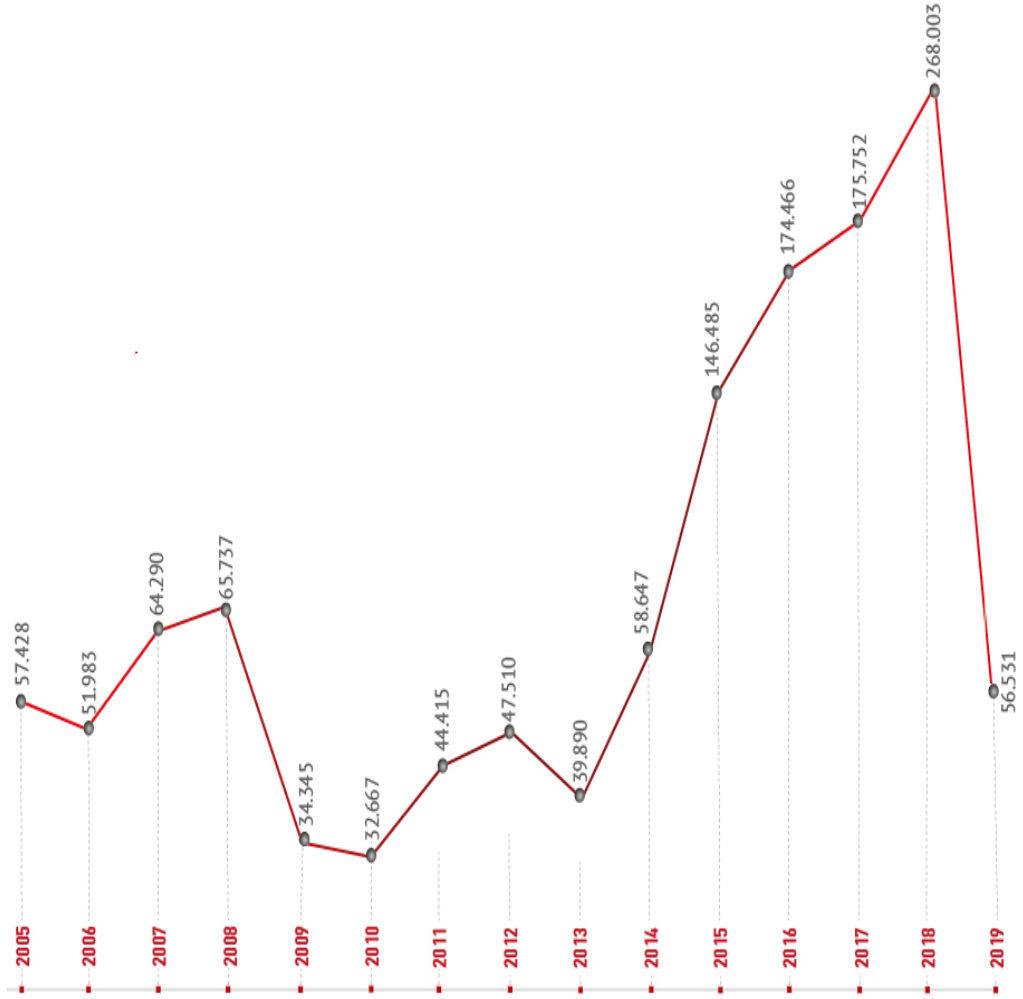
- Öztürk, B. (2012). “Avrupa Birliği’nin İran ve Suriye Politikasının Türkiye’ye Etkisi”, ORSAM Ortadoğu Analiz, Aralık 2012. <http://www.orsam.org.tr/files/OA/48/4bilgehan.pdf>.
- Sargı, İ. (2015). “Küresel Ve Bölgesel Güçlerin Suriye Politikası” , Eylül 2015. <http://www.kenandabirkuyu.org/kuresel-ve-bolgesel-guclerin-suriye-politikasi>.
- Sarıkaya, B. (2017). “Suriye İç Savaşı Perspektifinde Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri”, TASAM Dergisi, t.y., (Erişim) <http://www.tasam.org>. (26.01.2017).
- Semin, A. (2014). “Suriye Krizi, PYD ve 2. Cenevre Konferansı”, BİLGESAM, 05.02.2014. (Erişim) <http://www.bilgesam.org/incele/96/-suriye-krizi--pyd-ve-2--cenevrekonferansi.WRrW-ZLjIU,15.05.2017>.
- Sinkaya, B. (2011). “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı”, ORSAM, Ortadoğu Analiz, Eylül 2011. <http://www.orsam.org.tr/files/OA/33/4bayram.pdf>.
- Şen, A. (2015). “Suriye Askeri Muhalefeti” ORSAM, Rapor No 202, Ekim 2015. <http://www.orsam.org.tr/files/Raporlar/rapor202/202tr.pdf>
- Taşdemir, F. (2016). Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk, 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayınları.
- Taşkesen, A. (2011). “Arap Dünyası’nda Demokratikleşme Hareketleri”, VI. Cilt, Sayı 2, 2011. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000049787/00047074>.
- Taştekin, F. (2016). Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal!, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi.
- Telci, N. İ. (2013). “Devrim Sonrası Mısır’da Güç Müdahalesi: İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet”, ORSAM, V. Cilt, Sayı 49, Ocak 2013. <http://www.orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=1224&s=orsam%7Ctu>.
- Temiz K. (2015). “Rusya Müdahalesinden Sonra Çin’in Suriye Politikası”, ORSAM, Aralık 2015. <http://www.orsam.org.tr/files/OA/71/10.KadirTemiz.pdf>.
- Türkmen V. (2014). “Arap Baharı Sonrasında Değişen Ortadoğu”, Akademik Perspektif, Şubat 2014. <http://www.orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=1224&s=orsam%7Ctu>
- Yılmaz, T. (2004). Uluslararası Politikada Ortadoğu (I. Dünya Savaşından 2000’e), 1. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

- Atlıoğlu, Y. (2006). “Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Etnik ve Dini Yapı”, (Erişim) <http://heartoforient.blogspot.com.tr/2006/01/suriye-arap-cumhuriyetinde-etnikve.html>, (18.01.2017).
- Çelik, C. (2013). “Suriye'de iç savaş nasıl başladı?”, Gazete Vatan, 15 Mayıs 2013 (Erişim) <http://www.gazetevatan.com/suriye-de-ic-savas-nasil-basladi--538013-gundem/>, (22.04.2017).
- Kemal, M. (2017). “Devrim Pişmanlığı: Kaddafi'den Sonra Libya”, Time Türk, Ekim 2015 (Erişim) <http://www.timeturk.com/devrim-pismanligi-kaddafi-de-sonra-libya/haber-68806>, (11.04.2017).
- NTV Haber. (2017). “Suriye'de kaç kez kimyasal silah kullanıldı?”, 5 Nisan 2017 (Erişim) <http://www.ntv.com.tr/dunya/suriyede-kac-kez-kimyasal-silahkanildi,343I8TRITkCj8jjH061zXA>, 21.04.2017.
- Sadi, R. (2011). “İsrail Suriye İlişkileri 2011”, Has Türk, Kasım 2011. (Erişim) <http://www.hasturktv.com/arsiv/3109.htm>, (07.04.2017).
- TC Dışişleri Bakanlığı. (2012). “Suriye'nin Annan Planı Çerçevesindeki Taahhütlerini Yerine Getirmemesi”, No 102,10.04.2012. (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/no_102_10-Nisan-2012_-suriye_nin-annan-planicercevesindeki-taahhutlerini-yerinegetirmemesi-hk_.tr.mfa, (12.05.2017).
- Time Türk. (2016). “Esed'in 'Kimyasal Silah' Kullandığı Guta Katliamının 3. Yıl Dönümü”, 21 Ağustos 2016 (Erişim) <http://www.timeturk.com/esed-in-kimyasal-silah-kullandigiguta-katliaminin-3-yil-donumu/haber-258476>, (21.04.2017).
- Uysal, A. (2014). “Tunus, Arap Baharına model olabilir mi?”, 25 Oca 2014. (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/tunus-arap-baharina-model-olabilir-mi>, (09.04.2017).
- Zorlu, B. (2015). “Suriye İç Savaşında Dört Yılda Neler Oldu?”, BİA Haber Merkezi, İstanbul, Mart 2015. (Erişim) <http://bianet.org/bianet/siyaset/163049-suriye-icsavasinda-dort-yilda-neler-oldu>, (14.04.2017).
- Al J. (2017). “Suriye'nin dini ve etnik haritası”, 01.12.2011, (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyenin-dini-ve-etnik-haritasi>, (18.01.2017).
- Al J. (2014). “İlk Cenevre'den Bugüne”, 24.01.2014. (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ilk-cenevreden-bugune>, (15.05.2017).
- Al Jazeera, “Suriye’de göz yumulan büyük tehlike: Kimyasal ve biyolojik silahlar”, 05.04.2017.(Erişim)<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriyede-go-yumulan-buyuk-tehlike-kimyasal-ve-biyolojik-silahlar>, (21.04.2017).
- BBC Türkçe, “Annan: Barış planı Suriye için son fırsat”, 09.05.2012. (Erişim) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/05/120509_annan_syria.shtml, (12.05.2017).
- Dünya Bülteni. (2012). “Kofi Annan'ın Suriye Planı nedir?”, 10.04.2012 (Erişim)

<http://www.dunyabulteni.net/haber/205440/kofi-annanin-suriye-plani-nedir>,
(12 05 2017).

EKLER**EK 1 Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı**

EK 2 2019 Yılı Suriye Durum Haritası

